Haziran 2016
sayı
25

Albüm: Milli Takım

BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN

#tarih dergi

12 TL
KKTC Fiyatı 14 TL

SİYASET SAHNESİNDE CİNAYET

SUİKAST

Öldürülen insanlar öldürülemeyen idealler

SADRAZAMLAR: BİR DEVRİN BAŞBAKANLARI

'PARALEL' İKTİDAR KURANLAR, PARA VAKIFLAYANLAR, DÜŞÜK PROFİLLİ OLANLAR

GÜRSEL GÖNCÜ

Damarlarımızda sıcak para, ecdad diyerek tarih katliamına…

Tarih genellikle sizin nasıl biri olduğunuzla değil, yaptıklarınızla, geride bıraktıklarınızla ilgilenir. Sokak tabelasında yaşayan isimler devirler değiştikçe değişir, "iyi bir insandı" diyenler en fazla iki kuşak duyulur, sonra da mezarınızın üzerine apartman dikilir.

Toplumsal hafıza ancak tarihî eser ve dokuyla yaşar, yaşatılır. Bizans surunu yoketmişsek veya yoketmekten beter şekilde restore etmişsek, İstanbul'un fethinin 563. yılını da, Cumhuriyetin 100. yılını da "idrak" edemeyiz. Plastik görüntülerle idare ederiz. Bir zamanlar Surre Alaylarının hareket noktası olan Ayrılık Çeşmesi'nin çevresini metro, geçit, yol, ev, AVM yapmışsak, Hac'ca gitmenin anlamı da duygusu da değişmiş demektir. Çanakkale'de siperin üzerine otopark kondurmuşsak, ziyaret ettiğimiz ama otobüslerin altında yatan şehit için okunan fatiha onun ruhuna ulaşmayacak demektir.

Gündelik hayatımızda tarihin orijinal izleri azaldıkça, semboller veya sembolik uygulamalar artar. Böylelikle her dönemin siyasi algıları tarafından kirletilen, malzeme yapılan tarih, şimdiki zamana sıkıştırılan sanal bir geçmiş halini alır.

Günümüz Türkiye'sinde yaşayan bizlerin, geleceğe bırakacak kalıcı değerler üretemediği ortada. Belki de bu değersizliğimizin, cahilliğimizin hırsıyla, atalarımızın tarihî mirasına daha büyük bir iştahla saldırıyoruz. IŞİD'in bir dinî-siyasi propaganda amacıyla yaptığı tarih katliamlarının feriştahını, özellikle şehirlerimizde ve sit alanlarında yıllardır uygulamıyor muyuz? Hatta daha da fenası, IŞİD bu işleri göstere göstere yaparken, biz "ecdad edebiyatı"yla sanki atalarımıza sahip çıkıyor –muş gibi davranmıyor muyuz?

Damarlarında sadece sıcak para dolaşan biz günümüz Türkleri; beyaz, kahverengi, İslâmcı, ulusalcı, laik, millliyetçi, solcu demeden aynı samimiyetsizlik ve suç ortaklığında buluşmuşuz. Biraraya gelebildiğimiz tek yer, kurabildiğimiz yegane ortaklık bu (Bir de 1915 Ermeni katliamları ve eşcinsel düşmanlığı var ama onlar bilindiği gibi özde değil, sözde!). Bu bakımdan, birbirinden kara dipli tencereler olsak da tarih katliamlarını durdurmak noktasında el ele verebilir, ellerimizi temizleyebilir, günahlarımızı affettirmek için, çocuklarımız için bir şans yakalayabiliriz.

İÇİNDEKİLER

#tarih dergi

AYLIK YAYGIN SÜRELİ YAYIN • SAYI: 25 • HAZİRAN 2016 • ISSN 2148-547X

YAYIN YÖNETMENİ
GÜRSEL GÖNCÜ

SORUMLU MÜDÜR
MERT ÇANGA

GRAFİK TASARIM
VOLKAN GÖKEMRE
CANDAN İŞCAN

YAYIN KURULU
MUZAFFER ALBAYRAK
ENİS BATUR
İPEK CENT
SİNAN ÇULUK
ŞEVKET DÖNMEZ
AYŞEN GÜR
HALİL İNALCIK
EMİN NEDRET İŞLİ
CEMAL KAFADAR
CENGİZ KAHRAMAN
R. SERTAÇ KAYSERİLİOĞLU
YİĞİT KÖSEOĞLU
AHMET KUYAŞ
MASİS KÜRKÇÜGİL
İLBER ORTAYLI
NECDET SAKAOĞLU
İSENBİKE TOGAN,
MURAT TOKLUCU
HAYRİ FEHMİ YILMAZ

YAYIN DANIŞMANLARI
M. TANJU AKAD
ALP E. AKSUDOĞAN
ŞAHİN ALDOĞAN
SERPİL BAĞCI
SERHAN GÜNGÖR
AHMET T. KARAMUSTAFA
İ. METE MİMİROĞLU
TUNCA ÖRSES
HASAN SALTIK
CELAL ŞENGÖR

İMTİYAZ SAHİBİ
CANDAŞ TOLGA IŞIK
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti

REKLAM GRUP BAŞKANI
HANDE GÜN

YÖNETİM YERİ
KAFA Grup
Yayıncılık Ltd. Şti.
Koşuyolu Mahallesi,
İsmailpaşa Sokak, No:44
Kadıköy-İstanbul
✆ 216 428 9 888

BASKI VE CİLT
Promat Basım Yayın Sanayi
ve Ticaret A.Ş.
Orhangazi Mahallesi,
1673. Sokak No:34, 34510
Esenyurt-İstanbul
✆ 0212 622 63 63

DAĞITIM
Doğan Dağıtım Satış
Pazarlama Matbaacılık
Ödeme Aracılık ve Tahsilat
Sistemleri A.Ş.
Doğan Medya Tesisleri,
Sanayi Mahallesi,
1650. Sokak No:2, 34517
Esenyurt - İstanbul
✆ 0212 622 24 08

KATKIDA BULUNANLAR
İLKNUR BULUT
NECATİ ERCAN
GÜLSEV TOKSÖZ

Yaşarken yazılan #tarih 2 yaşında

Siz sevgili okurlarla 2009 Şubat'ında başlayan beraberliğimiz, Gezi hadiselerine ve tarihî arka planına ayırdığımız sayının yayımlanmaması ve dergimizin kapatılmasıyla üç sene önce bu ay sona ermişti. 2014 Haziran'ında, #tarih adıyla yolumuza bağımsız olarak devam etmeye karar verdik ve bugünlere geldik. 79 orijinal kapak, 10.000 sayfaya yaklaşan özgün içerik… Birlikte nice yıllara!

• Ağaç yaşken eğilir.
Serkan-Ebru Demir

• Bir dergiden daha fazlası..
@burjuvabeyi

• İlk defa *#tarih* okuyorum. Keşke ben lisedeyken de bu dergi olsaydı..
@morbulutunhikayesi

• Bu sayıda kendinizi aşmışsınız resmen.
Mehmet Göçmenoğlu

• "Fevkalade Nüsha" dahil (5 tane alıp eşe-dosta dağıtmıştım) tüm sayılarına sahip olmaktan kıvanç duyuyorum.
Barış Yılmaz

• Derginin *#tarih* olmasıyla içerik daha da muazzamlaşmış, kapakların her biri şaheser.
Murat Nahçivani

• Kapağı poster yap, as. İçerisi ise yine dopdolu.
@korkutgoc

• Her seferinde Ermenilere, Rumlara hakaret edip tarihten bihaber olanlara bu ay *#tarih* hediye edilmeli.
@portakalyokusu

• "Osmanlı'daki Devşirmeler" dosyası muazzam. Çin Kültür Devrimi de çok iyi anlatılmış, elinize sağlık.
Anıl Yağcı

• Bugün yapılacak onca şeyin arasında nefes alabilmek için elime aldığım, sonra da zamanın nasıl geçtiğini anlamadığım bir gün oldu. Bu ayki sayıda ne güzel şeylerden bahsetmişler. Bir de "şerbet" işlenmiş. Gül şerbeti bulamayınca ben de şansımı zencefilli gazozdan yana kullandım. Limonata falan değil de, gül şerbeti verenleriniz çok olsun.
Nur Kodaz

64 TIP TARİHİ

İnsanın hastalıklarla

On binlerce yıl önce yaşamış avcı-toplayıcı topluluklarından modern toplumlara insanın hastalıklarla sonu gelmeyen mücadelesi… Şamanlar ve büyücü hekimlerden modern doktorlara, berber cerrahlardan uzman operatörlere, ilkel amputasyonlardan organ nakillerine tıp tarihinden ilginç notlar…

64. sayfada Rembrandt'ın "Dr Nicolaes Tulp'un Anatomi Dersi" tablosunun altına "... dersi izleyen cerrahlar" açıklaması yapılmış. Oysa bildiğim kadarıyla o resimde yer alanlar anatomik incelemeyi izlemeye gelen ve resimde yer alabilmek için Rembrandt'a para ödeyen seçkin Hollandalılardı.
Fazilet Uysal

•***#tarih*** O yıllarda kimi anatomi derslerinin adeta bir tiyatro havasında geçtiği, insanların para ödeyerek

AVRUPA'DA TARİH TURU

Viyana seyahatimde dergim beni yalnız bırakmadı. Barış Müzesi'ni gezerken en doğru yol arkadaşıyla beraberdim.
Esra Tığ

Prag'a en çok yakışan dergiymiş. Charles köprüsündeki Osmanlı paşası öyle diyor ;)
Nilgün Kebikeç

1. Dünya Savaşı'na sebep olan suikastın gerçekleştiği Latin Köprüsü'nden, Saraybosna'dan selamlar.
Fatih Yüce

katılabildikleri doğru. Ancak bu resimde yer alan yedi cerrah Amsterdam Cerrahlar Loncası'nın (Amsterdamse Chirurgijnsgilde) kayıtlı üyeleri ve lonca Rembrandt'ı bu resmi yapması için özel olarak görevlendirmişti.

• Sınavlara çalışır gibi okuyorum. Sınav haftası filan taviz vermiyorum, verilecek gibi de değil.
Enes Tercanlı

• Sendromsuz bir Pazartesi için *#tarih* okuyun.
@MrGuitarist34

SAKINAN GÖZE BATANLAR

12-13.'deki Eski Mayıs'lar bölümümüzde, doğru tarihler 16 Mayıs 1888 ve 25 Mayıs 1895 olmalıdır. Uyaran okurlarımız İlker Subaşı ve Gökhan Akbulut'a teşekkürler.

Yürüyüş de ihtiyaç okumak da... Her molada okunmak üzere.
@demetinoykusu

Kongre Kütüphanesi

Sevgili *#tarih* emektarları,

Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü'nde akademisyen olmama karşın hem kişisel tarih tutkum hem de dergimizde yer alan konuların çeşitliliği ve özgünlüğünden de yararlanarak hemen her sayıda öğrencilerime derste anlatacak birkaç sayfa buluyordum. Nisan sayısında "modern çağ kitap ve kütüphane tarihinin kutbu" olarak kabul edilen Kongre Kütüphanesi ile ilgili yazıyı görünce, daha önce defalarca adından söz ettiğimiz bu kütüphaneyi, geleceğin kütüphanecileri olan ve dünyanın en iyi kütüphanelerinde çalışmalarını dilediğim öğrencilerimle bir kez de tarihin penceresinden bakarak yorumladık. İyi ki varsınız...

Mehmet Ali Akkaya

DÜNYA KÜTÜPHANELERİ

MELK MANASTIRI KÜTÜPHANESİ

Ortaçağ'ın kültür hazinesi

10. yüzyılda inşa edilen, Benedikten keşişlerine yuva olan, Umberto Eco'ya *Gülün Adı* romanı için esin veren Avusturya'daki Melk Manastırı, büyüleyici yapısı ve 100 bin cildi aşkın kitap-el yazması koleksiyonuyla Avrupa'nın Ortaçağ kültürünü bugüne taşıyor.

• Arkeobotanik sayfasını merakla okudum. Permakültür platformunun aktif bir üyesi olarak bitkiler ve sebzeler özellikle ilgi alanımda. Öncelikle bir eleştiri: Sayfanın arka planı neden bu kadar koyu? Harfleri seçmek mümkün değil. İkinci olarak bir soru: Sadece Ege'de bir pazara girdiğimizde onlarca ot var. "Sadece 15 bitki gıdamızın %10'unu oluşturuyor" derken yazarımız tam olarak ne demek istedi?
İlkay Zengin

•***#tarih*** 1. Haklısınız. Arka plan yazının rahat okunmasını engellemiş. Sizden ve tüm okurlarımızdan özür dileriz. 2. Yazıdaki cümle "50 bin civarında yenebilen bitkinin sadece 15'i gıdamızın yüzde 90'ını oluşturmaktadır". Ve doğrudur.

• En sevdiğim konulardan biri semt ismi etimolojisi, unutmadan *#tarih* almam gerek!
@mersenne

• "Gâvur Atalarımız" yazısı mest etti. Derste öğrencilere okuttum. Kısa devşirme tarihi oldu bizim için.
@marlahistory

Reşad Ekrem'in dilinde tarih gerçek hayattan daha canlı, daha güzel, daha büyülü…

11 HAZİRAN 1930

Halkın sesini işitirdi

Mustafa Kemal 11 Haziran 1930'da trenle Ankara'dan İstanbul'a yolculuk etmektedir. Bozüyük'teki mola sırasında, bir vatandaş elindeki kağıtları göstererek Gazi'ye yaklaşmak ister. Güvenlik görevlileri adamın yolunu keser, ama Atatürk geçmesine izin verir. 12 Haziran 1930 tarihli *Cumhuriyet*'teki habere göre, adam ihtiyat süvari zabiti Nafiz Bey'dir ve cumhurreisinden Yunanlılar tarafından yakılan evinin 11.000 liralık bedelinin tazmin edilmesini istirham etmektedir. Haberin fotoğrafında, Mustafa Kemal, Nafiz Bey'in takdim ettiği belgeleri incelerken görülüyor.

CENGİZ KAHRAMAN KOLEKSİYONU

01 HAZİRAN 1967

Beatles'ın "Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band" albümü çıktı. *Time* dergisine göre albüm müziğin evriminde bir dönüm noktasıydı. Sgt. Pepper adlı kurgusal bir gruba atfedilen konsept albümde vodvil, sirk, müzikhol, avangart, blues, oda müziği ve klasik Hint müziği etkileri seziliyordu.

02 HAZİRAN 1924

ABD Kongresi Amerika yerlilerine vatandaşlık hakkı tanıdı. Bu tarihten önce bir kızılderilinin vatandaş olabilmesi için orduya katılması, toprak sahibi olması ya da bir 'solukbenizli' ile evlenmesi gerekiyordu. Yasa kimi eyaletlerde 1948'e dek uygulamaya geçmedi.

03 HAZİRAN 1979

Meksika Körfezi'nde Ixtoc I kuyusundaki patlamada 3 milyon varil petrol körfeze yayıldı. Sızıntı 9 ay boyunca durdurulamadı. Körfezde sonraki yıllarda meydana gelen sızıntılar turizm ve balıkçılıkla geçinen yöre halkının ve biyolojik yaşamın fakirleşmesine yol açtı.

08 HAZİRAN 1949

FBI yayınladığı raporda önde gelen Hollywood oyuncularının komünist partiye üye olduğunu ilan etti. Bu raporla birlikte 1950'lerde yazarlar, sanatçılar, öğretim üyeleri ve sendikacıların tutuklanması ve sorgulanmasına yol açan 'cadı avı' başladı.

12 HAZİRAN 1924

Heybeliada Sanatoryumu kuruldu. Çam ormanlarının içinde yer alan Türkiye'nin bu ilk verem hastanesi İsviçre'deki bir sanatoryum model alınarak yapılmış, İsmet İnönü, Ece Ayhan, Rıfat Ilgaz gibi isimleri de ağırlamıştı. 2009'da yanan tarihî bina, bir sağlık kompleksine dönüştürülmek üzere özel sektöre satıldı.

13 HAZİRAN 1956

Açılmasından 72 yıl sonra Süveyş Kanalı Mısır'ın kontrolüne geçti. 1954 yılında yapılan İngiliz-Mısır antlaşması gereğince ve uzun müzakereler neticesinde son İngiliz birlikleri de kanal bölgesini terketti. Süveyş Kanalı aynı yıl kamulaştırıldı.

14 HAZİRAN 1940

Sovyetler Birliği Litvanya'ya bir ültimatom sundu. Ertesi gün Litvanya koşulsuz olarak Sovyet yönetimine girdi. Sovyet hükümeti bunun 'sosyalist' devrim olduğunu, talebin bölge halklarından geldiğini iddia etti. 1941-1952 yılları arasında 30.000 civarında Litvanyalı aile Sibirya'ya sürgün edildi.

15 HAZİRAN 1215

İngiltere kralı John, Magna Carta'ya (Büyük Özgürlük Fermanı) mührünü bastı. Ülkedeki güçlü baronlar despotluğu ve beceriksiz yönetimi yüzünden John'a karşı ayaklanmıştı. Baronlarca hazırlanan fermanda tarihte ilk defa bir kralın yetkilerine kısıtlama getiren hükümler yer alıyordu.

20 HAZİRAN 1541

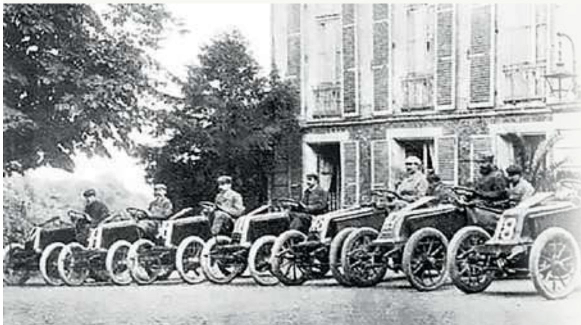
Kanuni İstabur Seferi'ne çıktı. Sefer Budin'i kuşatan Avusturya Arşidükü Ferdinand'ı durdurmak için düzenlenmişti. Avusturya ordusunun hendekler kazıp oluşturduğu istihkâma Macarlar "tabur" diyordu. Bu kelime dilimize "istabur" olarak geçti.

21 HAZİRAN 1633

Galileo Galilei engizisyon karşısında dünyanın döndüğü tezini inkara zorlandı. Kutsal kitaba göre Güneş Dünya'nın çevresinde dönüyordu ve Kilise'ye göre bu konu tartışmaya açık değildi. Oysa bilim insanları Dünya'nın evrenin merkezi olmadığını birkaç yüzyıldır biliyordu.

25 HAZİRAN 1978

'Gökkuşağı bayrağı' ilk kez dalgalandı. İlk kez San Francisco Onur Yürüyüşü'nde kullanılan bayrağı Gilbert Baker tasarlamıştı. İlk tasarımda sekiz şerit vardı, ancak daha sonra pembe ve turkuvaz çıkarılarak şerit sayısı altıya düştü.

26 HAZİRAN 1906

İlk Grand Prix düzenlendi. Yarış Fransa'da, Le Mans şehri eteklerindeki yollarda yapıldı. 103 kilometrelik parkurda her gün altı tur atılıyor, her tur yaklaşık bir saat sürüyordu. Bugün Formula 1 sezonunda yapılan lokal yarışlara hâlâ Grand Prix deniyor.

27 HAZİRAN 1898

Kanadalı denizci Joshua Slocum teknesi *Spray* ile tek başına dünyayı dolaşan ilk insan oldu. Üç yıl ve 46 bin deniz mili süren seyahatini *Sailing Alone Around the World* adlı güncesinde yayımladı. Yüzme bilmeyen Slocum, 1909'da *Spray* ile Batı Hint Adaları'nda kayboldu.

HAZIRLAYAN: **SEYRAN DENİZ**

04 HAZİRAN 1865

Alice Harikalar Diyarı'nda yayımlandı. Lewis Carroll kitabı yazan matematikçi Charles Lutwidge Dodgson'ın takma adıydı. Kitap 1931 yılında Çin'in Hunan eyaletinde yasaklandı. Hunan valisi bu kitabın çocuklara insanlarla hayvanları eşit saymayı öğreteceğini, bunun da büyük bir felaket olacağını düşünüyordu.

05 HAZİRAN 1883

"Express d'Orient" ilk seferini yapmak üzere Paris'ten Viyana'ya doğru yola çıktı. Şark Ekspresi'nin Paris-İstanbul seferleri 1888 yılında başlayacak, bu hattın yolcularına alışkın oldukları konforu sağlamak içinse Pera Palas Oteli inşa edilecekti.

06 HAZİRAN 1882

Henry W. Seeley elektrikli ütüyü icat etti. Seeley'nin ütüsü yaklaşık 7 kilogramdı ve ısınması epey zaman alıyordu. Ancak Seeley'nin ütülerini satamamasının asıl sebebi, henüz çok az evde elektrik olmasıydı.

07 HAZİRAN 1889

Ertuğrul gemisi Japonya, Yokohama'ya ulaştı. Yolculuğun amacı Japon İmpartoru'na II. Abdülhamid'den bazı hediyeler götürmekti. Japonya'da üç ay kalan *Ertuğrul*, dönüşte tayfuna yakalanacak ve kayalıklara çarparak batacaktı.

09 HAZİRAN 1950

Adnan Menderes, Demokrat Parti genel başkanlığına seçildi. 14 Mayıs seçimleriyle Celâl Bayar cumhurbaşkanı seçilmiş, Bayar Menderes'i başbakan olarak görevlendirmişti. Bu görev için asıl beklenen isim Fuad Köprülü'ydü.

10 HAZİRAN 1793

Paris Doğa Tarihi Müzesi kuruldu. İlk halka açık hayvanat bahçesi bu müze kapsamında açıldı. II. Mahmud kendisine destek veren X. Charles'a bir zürafa hediye etmişti. "Zarafa" Parislilerin gördüğü ilk zürafaydı ve 18 yıl boyunca bu bahçede yaşadı.

11 HAZİRAN 1962

John ve Clarence Anglin kardeşler ve hücre arkadaşları Frank Morris Alcatraz'dan kaçtılar. Kaçakların hayatta olup olmadığı konusunda rivayetler muhtelif. San Francisco açıklarındaki hapishaneden başka kaçabilen olmadı.

16 HAZİRAN 1979

Sinema oyuncusu Ayhan Işık öldü. 'Taçsız Kral' aktör olmadan önce Güzel Sanatlar Akademisi'nde Bedri Rahmi Eyüboğlu'ndan resim dersleri aldı. 1947'de Eyüboğlu atölyesinde kurulan On'lar Grubu'nda yer aldı. Grupta Fikret Otyam, Altan Erbulak, Nedim Günsür, Orhan Peker, Turan Erol ve Işık'ın liseden arkadaşları Semih Balcıoğlu ile Ferruh Doğan da vardı.

17 HAZİRAN 1951

Türk Millî Futbol Takımı, dönemin en güçlü takımlarından Batı Almanya'yı Berlin'de 2-1 yendi. Maçın gollerini Recep Adanır ve Muzaffer Tokaç attılar. Bu maçtan sonra kaleci Turgay Şeren "Berlin Panteri" diye anılmaya başlanacaktı.

18 HAZİRAN 1948

Columbia plak şirketi bir basın toplantısıyla ilk 'lp'yi tanıttı. O yıllarda piyasaya 30 santim çapında, kalın yivli ve her yüzü 5 dakikadan az süren 78'lik plaklar hakimdi. 33 1/3 devir olarak kaydedilen 'uzunçalar'ın çok ince yivleri vardı, bu sayede plağın her yüzü 20 dakikadan uzun çalıyordu.

19 HAZİRAN 1926

Mustafa Kemal, 15 Haziran'da ortaya çıkarılan İzmir Sukasti sonrasında Anadolu Ajansı'na ünlü sözlerinin yer aldığı demecini verdi: "Benim naçiz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır."

22 HAZİRAN 1934

Alman Otomobil Endüstrisi Kurumu ve Ferdinand Porsche bir 'halk otomobili' üretmek üzere el sıkıştı. Hitler daha önce Porsche ile yaptığı görüşmede kendisine saatte 100 km hız yapabilen, iki yetişkin, üç çocuk yolcu taşıyabilecek ve fiyatı 1.000 reichsmark'ı geçmeyecek bir araba sipariş etmişti. İlk prototip 1936 yılında tamamlandı.

23 HAZİRAN 1868

ABD'li Latham C. Sholes daktilonun patentini aldı. Bu daktiloda kullanılan piyano tuşları aletin 'yazar piyano' diye anılmasına sebep olmuştu. Ancak icadı para kazandırmayınca Sholes patentini Remington and Sons adlı bir şirkete sattı.

24 HAZİRAN 1932

Siyam'da Halkın Partisi kansız bir darbeyle kral Prajadhipok'un mutlak egemenliğine son verdi. VII. Rama olarak da bilinen kralın dönemi ülkedeki son mutlak ve ilk meşruti monarşi oldu. Kral siyasi reformlar yapmak istediyse de, kraliyetin ileri gelenlerinin baskıcı politikalarına göz yummuştu.

28 HAZİRAN 1950

Bodo League Katliamı başladı. Kore Savaşı sırasında komünizm sempatizanı olduğu gerekçesiyle en az 100.000, bazı kaynaklara göre ise 200.000 kişi katledildi. 1950'de gerçekleşen katliamın boyutları Güney Kore hükümeti tarafından 40 yıl boyunca gizlendi.

29 HAZİRAN 1971

Türkiye'de haşhaş ekimi yasaklandı. Nixon ABD'deki uyuşturucu sorunuyla başedebilmek için Türkiye'den haşhaş üretimini yasaklamasını istedi. Pek çok ailenin geçim kaynağını yokeden talep iki ülke arasında krize yol açtı. Ecevit 1974'te tehditlere rağmen yasağı kaldırdı, ancak haşhaş üretimine sıkı denetimler getirdi.

30 HAZİRAN 1908

Doğu Sibirya, Tunguska Nehri semalarında şiddetli bir patlama oldu. Tunguska Olayı olarak bilinen patlama sırasında açığa çıkan enerji 15 milyon ton dinamitin patlamasına eşdeğerdi. 2.000 km2 içindeki 80 milyon ağacı deviren patlamaya bir meteorun neden olduğu sanılıyor.

CAMBAZTEPE TÜMÜLÜSÜ

Silivri'ye tepeden bakan 5 bin yaşındaki savaşçı

İstanbul'un Silivri ilçesinde ortaya çıkarılan MÖ 3. binyıla ait kurganda, mızrağıyla beraber gömüldüğü tahmin edilen bir savaşçının kemiklerine rastlandı. Yarı hocker pozisyonunda yatan iskeletin yanında mızrak ucu, düşük ısıda pişmiş topraktan testiler, ufalanmış kemik parçaları da bulundu.

ZEYNEP S. KIZILTAN
MEHMET ALİ POLAT

Kazı çalışması yapılan ve Cambaztepe Tümülüsü olarak adlandırılan yığma tepe, İstanbul'da Silivri İlçesi, Çanta Mahallesi'nin deniz tarafında E5 karayolunun güneyinde, kuzey-güney yönlü uzanan bir sırtın denize bakan güney ucunda yer alıyor. Yüksek bir konumda olan yığma tepe, çevreye hakim bir noktada.

Kazıya başlanılan 57.13 metre kotundan, ortalama 52.80 metre kotuna gelindiğinde, farklı boylarda kum taşı blokların uç uca getirilmesiyle oluşturulmuş 6 metre çapında dairesel planlı bir yapıya ait taşlar görülmeye başlandı. Dairesel planlı yapının sınırlarını oluşturan taşların tek sıra halinde dizildikleri, dairenin kuzey ve doğu kısmındaki bazı taşların üst üste iki sıra halinde konuldukları görüldü.

Kazının devamında, yapının iç kısmında plan vermeyen ve birbirleriyle herhangi bir bağı olmayan dağınık vaziyetteki taşlar belgelenip temizlendikten sonra, 6 metre çapındaki dairesel yapının ortasında, kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve kenarı kaba taş duvarla çevrili dikdörtgen planlı bir mezar tespit edildi.

Dikdörtgen planlı alanın iç kısmında zeminde yaklaşık 169 cmx85 cm ölçülerinde kuzey-güney doğrultulu,

üst yüzeyleri oldukça düzgün olan 3 parça sal taşının yanyana getirilmesiyle oluşturulmuş mezar tabanı üzerinde, yarı hocker pozisyonda yatırılmış bir iskelet açığa çıkarıldı. İskelet, kuzey-güney doğrultusunda yatmakta, kafatası kuzeyde, ayakları güneyde yer almaktaydı. Gövde kısmı sırt üstü yatırılmıştı ve yüz güneydoğuya dönüktü. Bacaklar sağ yanları üzerinde karına doğru çekik pozisyonda açığa çıkarıldı.

Kemiklerin yoğun olarak tahrip olduğu gözlendi. İskelete ait el ve ayak kemiklerinden ait parça bulunamadı. Kaburga ve omurga aksı kemikleri de tümüyle tahrip olmuş vaziyetteydi. İskelet genel olarak değerlendirildiğinde, kemiklerin anatomik pozisyonlarını koruduğu görüldü. İskeletin kolları arasında 23.5 cm. uzunluğunda bir adet bronz mızrak ucu bulundu.

İskeletin ayakucunda, taş zeminin güneybatı köşesinde, zemin üzerine dik olarak oturtulmuş pişmiş toprak, el yapımı tek kulplu gaga ağızlı bir testi bulundu. Taş zeminin güneydoğu köşesinde ise oldukça aşınmış ve dağılmış, formu henüz tam olarak anlaşılamamış olsa da gaga ağızlı bir testi olduğu anlaşılan el yapımı bir başka pişmiş toprak testi yan yatmış vaziyette bulundu.

Dairesel planlı yapının güneybatı sınırında, dairenin dış yüzüne bitişik olarak yapılmış olan taş plakalarla biçimlendirilmiş, dış ölçüleri 65cm. x 40 cm. boyutlarında olan dikdörtgen küçük bir sanduka da tes-

Yığma tepede denize karşı yatıyor

Deniz seviyesinden yaklaşık 55 metre yükseklikte, çevreye hakim konumdaki kurgan (üstte). Mezar tabanı üzerinde, yarı hocker pozisyonda yatırılmış iskelet (sol sayfada) ve içinde bulunduğu taş duvarla çevrili mezar yapısı (solda).

pit edildi. Dikdörtgen planlı bu taş sanduka içerisinde, oldukça aşındığı ve dağıldığı görülen el yapımı pişmiş toprak kap parçaları tespit edildi.

İnce bir temizliğin ardından üstü, bir tanesi içe dönük ağızlı kâse parçası, diğeri farklı bir kaba ait dip parçasıyla kapatılmış küresel gövdeli pişmiş toprak küçük bir kap bulundu. Kabın içinde yanmış ve ufalanmış kemik parçaları ortaya çıkarıldı. Kaptaki kemiklerin incelenmesi henüz yapılmadığından bu parçaların insan veya hayvana mı ait olduğu belli değildir. Düşük ısıda fırınlanmış olduğu anlaşılan pişmiş toprak eserlerin restorasyon ve konservasyonları sonrasında formları belirlenecek ve mezar içinde bulunan pişmiş toprak kaplarla aynı dönden mi yoksa daha sonraki bir dönemde ikincil bir gömüt mü olduğu anlaşılabilecektir.

Mezar içinde bulunan pişmiş toprak, tek kulplu gaga ağızlı testi, "İlk Tunç Çağı Troya Tipi Gaga Ağızlı" testileriyle benzerlik göstermektedir (Podzuweit 1979:Tafel 8-9) (Frirdich 1997: Tafel 13). Gaga ağızlı tüm testi ile çok dağılmış halde bulunan ancak gaga ağızlı olduğu anlaşılan diğer testi ve bronz mızrak ucu birlikte değerlendirildiğinde, bu mezarın İlk Tunç Çağı'na, yaklaşık olarak MÖ 3. bin yılına ait olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak elde edilen buluntu ve diğer veriler değerlendirildiğinde, taş bir zemin üzerine ölü hediyeleriyle birlikte gömülmüş İlk Tunç Çağı'nda yaşamış önemli bir askere ait olduğu düşünülen bu mezarın, tümülüs tarzı mezarların öncülü olan kurgan tipi bir mezar olduğu anlaşılmıştır. ■

ANALİZ

Türk kurgan kültürünün Trakya'da bulunan ilk örneği

Doğu Trakya'da kazılmış ilk kurgan olan Silivri kurganı, Türkiye topraklarındaki bu oluşumların Avrasya ve Orta Asya kökenli insanlarla bağlantılarını bir kez daha ortaya koyması bakımından önemlidir.

ŞEVKET DÖNMEZ

Silivri yakınlarında İstanbul Arkeoloji Müzeleri tarafından bilimsel kazılarla açığa çıkarılan kurgan türü bir mezar, kısa sürede kamuoyunun ilgisini çekmiş, ancak bilimsel öneminden çok arkeopolitika boyutuyla gündeme gelmiştir. Kurgan, üstüne tümsek biçiminde toprak yığılmış mezar yapısıdır. Göçebelere ait bir mezar türü olan kurganın koni biçimli toprak tepeciğinin şekli, göçebenin çadırından başka bir şey değildir.

Öncelikle bilinmelidir ki Silivri Çanta Kurganı, Türkiye'nin tek kurganı değildir. Ağrı Dağı etekleri ve yakın çevresi (Bozkurt kurganları), Kars (Çıldır ve Akçakale kurganları), Muş (Nurettin Köyü kurganları), Amasya (İmirler kurganı) ve Ankara'da (Güdül kurganları) binlerce kurgan vardır. MÖ 3. binyıldan MÖ 1. binyıla, yaklaşık 3000 yıllık bir süreçte görülen kurganlar, Erken Tunç Çağı'ndan Demir Çağı'na değin Türkiye coğrafyasına gelmiş Asyalıların varlıklarını tartışmasız biçimde ortaya koymaktadır. Karadeniz'in kuzeyindeki steplerde ve Hazar Denizi'nin kuzeyi ile batısındaki geniş düzlüklerde ortaya çıktığı düşünülen kurganların en eski örneklerinin MÖ 4. binyıla ait olduğu bilinmektedir.

Avrasya ve Orta Asya coğrafyasının bir ölü gömme geleneği olan kurgan, özellikle Batılı bilim insanlarınca politikaya alet edilmekten ne yazık ki kurtulamamıştır. Başta Marija Gimbutas olmak üzere birçok eskiçağ bilimleri uzmanı, özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki kurganları Hint-Avrupalı (İndo Ari) olarak tanımlayarak, nereden türediklerini bir türlü çözemedikleri atalarını göçebe mezarlarında aramaya başlamışlardır. Bu durumdan rahatsızlık duyan ve "yüce" Hint-Avrupa kültürünün çadırdan çıkamayacağını düşünen Colin Renfrew, Konya yakınlarındaki Çatalhöyük'ü Avrupalıların atavatanı olarak önermiş, böylece hem Avrupa kültürünü çadırdan çıkarmış hem de Proto Hint-Avrupa dili konuşan insanların günümüzden 9000 yıl önce varolduklarını kanıtlamaya çalışmıştır.

Silivri kurganı, Türkiye Trakyasında kazılmış ilk kurgandır. Geçmiş yıllarda bölgede kurgan olduğu söylenen bazı buluntu topluluklarında çanak-çömlek gruplarından başka bir şey bulunamamış, mezar yapısı ve iskelet saptanamamıştı. Konisi büyük olasılıkla tarım faaliyetleri ile yok edilmiş Silivri kurganı, yassı taşlarla oluşturulmuş mezar mimarisi ve bunu çevreleyen kromleki ile

Avrasya Tunç Çağı kurganlarının tipik bir örneğidir. İskelet ile birlikte bulunan tunç mızrakucu, kurgan sahibinin savaşçı kimliğine atıf yapmaktadır.

Avrasya ve Orta Asya, en erken dönemlerden itibaren göçebe ve savaşçı halklar için bir yaşam alanı olmuştur. Bu coğrafyada Tunç Çağı'nda yoğunlaşan kurganların Demir Çağı'nda sayısal olarak azalmadan devam etmiş oldukları gözlenmiştir. Herodotos'un aktarımlarından Demir Çağı'nda Avrasya ve Orta Asya'da İskitler'in yaşadıklarını biliyoruz. İskitya adı verilen bu coğrafyadaki kurgan kazılarında savaşçıların yanısıra, kurban edilmiş eşler, hizmetçiler ve atlar, cenazenin taşındığı arabalar ile çoğu altından çok değerli takı ve aksesuarlar bulunmuştur. Bu durum, İskitlerin kurgan kültürünü yaşatmış ve hatta geliştirerek sürdürmüş olan bir halk olduğunu göstermektedir. Romalı ve Bizanslı yazarlar sonraki dönemlerde İskitya coğrafyasında yaşayan tüm halkları İskit olarak adlandırmış, Hazar Denizi havzasında yaşayan Türkler de İskit olarak anılmışlardır.

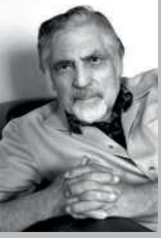
920 yıllarında Hazar Gölü havzasına seyahat eden İbn-i Fadlan, henüz İslâmiyet'e geçmemiş olan Oğuzların cenaze törenleri hakkında çok değerli bilgiler vermiştir. İbn-i Fadlan, Oğuzlardan biri öldüğünde ev gibi büyük bir çukur kazıldığını, üzerinin tavanla kapatıldığını, mezarın üstünün kubbe biçiminde tümsek yapıldığını, cenazenin çukura elbise ve şahsi eşyaları ile konulduğunu aktarır. Oğuzların Anadolu'ya göç etmesinden kısa bir süre önce gerçekleşen ve bir kurganı tanımlayan bu gözlemler, Türklerin kurgan kültürünün son temsilcisi olduğunu tartışmaya yer bırakmayacak biçimde kanıtlamaktadır. Zaten tarihsel kayıtlarda kurgan kültürü ile aktarım yapan iki önemli yazar vardır; İskit soylularının cenaze törenleri ve mezarlarını anlatan Herodotos ile Oğuz kurganlarını tarif eden İbn-i Fadlan. Her ikisi de Türk kökenli olmayan bu iki tarihsel şahsiyet ne büyük tesadüftür ki aynı coğrafyada yaklaşık 1300 yıl arayla benzer ölü gömme geleneklerine şahit olmuşlardır.

Kurgan mezarlarının etnik açıdan çıkış noktasını belirlemek olanaksızdır. Buna karşın Silivri kurganı da dahil olmak üzere Türkiye topraklarındaki kurganların Avrasya ve Orta Asya kökenli insanlarla bağlantıları açıktır. Türklerin de Orta Asya coğrafyasında ortaya çıktığı ve 10. yüzyıla değin kurgan mezarları kullandığı bilimsel bir gerçekliktir. Bu bağlamda yalnız Türkiye Türkleri değil, tüm Türk halklarının kurgan kültürünün Önasya ve Orta coğrafyasındaki en güçlü kültürel mirasçıları olduğu hususunun söz konusu arkeolojik ve tarihsel bulgular ışığında bilimsel platformlarda tartışılmaya başlanması gerektiğine inanıyorum.

Avrasya Tunç Çağı kurganlarından

Konisi büyük olasılıkla tarım faaliyetleri ile yok edilmiş Silivri kurganı, Avrasya Tunç Çağı kurganlarının tipik bir örneği (üstte). Mezar içinde bulunmuş olan pişmiş toprak, el yapımı tek kulplu gaga ağızlı testi "İlk Tunç Çağı Troya Tipi Gaga Ağızlı" testilerle benzerlik gösteriyor (solda).

OZAN SAĞDIÇ

1950'li yıllardan beri gazetecilik yapan ve Türkiye'nin en ünlü fotoğrafçılarından biri olan usta isim, anıları ve fotoğraflarıyla *#tarih*'te.

İstanbul Festivali'nin en önemli konuklarından biri de Sovyet Devlet Balesi'ydi.

BİRİNCİ İSTANBUL FESTİVALİ - 1973

Büyük gösterinin dünya prömiyeri

Bu yıl 44'üncüsü düzenlenen İstanbul Festivali'nin ilki 1973 yılında gerçekleştirilmişti. Amatör ruhla ama profesyonelce kotarılan,unutulmaz anılarla dolu o ilk festivalin konser ve gösterilerini izleyenler, çok özel bir tarihe tanıklık ediyordu.

Bu ayın başından itibaren yeni bir "İstanbul Müzik Festivali" daha başlıyor. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) tarafından uluslararası bir organizasyon olarak hazırlanıp sunulan ve geleneksel hale gelmiş bulunan festivalin bu 43'üncü yılı. Şimdi sevgili okuyucularımızı 43 sene öncesine, yani 1973 yılına götürmek istiyorum. Bu festivalin nasıl ve hangi koşullar altında yapılığı o günlerin, objektifimin de desteğiyle çok yakından tanığıyım.

1960'tan bu yana Ankara'da yaşamaktayım. Ancak adını andığımız Birinci Festival'in gerçekleştirildiği tarihte, hiç kimseden bir talimat ve sipariş almadan bir aylığına İstanbul'a geldim ve festivalin başlangıç gününden son gününe kadar, programdaki bütün konser ve gösterileri, provalarından başlayarak bütünüyle görüntülemeye çalıştım. Çünkü, foto muhabirlerinin çağımızın müverrihleri olarak tarihe karşı bir sorumlulukları olduğu inancındaydım. Bu duyarlılık içinde, faaliyetin İstanbul ve Türkiye'miz açısından çok özel bir tarihin başlangıcı olacağını hissetmiştim. Tüm ayrıntılarıyla saptanması gerekmekteydi.

Kimi girişimler büyük umutlarla ve heyecanla başlatılıyor. Ancak birkaç yıl sonra ya kişiler değişiyor, ya da insanlar bıkıyor ve o ilk heyecan sönüyor. Bu şekilde, tarihe karışmış pek çok girişim yaşanmıştır ülkemizde. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) bugün uluslararası dört festival ve iki bienalin organizasyonunu başarıyla sürdürüyor. Ama bütün bu faaliyetlerin başlangıç noktası, bir bakıma anası, 43 yıl önceki o ilk "İstanbul Festivali"dir. Orada neredeyse amatör bir heyecanla kotarılmış profesyonel bir girişim ruhu yaşanmıştı sanki. ▶

İlk festival ilk konser
İstanbul Festivali'nin açılışı 21 Haziran 1973'te İTÜ Maden Fakültesi salonunda Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosu ile yapılmıştı.

Ünlü çellist André Navarra ilk festivalin yıldızlarından biriydi.

Kimi girişimler büyük umutlarla ve heyecanla başlasa da zamanla o ilk heyecan sönüyor. Bu şekilde, tarihe karışmış pek çok girişim oldu ülkemizde. İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı bugün uluslararası dört festival ve iki bienalin organizasyonunu başarıyla sürdürüyor. Bütün bu faaliyetlerin başlangıç noktası 43 yıl önceki o ilk İstanbul Festivali'dir.

1969 yılında, AKM'nin yani o zamanki adıyla İstanbul Kültür Sarayı'nın açılışına da gelmiştim. Davetliler arasında Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nün kurucusu, dolayısıyla Devlet Tiyatroları ve Operası'nın açılmasına önderlik etmiş olan Carl Ebert de vardı. O sıralar Glyndebourne Festivali'nin yöneticisi konumunda olan büyük tiyatro adamı, vaktiyle Türkiye'de yetiştirdiği öğrencilerinin başarılarını alkışlamak fırsatını bulmuştu. Bir başka onur konuğu ünlü kemancı Yehudi Menuhin idi. O da Bath Festival Orkestrası'nın kurucusu, yönetmeni ve solistiydi. İstanbul artık görkemli bir gösteri salonuna kavuştuğuna, yetişmiş sanatçı kadroların da elde var olduğuna göre, bu zenginliğin bir de festivalle taçlanması konuşulur hale gelmişti. "İstanbul Festivali" kulağa hoş geliyordu, ve bunun bazı kişilerce dillendirildiğine ilk kez o ortamda, o günlerde tanık olmuştum.

Eczacıbaşı ailesinin fertlerinden Şakir Eczacıbaşı ile, ortak fotoğraf aşkımız dolayısıyla en başından beri dirsek temasımız vardı ve bu güçlü bir dostluğa dönüşmüştü. Nejat Eczacıbaşı ile daha sonra tanışmıştık. Yüksek vasıflı, hoş bir insandı. Öyle anlaşılıyordu ki, söz konusu Festival için hemen kolları sıvayacaktı, ama kısa bir süre sonra Kültür Sarayı talihsiz bir şekilde yandı. Saray yanmıştı ama, gönüllerdeki ateş sönmemişti. Uyanmış olan bir heves damarı derinden derine işlemekteydi. Zaten hedef tarih de, Cumhuriyet'in ellinci yıldönümü olan 1973 yılıydı. Bu mutlu yıldönümünü kutlama amacına yönelik devletin de kendine göre bir takım hazırlık ve gayretleri olacağı kuşkusuzdu. Kültür dünyamızda geleceğe yönelik kök salacak bir kültür programını o tarihte devreye sokmak Hükümet'in politikasına koşut bir eylem olacaktı elbette. Türkiye'nin dış tanıtımından sorumlu makamı elbette büyük ölçüde Turizm Bakanlığı idi. Bir şans eseri olarak, o tarihlerde bakanlığın müsteşarlık görevini, uluslararası camiada yankılanacak en büyük tanıtım faktörünün

Lukas Foss'un ilginç konserinin başlangıç anları. Nefesli sazlar seyircilerin arasından sahneye doğru ilerliyor.

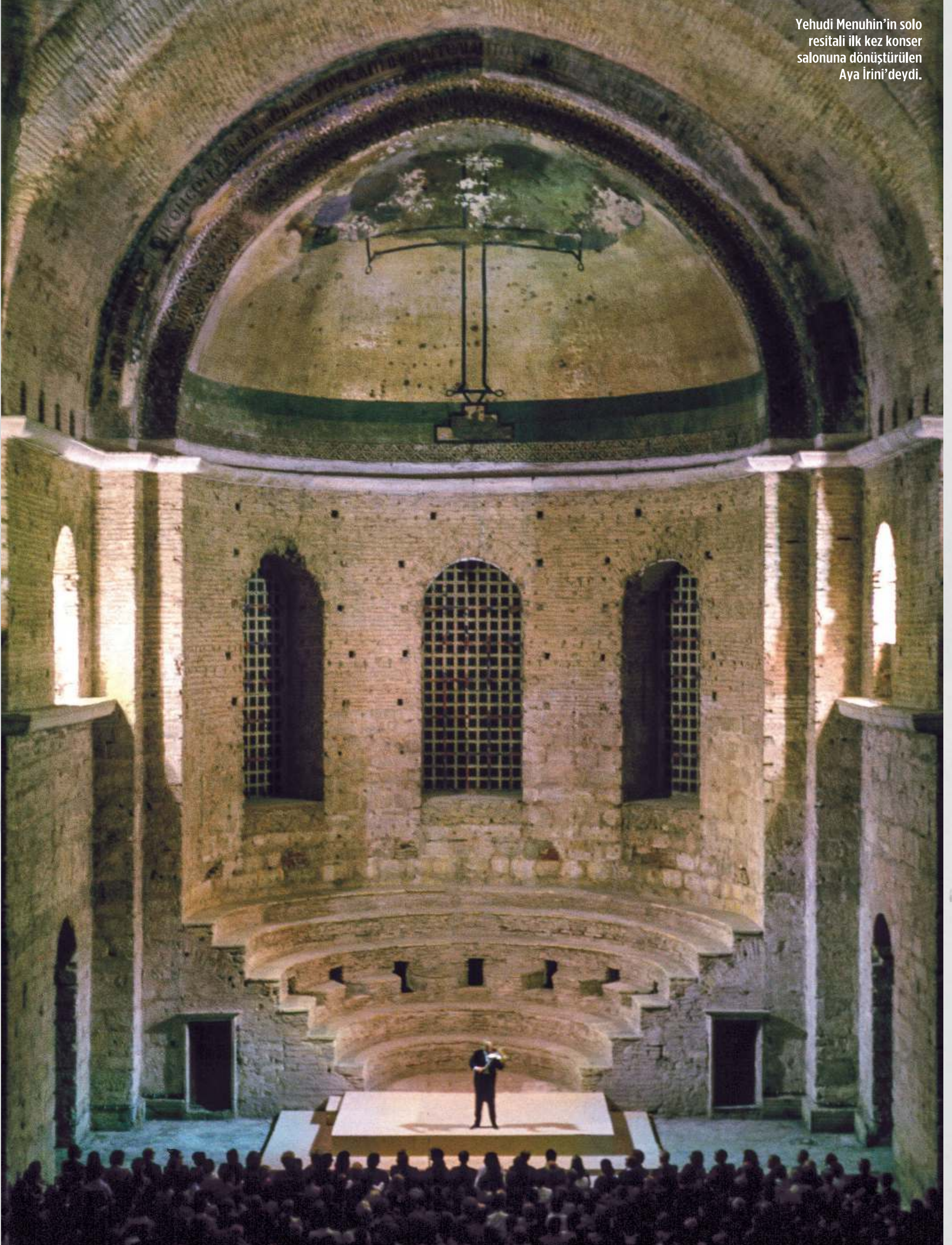

Onur konuğu

Adnan Saygun'un Yunus Emre Oratoryosu'nu en çok alkışlayan, festivalin onur konuğu Niyazi Takizade ve eşi Hacer Hanım (solda) CSO'nun şeflerinden Jean Périsson ve o zaman henüz çok genç bir kemancı olan ve Bülent Tarcan'ın konçertosunu başarıyla çalan Ulf Hoelscher.

kültür ve sanat olduğunu iyice sindirmiş, sanata ve sanatçıya önem veren Mukadder Sezgin yürütmekteydi. Ferit Melen Hükümeti'nin son günleriydi. Sanırım o atmosfer içinde Sezgin hükümetten maddi-manevi her türlü desteği kotarmayı başarmıştı. Böylelikle birçok kapının kolaylıkla açılması mümkün olabildi.

Kültür Sarayı olmayıversin. Başka mekânlar bulunacak, olmazsa yaratılacaktı. Açılış töreni ve ilk konser yeri için bulunan yer Maçka'daki Maden Fakültesi'nin büyük amfisiydi. Fatih civarındaki Darüşşafaka lisesinin gösteri salonu da oldukça genişti ve olağan konserler için uygun görünüyordu. Şehir Tiyatroları'nın kendi mekânları kendi temsilleri için zaten uygundu. Bunlara ilk kez o amaçla kullanılacak yeni mekânlar daha eklenecekti. Topkapı Sarayı Bâbüssaâde Kapısı önündeki meydanlık alan, yine sarayın dış avlusundaki Aya ▶

Yehudi Menuhin'in solo resitali ilk kez konser salonuna dönüştürülen Aya İrini'deydi.

Festival için Topkapı Sarayı Bâbüssaâde Kapısı önündeki alandan Rumeli Hisarı içinde meydana getirilmiş amfiye kadar saptanmış tam 16 ayrı mekân vardı. Bu manzara biraz dağınık görünse de, kentin bütününü sarmalayan, tüm kent halkı tarafından algılanan, duyumsanan bir şansı da beraberinde taşımaktaydı.

İrini Kilisesi ve Rumeli Hisarı içinde meydana getirilmiş amfi. Böyle saptanmış tam 16 ayrı mekân vardı. Bu savruk manzara biraz dağınıklık gibi görünse de, kentin bütününü sarmalayan, tüm kent halkı tarafından algılanan, duyumsanan bir şansı da beraberinde taşımaktaydı.

Gerçi yabancı şefler, solistler, hatta orkestralar davet edilmişlerdi ama, ilk festivalin en büyük ağırlığı Ankara'da bulunan devlet kurumlarının omuzları üzerine yüklenmiş gibi görünüyordu. Bunlardan biri Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, diğeri de Devlet Tiyatroları, Devlet Operası ve henüz bağımsız olan Ankara Devlet Balesi idi. Yaz tatili dönemi olacağına göre, Darüşşafaka Lisesi yatakhanesi CSO üyelerini konuk edebilecekti. Opera ve bale elemanları Ataköy tesislerinde kalacaktı. Yabancı konuklar için bazı oteller ayarlanmıştı.

Açılış 21 Haziran 1973 tarihinde, İTÜ Maden Fakültesi salonunda Adnan Saygun'un Yunus Emre oratoryosunun icrası ve oldukça görkemli bir törenle yapılmıştı. Devlet Opera Orkestrası ve Korosu'nu Robert Wagner yönetmişti. Koroyu Gustav Kuhn çalıştırmıştı. Solistler Oya Tekin, Ayhan Baran, Belkıs Aran ve Kevork Boyacı idi. Eser büyük bir beğeni ile alkışlandı. Açılışı izleyen günlerde konserler ve gösteriler düzenli bir şekilde akıp gitti. Ben o sıralar zaten Devlet Tiyatroları'nın sahne fotoğraflarını çekmekte ve dergisini hazırlamakta olduğum, eşim de CSO elemanlarından olduğu için, diğer dallarda da tanıdıkların hoşgörüleri sayesinde bütün etkinliklerin hem provalarını hem de icralarını izlemekte hiçbir zorlukla karşılaşmadım. Tek zorluk, aynı anda çok uzak mesafelerde bulu- ▶

Keman virtüözü

Suna Kan ve keman virtüözü Yehudi Menuhin bir prova aralığında (en üstte). Gazeteci Zeynep Oral, Yehudi Menuhin'le bir söyleşi yapmıştı. Fethin 520'nci yıldönümü dolayısıyla Rumeli Hisarı'nda gösterilen Fatih oyununun Fatih'i genç aktör Cihan Ünal'dı.

Bir müzikal bir opera

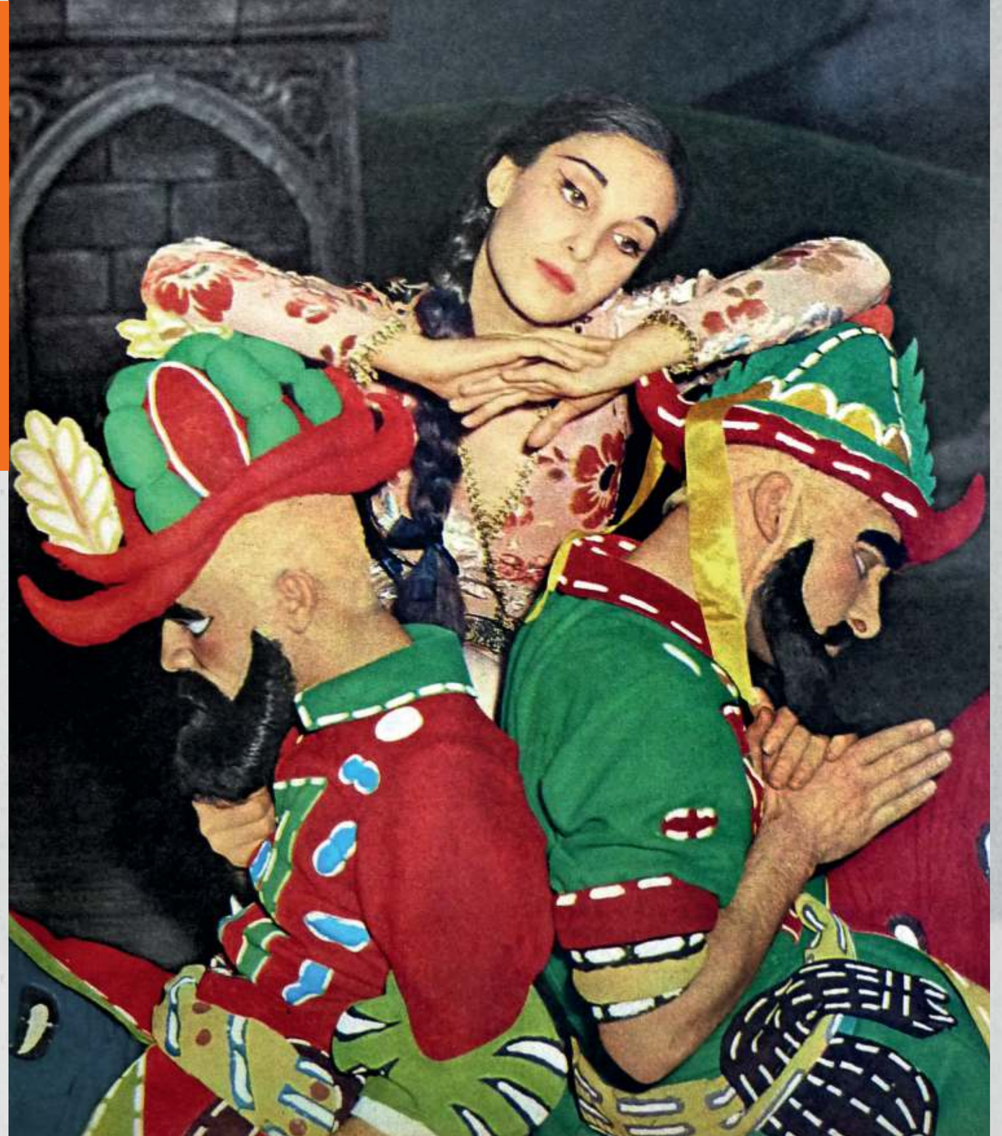
Festivalin sükseli sunumlarından biri de Devlet Tiyatrosu'nun *Mançalı Don Kişot* müzikali idi. Cüneyt Gökçer ve Ayten Gökçer'in de rol aldığı müzikalden bir sahne (üstte). *Köroğlu* operasında Köroğlu rolünde Ayhan Baran (altta)

nan mekânlarda yapılan provalara yetişebilme açısından olmuştu.

Festivali süsleyen yine Adnan Saygun'un Köroğlu operasının dünya prömiyeri, Londra Festival Balesi'nin Giselle, Ankara Devlet Balesi'nin başta Çeşmebaşı olmak üzere birkaç eserden kurulu toplu gösterileri ile Sovyet Devlet Balesi'nin repertuarından seçmeler Açık Hava Tiyatrosu'nda sunuldu. CSO'nun beş ayrı programı, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın iki konseri ile Polonya Radyo-TV Orkestrası, Belgrad ve Budapeşte Filarmoni konserleri Darüşşafaka salonunda icra edilmişti. Bu konserlerde Perisson, Jaquillat, Lukas Foss, Allers, Korodi, Lessing ve Hikmet Şimşek şef olarak, Hoelscher, J. P. Rampal, Badura Skoda, Menuhin, Navarra yanında bizden İdil Biret, Suna Kan, Ayla Erduran, Gülay Uğurata gibi sanatçılarımız solist olarak alkışlandılar.

Aya İrini ilk kez konserlere sahne oluyordu. Burada Bükreş Madrigal Korosunun, Zagrep Solistlerinin, Musica Antiqua Topluluğunun yanında Yehudi Menuhin resitali müzikseverlerin kulaklarında hoş anılar bıraktılar. Topkapı Sarayı'nın otantik dekoru içinde oynanan Saraydan Kız Kaçırma operası, bir gelenek halini almış bir kaç yıl orada sürdürülmüştü. Festival etkinliklerine eklenen yeni bir mekân da Rumeli Hisarı olmuştu. Fethin 520'nci yıldönümü dolayısıyla Devlet Tiyatrosu burada Nazım Kurşunlu'nun Fatih oyunu ile, Mançalı Don Kişot müzikalini sergiledi. Devlet Tiyatrosu'nun sergile-

> **Gerçi yabancı şefler, solistler, hatta orkestralar davet edilmişlerdi ama, ilk festivalin en büyük ağırlığı Ankara'da bulunan devlet kurumlarının omuzları üzerine yüklenmiş gibi görünüyordu. Bunlardan biri Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, diğeri de Devlet Tiyatroları, Devlet Operası ve henüz bağımsız olan Ankara Devlet Balesi idi.**

İlk Türk balesi
Festivalin ilgi çeken gösterilerinden biri de ilk Türk balesi olarak bilinen Çeşmebaşı balesi idi.

diği bir başka oyun Molière'in Hastalık Hastası Harbiye Tiyatrosu'nda oynanmıştı. Orada Şehir Tiyatroları'nın, Kent Oyuncuları'nın, Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluğunun temsillerine de sahne olmuştu. Halka açık bando, mehter, ortaoyunu, karagöz, halk oyunları gösterileri aşağı yukarı her gün Gülhane Parkı'nda yinelenip duruyordu.

Birinci Festival'den belleğimde kalan en canlı anılardan biri Lukas Foss'un kendi çağdaş bir eserini de yönettiği konserdi. Değişik bir mizansenle sunulmuştu. Çok kimse yadırgadı. CSO'nun sekiz yıllık şefi Lessing'e düşüncesini sorduğumuzda, "Ben çocukluğumdan beri sirkleri ve karnavalları severim zaten" demişti. Ama asıl en esaslı anım Azeri Şef Niyazi Takizade ile ilgili. Resmi davetlerde smokinle, konser ve gösterilerinde frakla görüyoruz. Açıkhava Tiyatrosu'ndaki provalarda koyun postundan bir gocukla yönetiyor orkestrayı. Son temsillerden biri Sovyet Devlet Balesi'nin. Organizasyon yeni olduğu için herhalde, gerekli her eleman bulunamamış. Bale gösterisi için takip ışığı gerekli, ama öyle bir eleman yok. Dünya çapında büyük bir müzisyen, Sovyetler Birliği'nde çok değer verilen bir kişi, Festival'in de onur konuğu Niyazi Bey, koyun postundan gocuğu ile takip ışıkçılığına soyundu. Açık Hava Tiyatrosu'nun orta yerinde kontrol odası gibi bir yer vardır, üzeri düzlük. Takip ışığını oraya yerleştirmişler. Ben de genel sahneleri yakalamak üzere oradayım. Birlikte görev yapıyoruz. Ne var ki o noktada ayakta duran bir kişi arkadaki seyircilerin görüşünü kapatıyor. Kimileri bale kızlarını seyre gelmiş, görüntüyü kesene kızıyorlar. Ben hedef küçülttüm, ama Niyazi'nin böyle bir şansı yok. "Çekil oradan ulan" diyenlerin, edilen küfürlerin bini bir para. Derken gazoz şişesi filan atanlar oldu. Bir tanesi ünlü şefi sıyırdı geçti. Niyazi arkadaki maganda gruba "Tamam guzum, bitti guzum" diye diye işini sürdürdü.

İki yıl sonra yeni kurulan Devlet Halk Dansları Topluluğunun ilk turnesi Rusya'daydı. Ben onlarla birlikteydim. Moskova'daki temsilin baş davetlisi Niyazi idi. Temsil sonrası resepsiyonda kendisine "Beni hatırladınız mı" diye sormuştum. "Nasıl hatırlamam" dedi, "Gafamıza su şişesi yediğimiz akşamın yoldaşısen" dedi.

İşte 43 yıl öncesindeki Birinci Festival'den bugüne bu ilginç anılar ve fotoğraflar kaldı. ■

SUİKAST

SİYASET SAHNESİNDE CİNAYET

Öldürülen liderler ölmeyen idealler

Siyasi bir araç olarak suikast, çağlar boyunca sıklıkla başvurulan bir yöntem olarak tarihi etkiledi. Gerçekten öyle mi? Sansasyon yaratan, tetikçilerini meşhur eden, üzerine kitaplar yazılıp komplo teorileri üretilen unutulmaz suikastler, aslında ne katillerin ne de perde arkasındakilerin istediği sonuçları doğurdu. Tarihin tekeri geri dönmüyor.

AYŞEN GÜR

Amerika Birleşik Devleri'nin tamamında köleliği kaldıran Başkan Abraham Lincoln bir suikaste kurban gitmiş, iki hafta sonra İngiltere Başbakanı Benjamin Disraeli, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada şöyle demişti: "Suikast hiçbir zaman dünya tarihini değiştirmemiştir. Caesar'ın kurban edilmesi bile ülkesinin önlenemez kaderini yerinden oynatamamıştır".

Disraeli haklı mıydı? Avusturya veliahtına Saraybosna'da sıkılan tek bir kurşun, Avrupa kazanını patlattığına göre haksız olduğunu söyleyebiliriz, ama bu ünlü suikastı düzenleyenlerin amacı bir dünya savaşı başlatmak değildi. Suikast daha eski çağlarda, geleceği hazırlamak için güçlü bir sistem kurmamış toplumlarda, bir liderden diğerine geçiş sorununu çözmekte sık kullanılan bir siyasi yöntemdi. Kabile önderleri, krallar, sultanlar arasında başa geçmek veya iktidarını pekiştirmek için babasını, kardeşini, hatta Neron gibi annesini üstü az çok kapalı suikastlarla öldürtenlere rastlanıyordu. Birkaç grubun iktidarı ele geçirmek için uğraştığı dönemlerde veya güçlü bir yabancı düşmanı yok etmek amacıyla da bu yönteme başvurulmuştu. Hatta Machiavelli gibileri, rakiplerinden kurtulmak isteyenlere suikastı "iyi bir çare" olarak tavsiye etmişlerdi.

Ancak suikast en eski zamanlarda bile tarihin yönünü veya bir sistemi değiştirmekte, hele hele ortadan kaldırmakta en az rol oynayan siyasi yöntem biçimiydi. İktidara karşı muhalefet etmek için başka yöntemlerin de geliştiği modern çağlarda, bu gerçek daha da bariz bir şekilde ortaya çıktı. Suikast siyasi eylemlerin en kolayıydı; bir çeşit tembel işiydi. Hançeri saplayan, tetiği çeken, bombayı atan, öldürdüğü kişinin ünü sayesinde tarihe geçebiliyordu ama, kahramandan çok, geri plandaki başka bir gücün kuklası, kiralık bir tetikçi, tek başına hareket ettiğinde de fanatik, hatta meczup olarak anılıyordu.

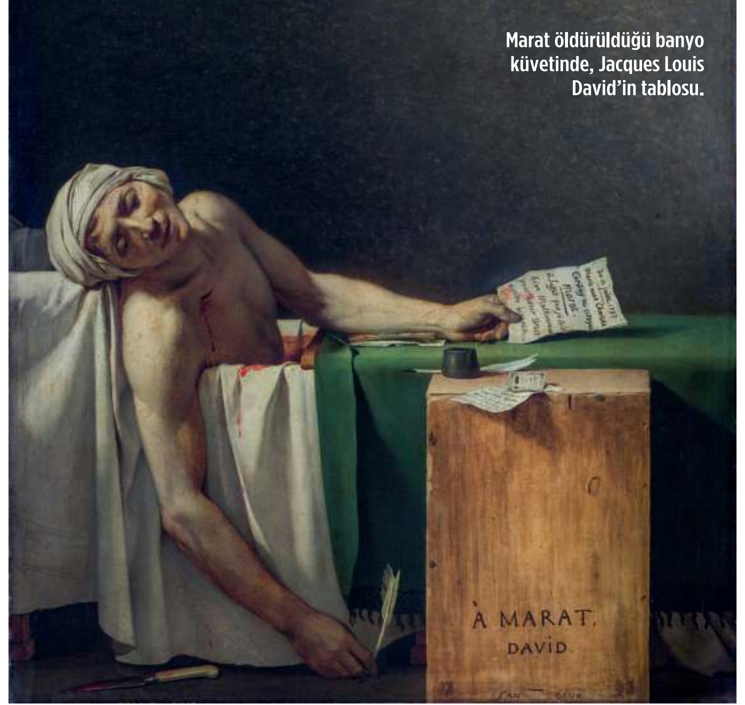
Her suikastçı kendince "haklı" bir neden uğruna hareket ettiğine inanıyordu ama en çok sempati toplayacak davalarda bile, eylem olup bittikten sonraki olaylar eylemcinin denetiminin dışındaydı. Genellikle önce büyük bir gürültü kopuyor, ardından olayla ilgisiz pek çok insan acı çekiyor, sistem ise bir türlü yerinden oynamıyordu. Örneğin Alman subaylarından bir bölümünün Hitler'e karşı Temmuz 1944'te hazırladığı suikast başarılı olsaydı bile, tamamen Nazileşmiş devleti ele geçirebilecekleri, ardından Alman halkına daha az acı çektirecek bir barış elde edebilecekleri şüpheliydi. Ülke tek bir bombayla kolayca kurtarılabilecek durumda değildi.

"Bir insanı öldürebilirsiniz ama bir düşünceyi öldüremezsiniz". Amerikalı vatandaşlık hakları eylemcisi Medgar Evers 12 Haziran 1963'te, sık sık Sofokles'e atfedilen bu sözleri söyledikten az sonra bir suikasta kurban gitti. Düşüncesi gerçekten de ölmedi. Bu düşünce "kötü" olsaydı bile ölmeyecekti.

JEAN-PAUL MARAT- MAHMUT ŞEVKET PAŞA- ERNST VOM RATH - HEYDRICH

Katillere bumerang etkisi

Bazı siyasi cinayetler, düzenleyenlerin tümüyle ezilmesine yol açtığı gibi, tersine bir etki yaratarak olayla ilgisi olmayan sayısız insanın da kurban edilmesiyle sonuçlandı.

Marat öldürüldüğü banyo küvetinde, Jacques Louis David'in tablosu.

Yakın tarihimizde biri başarılı iki suikast girişimi de, hedef aldığı iktidarların işine yaradı. 11 Haziran 1913'te Sadrazam Mahmud Şevket Paşa, Harbiye Nezareti'nden (İstanbul Üniversitesi merkez binası) Babıâli'ye giderken otomobilinde pusuya düşürülerek öldürüldü. Saldırı, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni hedefleyen bir girişimin parçasıydı, ancak sonuçta bu partiyi tam anlamıyla iktidara getiren bir vesile oldu. İttihat ve Terakki, kolları sıvayarak bütün muhaliflerine yönelik bir sindirme harekatına girişti, sadece devlet adamları değil gazeteciler de bundan nasibini aldı. Sözü bir romancıya bırakırsak: "Mahmud Şevket Paşa son nefesini verdiği andan itibaren, bütün tahkik, takip ve tevkif işlerini kendi eline alan Cemal Bey (İttihatçı önder, dönemin İstanbul Muhafızı), İstanbul şehrini bir limon gibi sıkıyor ve içindeki her çeşit kargaşalık ve muhalefet asidini bir sel halinde ortaya döküyordu. Bu sel, bütün karakolların, tevkifhanelerin, hapishanelerin her tarafını ağzına kadar dolduruyor, sanki bodrum katlarının deliklerinden, tavan aralarından, helâ pencerelerinden dışarıya taşıyordu" (Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*).

Bunun bir benzeri, 1926 yazında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'i hedefleyen bir suikast girişiminin ortaya çıkarılmasından sonra yaşandı. İzmir'de yapılması düşünülen suikastın tetikçileri, olağan şüphelilerdi. Gazeteci öldürerek (1909-1910'da suikasta kurban giden Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Beyler) ustalaşmış Abdülkadir Bey gibi bazı İttihatçı tetikçilerin bu suikastın da arkasında oldukları hemen anlaşıldı. Ancak iktidar suikast girişimini, zaten bir avuç kalmış diğer muhaliflerini de sindirmek için bir vesile olarak gördü.

Yakın Türkiye tarihindeki bu olaylar, acı sonuçları bakımından aşağıda vereceğimiz örneklerle karşılaştırıldığında solda sıfır sayılır:

Tevrat'ta Yudit adlı bir Yahudi kadının, halkının intikamını almak için Babil komutanı Holofernes'i baştan çıkararak öldürüşünü anlatan hikaye, 13 Temmuz 1793'te Paris'te gerçeğe dönüştü. Fransız Devrimi'nin dönüm noktalarından biriydi. Ülkeyi yöneten Ulusal Konvansiyon, "girondin" denilen sağ kanatla "montagnard" denilen sol kanat arasında ikiye bölünmüş, ancak radikaller öne çıkarak diğer grubu ezmeye başlamıştı. En ünlü "montagnard" hiç kuşkusuz Jean-Paul Marat'ydı.

Girondinlerin arka arkaya giyotine gönderildiği 1793 yazında, taşralı 24 yaşında bir genç kız olan Charlotte Corday, idamların başlıca sorumlusu olarak gördüğü Marat'yı öldürmek niyetiyle Paris'e geldi. Önce ünlü öndere hayranlık dolu

mektuplar yollayarak dikkatini çekmeye çalıştı; sonunda evinin kapısını çaldı. Marat deri hastalığını gidermek için, âdeti olduğu üzere banyosundaydı. Önündeki tahta kalasa yaydığı yazılarla uğraşıyordu (şair Lamartine'e göre idam edilecek kişilerin listesini hazırlamaktaydı). Charlotte, çok önemli bir bilgi vereceğini iddia ederek Marat'nın huzuruna çıktı ve taşradaki "hain" girondinlerle ilgili uydurma bilgiler verdi, sonra da eteğinin kıvrımları arasından çıkardığı bir kasap bıçağını adamın göğsüne sapladı.

Dört gün sonra giyotine giden Charlotte Corday, zamanla bir çeşit melek ilan edilecekti ama giriştiği eylemin sonuçları acı oldu. Marat'nın ölümünden sonra idam edilen girondin sayısı, Marat'nın kendisinin mahkum ettirebileceği rakamları bile aştı, "Büyük Terör" devrine giren Fransa bu süre içinde Marat'yı bir devrim şehidi mertebesine yükseltti.

Ancak suikastları kullanmakta Nazilerle kimse yarışamazdı. 7 Kasım 1938'de Herschel Grynszpan adında 17 yaşında genç bir Yahudi, Paris'teki Alman büyükelçiliğine daldı. Babası Almanya'da iktidardaki Nazi hükümeti tarafından Polonya'ya sürülen 10 bin Yahudiden biriydi. Delikanlı karşısına çıkan elçiliğin üçüncü kâtibi Ernst vom Rath'ı vurdu. İki gün sonra Alman Propaganda Bakanı Dr. Joseph Goebbels "kendiliğinden" protestolar düzenlenmesi emrini verdi. Bu emrin sonu, "Kristallnacht" (Kırık Camlar Gecesi) oldu: Almanya ve Avusturya'da 9-10 Kasım 1938 gecesi, SS çetelerinin öncülüğünde Yahudi işyerleri, evleri ve sinagoglarına yönelik büyük bir saldırı düzenlendi.

SS lideri Reinhard Heydrich'in Prag'da içinde vurulduğu otomobil suikasttan az sonra.

Buna benzeyen bir başka olay da, SS şefi Himmler'in yardımcısı Reinhard Heydrich'e Alman işgali altındaki Çekoslovakya'da düzenlenen suikasttı. Heydrich, 27 Mayıs 1942 sabahı Prag'da üstü açık yeşil Mercedes'iyle yolda giderken Jan Kubiš adlı bir Çek ve Jozef Gabčik adlı bir Slovak militanın saldırısına uğradı. Bir el bombasıyla yaralanan Heydrich birkaç gün sonra hastanede öldü. Suikastçılar, İngiltere'de sürgündeki Çekoslovak özgür ordusunun iki subayıydı. "Antropoid Operasyonu" adını verdikleri suikast planını uygulamak üzere ülkelerine geri dönmüşlerdi. El bombasını attıktan bir süre sonra yakalanıp öldürüldüler.

Naziler Çekoslovakya'dan vahşice intikam aldılar. Çek direniş hareketine mensup sayısız insanın öldürülmesi yetmiyormuş gibi, misilleme olarak Lidice adlı bir Çek köyü yıkıldı, 16 yaşının üstündeki bütün erkekler ve 70 çocuk öldürüldü, kadınlar toplama kamplarına gönderildi. Şu soruyu sormamak elde değildi: Heydrich'in öldürülmesi bu kadar yüksek bir bedele değer miydi? Bir teze göre, Londra'da sürgündeki Çek hükümeti, kendini kanıtlamak için bu işe girişmişti. Suikastın Çekoslovakya'da asıl direnişi yürüten komünistlerin prestijini sarsmaya yönelik bir operasyon olduğu da öne sürüldü.

JULIUS CAESAR - ABRAHAM LINCOLN

Boşu boşuna yok edildiler

Roma diktatörü Caesar ve ABD Başkanı Lincoln yaklaşık 2000 yıl arayla suikaste kurban gitti; ancak başlattıkları radikal değişim süreçleri aynı yolda devam etti.

Başkan Abraham Lincoln'u 15 Nisan 1865'te Washington DC'deki Ford Tiyatrosu'nun bir locasında oyunu seyrettiği sırada öldüren John Wilkes Booth, arkadaşlarıyla kumpas kurarken suikast günü için "İdes" parolasını kullanmıştı. "İdes", Romalıların ayın ortasındaki güne verdikleri isimdi ve Julius Caesar, Mart ayının İdes'inde (MÖ 15 Mart 44) öldürülmüştü.

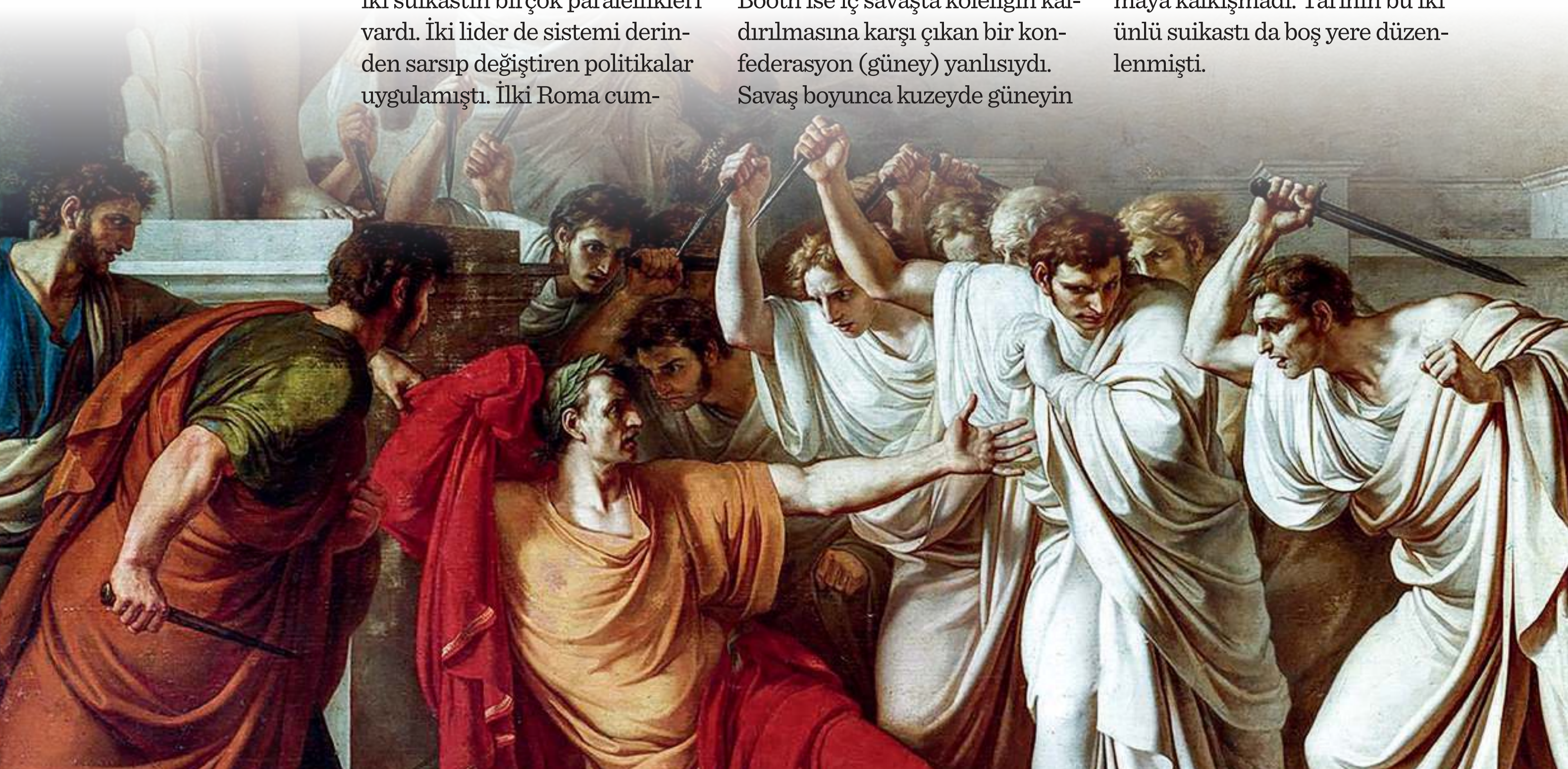
Aralarında neredeyse 2000 yıllık bir zaman farkı bulunan bu iki suikastın birçok paralellikleri vardı. İki lider de sistemi derinden sarsıp değiştiren politikalar uygulamıştı. İlki Roma cumhuriyetinin sonunu getirecek reformlarıyla imparatorluğun yolunu açmıştı, ikincisi ABD'yi ikiye bölmek ve bir içsavaş yürütmek pahasına köleliğin kaldırılmasını sağlamıştı. İkisi de bu radikal değişimleri dayatırken sert tedbirlere başvurmuştu; Caesar kendini ömür boyu diktatör seçtirmiş, Lincoln anayasada kişisel özgürlüklerin garantisi kabul edilen habeas corpus ilkesiyle ilgili maddeyi askıya almıştı.

Suikasta giden yolda da benzerlik vardı. Caesar, öldürülmeden bir ay önce Lupercalia bayramında bir deneme yaptı. Bayram sırasında en yakınlarından biri olan Marcus Antonius, diktatöre bir taç sundu. Coşkulu kalabalık bir anda suspus oldu ve Caesar biraz bekledikten sonra tacı geri çevirdi. Bu bir bayram şakası mıydı, bir kamuoyu yoklaması mı? Ne olursa olsun Roma cumhuriyetinin ilkelerini korumayı amaçlayan muhalifler, bu hareketi diktatörün kendini kral ilan etmeye hazırlandığına yordular. Bu olay Caesar'ı öldürme kararı vermelerinde kuşkusuz etkili oldu.

Lincoln'un katili, tanınmış tiyatro oyuncusu John Wilkes Booth ise iç savaşta köleliğin kaldırılmasına karşı çıkan bir konfederasyon (güney) yanlısıydı. Savaş boyunca kuzeyde güneyin bir casusu olarak çalışmıştı. Lincoln'u öldürdüğü sırada, iç savaş zaten kuzey tarafından kazanılmıştı. Ancak Booth'u harekete geçiren, suikasttan dört gün önce Lincoln'un yaptığı bir konuşma oldu. Başkan bu konuşmada, siyahların oy kullanma hakkından söz ederek kölelik yanlısı Booth'u iyice çıldırtmıştı.

Suikastçılar nasıl bir sonuca ulaşmayı hedefliyordu? Caesar'ı senatoda sıkıştırarak 23 yerinden hançerleyen senatörler grubu, kendilerine "liberatores" (kurtarıcılar) adını takmıştı; cumhuriyeti kurtarma şansları olduğuna ciddi olarak inanıyorlardı. Booth ve komplocu arkadaşları ise sadece intikam peşindeydiler. İki suikastta da katillerin sonu birbirine benzedi; kaçtılar, kovalandılar ve öldürüldüler.

Sonuç da aynı oldu: Saat geriye dönmedi. Roma Caesar'ın çizdiği yola girdi, eski cumhuriyeti geride bırakarak tek bir önderin yönettiği imparatorluğa dönüştü. ABD'de siyahlar elde ettikleri özgürlüğe sonraki yıllarda başka haklar da eklediler; bir daha hiçbir eyalet federal sisteme başkaldırarak birlikten ayrılmaya kalkışmadı. Tarihin bu iki ünlü suikastı da boş yere düzenlenmişti.

Caesar'ın öldürülüşü. Vincenzo Camuccini'nin resmi, 1798.

FRANZ FERDINAND-SOPHIE CHOTEK

Kurşunlar maksadını aşınca

Bosna Hersek'i Avusturya'dan kurtarmak için atılan kurşun, dört yıl sonra istenen sonucu verdi ama, patlayan 1. Dünya Savaşı milyonlarca insanın ölümüne neden oldu.

Saraybosna 1914 bir fotoğraf: Suikasttan sonra Prinçip yakalanıyor.

On dokuz yaşındaki Bosnalı Sırp Gavrilo Prinçip, 28 Haziran 1914'te Saraybosna'da Avusturya-Macaristan Veliahtı Arşidük Franz Ferdinand ve eşi Sophie Chotek'i iki el ateş edip öldürürken bir dünya savaşı başlatmayı amaçlamıyordu. O sadece ülkesi Bosna-Hersek'i 1878'de işgal, 1908'de ilhak eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu protesto ediyordu. Prinçip, Mlada Bosna (Genç Bosna) adlı bir gizli örgütün üyesiydi ve kendisini "Yugoslav" yani kelime anlamıyla "Güney Slav" milliyetçisi olarak tanımlıyordu.

Kendisi göremediyse bile (savaş bitmeden az önce hapiste öldü), hedefine ulaştığını söyleyebiliriz: Avusturya yenildiği için, savaş bittikten sonra bütün "Güney Slavları" Sırbistan önderliğinde tek bir krallıkta birleştiler, bu ülke de 1929'da "Yugoslavya" adını aldı. Ancak bu arada dünya dört yıllığına kan gölüne dönüştü ve bu olayla ilgili ilgisiz milyonlarca insan öldü.

Tabancasını ateşlediği gün, değil Prinçip'in, hiçkimsenin tahmin edemediği bir olaylar zinciri başladı. Avusturya suikasttan Sırbistan'ı sorumlu tutarak bir ültimatom verdi, bu ülkenin hâmisi Rusya harekete geçti, araya Avusturya'nın büyük ortağı Almanya girdi, domino taşları bir ay içinde arka arkaya devrilerek dönemin bütün imparatorluklarını birbirine kattı. Prinçip'in sıktığı kurşun 1. Dünya Savaşını başlatan kıvılcımı çakmıştı.

Birbirleriyle yakın bağları olan ve özellikle Fransa ile Almanya'da geniş tabanlara sahip Avrupalı sosyalistlerin Temmuz ayı boyunca süren diplomatik kriz sırasında belki bu ateşi söndürmek için bir şansları vardı. Ancak güçlerini kendi hükümetlerine baskı yapmak için kullanmakta tereddüt ettiler. İtibarı en yüksek, en popüler barışçı önderlerden Fransız sosyalist Jean Jaurès'in 31 Temmuz 1914'te Paris'te bir lokantada yemek yerken milliyetçi bir Fransızın tabancasından çıkan tek kurşunla can vermesi, barışa karşı yapılmış son sembolik suikasttı: Ertesi gün Almanya Rusya'ya savaş ilan etti, üç gün sonra Fransa ve İngiltere de savaşa girdiler.

Suikastte kullanılan silah

JF KENNEDY- MARTIN LUTHER KING- OLOF PALME

Esas failler meçhul kaldı

ABD Başkanı JF Kennedy veya İsveç Başbakanı Olof Palme suikastlarının neden işlendiği anlaşılamadığı gibi, ortaya atılan tezler cinayetleri büsbütün kararttı.

'Derin' cinayetler

Kennedy'nin katili Oswald'ın yakalandıktan sonra Jack Ruby tarafından öldürülmesi spekülasyonlara yol açmış, her iki cinayetin de "derin devlet"le ilişkisi yıllarca tartışılmıştı. Hâlâ tartışılıyor.

Suikastçının bir adı da tetikçidir, çünkü özellikle önemli bir lider öldürüldüğünde, kimse öldürenin tek başına hareket ettiğine inanmaz. Katil yakalansa bile, onun arkasındaki gizli eli bulmak için bir çaba başlar. Bazen bu çaba öyle komplo teorileri doğurur ki suikastı perdeleyen yeni bir sis tabakası yaratır. Bunun en iyi örneği, ABD Başkanı John Fitzgerald Kennedy'nin 22 Kasım 1963'te Texas'ın Dallas kentinde Lee Harvey Oswald'ın tüfeğinden çıkan bir kurşunla öldürülmesidir.

Oswald suikasttan sonra tüfeğini saklayarak ateş ettiği binadan ayrıldı ve polisler tarafından kovalandıktan sonra yakalandı. Ancak herhangi bir açıklama yapmasına fırsat kalmadan, iki gün sonra Jack Ruby adlı fuhuş ve kumar işleriyle uğraşan bir Dallaslı tarafından vurularak öldürüldü. Bu olay suikastla ilgili komplo teorilerini ateşledi. Susturulan Oswald'ın suç ortakları veya "efendileri" kimdi? Aradan 53 yıl geçti, Warren Komisyonu, Rockefeller Komisyonu ve Temsilciler Meclisi Suikastlar Komisyonu gibi üç komisyonun yıllar harcayarak yaptığı üç ayrı soruşturmaya ve yazılan sayısız kitaba rağmen bu soruya kesin yanıt bulunamadı.

Öne sürülen tezler, muhtemel şüphelilerin eksiksiz listesi gibiydi: Başkanın kardeşi Adalet Bakanı Robert Kennedy'nin köküne kibrit suyu dökmeye karar verdiği İtalyan mafyası; ABD'nin devirmeye çalıştığı Küba lideri Fidel Castro; Oswald'ın birkaç yılını geçirdiği Sovyetler Birliği; başkanın azılı düşmanı J. Edgar Hoover'ın yönettiği federal polis teşkilatı FBI; olayı örtbas etmeye çalışan ve mafyayla yakın bağları olan haberalma teşkilatı CIA... Sonuç: Bugün Amerikalıların bir bölümü Oswald'ın gerçekten tek başına hareket ettiğini düşünürken, diğerleri ise "gerçeğin" asla öğrenemeyeceğine inanıyor.

Kennedy cinayetinin bu komplo teorilerine yol açmasının bir nedeni de, beş yıl sonra 4 Nisan 1968'de Tennessee'deki Memphis kentinde bir motel odasının balkonundayken çenesine saplanan bir tüfek kurşunuyla öldürülen Martin Luther King'di. Afrikalı Amerikalıların vatandaşlık hakları için mücadele eden barışçı siyah önderin pek çok düşmanı vardı. Ordudan atılmış, ufak tefek hırsızlıklardan sabıkası olan beyaz katil James Earl Ray'in tek başına hareket ettiğine kimse inanmadı. Yakalandıktan sonra Ray, asıl katilin "Raoul" adında bir kişi olduğunu söylemiş, babası ise, "Oğlum bu işi tek başına yapacak zekaya sahip değil" diyerek cinayeti birilerinin planladığına işaret etmişti.

Temsilciler Meclisi Suikastlar Komisyonu olayı ele aldığında, iki beyaz işadamının Ray'i bu cinayet için kiraladığını iddia eden yeni bir tanık ortaya çıktı. Üstelik, FBI'ın bu iddiadan önceden haberdar olduğu da anlaşıldı. FBI Başkanı Hoover'ın siyah öndere duyduğu nefret herkes tarafından bilindiğinden, kuşkular federal polis teşkilatına döndü. Temsilciler Meclisi Komisyonu, sonunda FBI'ın

“görevini suiistimal ettiğine” karar verdi ama James Earl Ray, bu cinayetten hüküm giymiş tek kişi olarak kaldı.

Kennedy vakasına benzer bir başka cinayet de 28 Şubat 1986 akşamı İsveç Başbakanı Olof Palme'nin Stockholm'da eşi Lisbet ile sinemadan çıktıktan sonra metro istasyonuna yürürken öldürülmesiydi. Katil olarak yakalanan uyuşturucu bağımlısı Pettersson adlı bir kişi, başbakanın eşi tarafından teşhis edilmesine rağmen elde başka delil bulunmadığı için aklandı. Ardından komplo teorileri yağmaya başladı. Bir bölümü polis tarafından da ciddiye alınan bu şüpheliler, uzun bir liste oluşturuyordu: Şilili faşistler (Palme bu ülkedeki Pinochet diktasından kaçanlara sığınma hakkı tanımıştı), Güney Afrika Cumhuriyeti (Palme bu ülkedeki ırkçı rejimi şiddetle kınamıştı), İsveçli bir aşırı sağcı fanatik (Palme sosyal demokrattı), Yugoslav gizli servisi, sağcı eğilimiyle tanınan İsveç polisi, Palme'nin yasadışı ticaret yaptığını bildiği Bofors silah şirketi, PKK, CIA, P2 mason locası.... Bugün İsveç polis arşivindeki Palme belgeleri 700 bin sayfayı geçtiği halde katil veya katillerin kim olduğu hâlâ bilinmiyor.

Suikastten az önce

Başkan Kennedy öldürülmeden az önce. Yanında eşi Jacqueline, önlerinde ise suikastta yaralanan Texas Valisi John Connally ve eşi Nellie bulunuyor.

SOKOLLU - WALLENSTEIN - KIROV

İdam benzeri suikastler

Mutlak iktidar sahibi olan krallar, sultanlar ve diktatörler de kendilerine rakip gördükleri kişileri üstü örtülü suikastlarla ortadan kaldırmakta tereddüt etmedi.

Kendisini gölgede bırakan güçlü bir şahsiyetten başka türlü kurtulamayacağını anlayan iktidar sahibinin son çare olarak suikasta başvurduğu örnekler vardır. Ancak doğal olarak üstü örtüleceği için, bunlar daima kuşkuludur. Örneğin Sokollu Mehmed Paşa'nın 12 Ekim 1579'da bir "deli" tarafından öldürülmesinin ardında ne yatıyordu? Kanuni Sultan Süleyman'ın son sadrazamı olan, oğlu II. Selim ve torunu III. Murad'ın saltanatlarında kesintisiz 14 yılı aşkın süre bu unvanı koruyan Sokollu, Osmanlı tarihinin en güçlü isimlerindendi.

II. Selim'in kızı Esmahan Sultan'la evli olduğu gibi, akrabalarına, oğullarına, dostlarına vezirlikler dağıtarak kendisine destek olacak bir çevre yaratmıştı. Ancak son yıllarında karşısına ciddi muhalifler çıktı. III. Murad ile arası kötüydü; Peçevi'ye göre padişah sadrazamına karşı müthiş öfkeliydi. Padişah, çevresini oluşturan paşaları birer ikişer azil veya idam ederek Sokollu'nun iktidar tabanını zayıflattı. Ancak bu güçlü sadrazamı diğerleri gibi idam etmek kolay verilecek bir karar değildi. Dolayısıyla bir Boşnak, ikindi divanına çıkacağı sırada dilekçe verecekmiş gibi yaşlı sadrazamın yanına sokulup, yeninden çıkardığı hançerle onu öldürdüğünde, suikastın padişahın en azından bilgisi dahilinde işlendiği düşüncesi yayıldı. Katilin "meczup" ilan edilmesi, dolayısıyla tek başına hareket ettiğine karar verilmesi de kuşkuları artırdı.

Sokollu suikastı, 25 Şubat 1634 gecesi yatmaya hazırlanırken en güvendiği subayları tarafından Eber şatosunda kılıç ve mızraklarla delik deşik edilen Albrecht von Wallenstein'ın öldürülmesine benziyordu. Wallenstein, Orta Avrupa'yı perişan eden Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) en önemli komutanıydı. İmparatorluk ordularını yıllarca yönetmiş, güya hizmet ettiği İmparator II. Ferdinand'ın hiçbir sözünü dinlememiş, kendi başına antlaşmalar yapmıştı. Sonunda II. Ferdinand onu ihanetle suçlayan bir ferman yayınladı, ancak bunun ne işe yarayacağı belli değildi. Gerisini halletmek, Wallenstein'ın kendi subaylarına kaldı. İmparatorun suikastla hiçbir ilgisinin olmadığı söyleniyordu ama, cinayeti işleyenlerin ödüllendirilmesi tam tersini gösteren yeterli kanıt sayıldı.

Fransa Kralı III. Henri ise, yapacağı suikastı bizzat planladı. 23 Aralık 1588'de en büyük siyasi rakibi, halkın "Paris kralı" lakabını taktığı Guise Dükünü huzuruna çağırdı. Kendisine istediği yüksek görevin verileceğini sanan Dük sevinçle Blois Şatosu'na gittiğinde, bekleme odasında kralın en yakın sekiz adamı tarafından kılıçtan geçirildi.

20. yüzyılın en önemli suikastlarından biri de, Sergey Kirov'un 1 Aralık 1934'te Leningrad'da (St. Peterburg) öldürülmesiydi. Sovyet Komünist Partisi Politbüro üyesi Kirov, o dönemde partide Stalin'den sonraki en güçlü adam olarak kabul ediliyordu. Leonid Nikolayev adında birinin elini kolunu sallaya sal-

Sergey Kirov Stalin ile birlikte, 1934.

laya Kirov'un çalışma mekanı olan Smolni Enstitüsüne girip politbüro üyesini tabancayla vurması, kuşkulara neden oldu. Stalin hem potansiyel bir rakibinden kurtulmuştu hem de son muhaliflerini ezmek için eline bir bahane geçmişti.

Birkaç gün sonra Moskova'daki bir parti toplantısından sonra şu açıklama yapıldı: "Yoldaş Stalin, Kirov suikastı soruşturmasını bizzat yönetmiş, Nikolayev'i uzun uzun sorguya çekmiştir. Nikolayev'in eline silahı verenler, muhalefet önderleridir!" Toplantıda Stalin yandaşları "Merkez Komite acımasız olmalıdır, Parti temizlenmelidir!" diye bağırdılar. Kirov'un öldürülmesi, Stalin'in bütün ülkede büyük bir tasfiye hareketine girişmesi için bahane oldu. 1956'da Kruşçev partinin başına geçtiğinde bu sayfayı yeniden açarak Kirov suikastının araştırılması için Pospelov Komisyonunu kurdu. Kırk yıl sonra Gorbaçov döneminde de aynı olay soruşturuldu ama Stalin'in suikasta doğrudan karıştığını gösteren kanıt bulunamadı. Ancak kuşkular silinmedi. Sonuçta Stalin, idamlara olduğu kadar suikastlara da yatkındı; sürgündeki en büyük rakibi Troçki'yi 20 Ağustos 1940'ta Meksika'da Sovyet NKVD ajanı Ramón Mercader'in eliyle öldürtmüştü. Kirov'un ölümü Stalin'in bir taşla iki kuş vurmasını sağladığı için, bu cinayeti onun planladığı şüphesi ortadan kalkmadı.

Wallenstein'ın cesedi başında ünlü astroloğu Seni. Karl von Piloty'nin resmi, 19. yüzyıl.

II. ALEKSANDER- CARNOT- ELISABETH-UMBERTO...

Anarşistlerden 'bomba' cinayetler

Krallar, imparatorlar, başkanlar, 1880-1914 arasında arabalarına atılacak bombanın korkusuyla yaşadı. Bu dalga ancak 1. Dünya Savaşı'nın bombalarıyla sona erdi.

Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot'nun öldürülüşü, *Le Petit Journal* dergisi.

Dünyanın taçlı başları 19. yüzyıl sonunda bir suikast korkusuna kapıldı. Saldırganlar ABD'den Japonya'ya kadar devlet başkanlarını, imparatorları, kralları öldürmek için nitrogliserin, dinamit, barut ve bomba dersleri alıyordu. Öldürdüklerinin tam listesi çok uzundur. Bir seçki yaparsak:

Rus Çarı II. Aleksandr, 13 Mart 1881'de başkent St. Peterburg'da arabasına atılan bombayla öldürüldü.

Fransa Cumhurbaşkanı Sadi Carnot, 24 Haziran 1894'te Lyon'da bıçaklandı.

Avusturya İmparatoru Franz Joseph'in eşi İmparatoriçe Elisabeth 10 Eylül 1898'de Cenevre'de bıçaklandı.

İtalya Kralı I. Umberto 29 Temmuz 1900'de Monza'da vuruldu.

ABD Başkanı William McKinley 6 Eylül 1901'de Buffalo'da bir sergiyi gezerken vuruldu, 14 Eylül'de öldü.

Rus çarının amcası, Moskova Valisi Grandük Sergey, 17 Şubat 1905'te Kremlin'den çıkarken arabasına atılan bir bombayla öldü.

Yunanistan Kralı I. Yorgo, 18 Mart 1913'te Selanik'te sokakta yürürken vuruldu.

Bunların dışında, Prusya Kralı I. Wilhelm ve İngiltere Kraliçesi Victoria'ya başarısız suikastlar düzenlendi; baba-oğul İspanya kralları XII. ve XIII. Alfonso 25 yıl arayla düğün günlerinde yapılan saldırı girişimlerinden zor kurtuldular. 1910'da Japon İmparatoru Meiji'ye yönelik bir suikast girişimi ortaya çıkarıldı. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'e 21 Temmuz 1905'te Yıldız'da Cuma selamlığından çıktığı sırada yapılan saldırı da bir bakıma bu silsilenin bir parçası olarak görülebilir.

Londra'da Temmuz 1881'de toplanan Anarşist Enternasyonal, "eyleme dayalı propaganda" yöntemi olarak şiddete başvurulması çağrısında bulunmuştu. İktidar sahiplerine karşı yapılacak suikastlar küçük siyasal grupların adını duyuracak, iktidarın zayıflığını halka gösterecekti. Alman anarşist Johann Most, "Devrimci Savaş Bilimi: Nitrogliserin, dinamit, Pamuk barutu, cıva fülminat, bomba, fitil, zehir vb. yapımı ve kullanımı üzerine el kitabı" adlı broşüründe "Dinamitin yarım kilosu, sekiz galonluk oy pusulasını yener" diye yazıyordu.

Korkuya kapılan 21 devlet, 24 Kasım 1898'de Roma'da Uluslararası Anti-Anarşist Konferansını topladı, suikastlara karşı alınacak tedbirleri, polis teşkilatları arasındaki işbirliği sorunlarını konuştu. Ancak devrimci ve anarşist çevrelerin tamamı bu yöntemi benimsememişti. Benimseyenler arasında bile 20. yüzyıl başında kuşkular doğmaya başladı: Belki de sabırla halkı örgütlemek, sabırsızca birilerini öldürmekten daha iyi sonuç doğurabilirdi? İşlerin nasıl zıvanadan çıktığını, yazar Joseph Conrad 1907'de yayınladığı *Gizli Ajan* adlı romanda anlatır. Romandaki Vladimir adlı karakter bir eylem hayal ediyordu: "Öyle yıkıcı bir vahşet, öyle absürt bir eylem olmalı ki, asla anlaşılamasın, açıklanamasın, akla bile gelemesin – mesela delilik gibi?"

Anarşist bombası korkusu doğal olarak 1. Dünya Savaşı ile birlikte sona erdi. Bu savaş bombayı iyice sıradan hale getirdiği gibi, suikastle değil ayaklanmayla başlayan Rus Devrimi de "eyleme dayalı propagandanın" sınırlarını göstermişti.

Bağnaz katolik Ravaillac, Fransa Kralı IV. Henri'yi Paris'te arabasında giderken öldürüyor. Charles-Gustave Housez'in resmi, 19. yüzyıl.

NİZAMÜLMÜLK- WILLEM- GANDHİ

Eli kanlı fanatizm

Nizamülmülk bir haşhaşî fedaisinin hançeriyle, Gandhi bir Hindu fanatiğin kurşunuyla can verdi. Bağnaz Katolikler, yeterince dindar bulmadıkları Fransa kralını bile öldürdü.

Bugün bazı Batılı yazarlar tarafından intihar bombacılarının atası ilan edilen Haşhaşîler (kendilerine verdikleri isimle Nizarî İsmailîler) fanatik miydi yoksa kiralık tetikçi mi? Aslında bugün kullandığımız bu terimler Ortaçağ için biraz anlamsız kaçar. Sadece Sünnilerin değil Şiilerin bile dışladığı bu küçük tarikat, 11. yüzyılda Ortadoğu'da bazı kaleleri elinde tutuyordu. İran'da Elb dağlarında Hasan Sabbah'ın yönetimindeki Alamut Kalesi bunların en ünlüsüydü. Geniş bölge Selçuklu İmparatorluğu'nun elindeydi.

14 Ekim 1092'de büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk, Nihavend yakınlarında bir haşhaşî fedaisi tarafından hançerlenerek öldürüldü. Nizamülmülk, Hasan Sabbah'ın temsil ettiği İsmaili doktriniyle hem ideolojik hem askerî düzeyde mücadele etmişti. Ancak vezirin hükümdarı Melikşah ile arasının açıldığı ve bu nedenle öldürtüldüğü iddiaları da ortaya atılmıştı. Eğer bu doğruysa, suikast bir tetikçinin işiydi. Zaten haşhaşiler sonraki yüzyılda Ortadoğu'da kiralık katil olarak nam salacak ve Suriye'de faaliyet gösteren İsmaili dâisi Raşidüddin Sinan, bölgedeki Haçlılarla iyi ilişkiler sürdürecekti. Sonradan kendilerine başka efendiler de buldular. İbni Batuta, 14. yüzyılda onlardan söz ederken "Şu anda Melik Nasır'ın (Mısır Memluk sultanı) okları gibidirler. Melik kendisinden kaçan düşmanlarının işini bunların aracılığıyla bitirir" diye yazıyordu.

Ancak fanatikler tarih boyunca en etkili suikastçılar arasında yer almıştı. Örneğin 16. yüzyılda Avrupa, Protestan-Katolik savaşlarıyla kanarken buna bir de din adına düzenlenen suikastlar eklendi. Papa, protestanlığı seçmiş bir kral veya prensi aforoz ettiği anda, bir anlamda bunların uyruklarını da hükümdarlarını öldürmeye teşvik etmiş oluyordu; çünkü aforoz edilmiş bir kişiyi öldürmek günah sayılmıyordu.

İspanyol efendilerine karşı ayaklanan Hollandalıların protestan önderi Oranj Prensi Sessiz Willem, 10 Temmuz 1584'te evinin kapısını çalan bir Katolik tarafından vurularak öldürüldü. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth sürekli öldürülme korkusu içinde yaşadı. Bu din savaşları döneminde Katolik olan Fransa kralları bile, kendilerini yeterince Katolik bulmayan suikastçıların elinden kurtulamadı. Kral III. Henri 1 Ağustos 1589'da, IV. Henri ise 14 Mayıs 1610'de bağnaz birer Katoliğin kurbanı oldular.

Dinî ve etnik nefretlerin pençesindeki ülkelerde bu tür saldırılara sık rastlanıyordu. Sikh-Hindu-Müslüman çatışmalarının hiç durmadığı Hindistan'da ülkeyi yönetenler sürekli tehlike altındaydı. Bir Hindu milliyetçisi, 30 Ocak 1948'de bağımsız Hindistan'ın kurucu önderi Mahatma Gandhi'yi vurarak öldürdü. Katil Godse, mahkemeye sunduğu yazılı ifadede Gandhi'nin Hindistan için bir "lanet" olduğunu, Müslümanların Hindistan'ı ele geçirmesi için zemin hazırladığını, böylece Hinduluğun sonunun geleceğini iddia etti. Sonraki başbakanlardan İndira Gandhi ise 31 Ekim 1984'te, kendi korumaları arasında bulunan iki Sikh tarafından kurşun yağmuruna tutularak öldürülecekti.

HAZIRLAYAN: **YİĞİT KÖSEOĞLU**

NOTRE DAME DE SİON LİSESİ

Elmadağ'da tören kıtası

Bir zamanlar Taksim-Şişli arasında bugünkü gibi metrekareye on kişi düşmezdi. Yeşil alan ve mezarlıkların kapladığı bölgede 1830'lardan itibaren çeşitli binalar inşa edilmeye başlandı. 1856'da Fransız rahibeler tarafından kurulan Notre Dame de Sion Kız Lisesi de bunlardan biriydi. 1. Dünya Savaşı sonrası Mütareke döneminde çekilen fotoğraf, muhtemelen 8 Şubat 1919'da Fransız işgal kuvvetleri komutanı Franchet D'Esperey'nin İstanbul'a gelişi münasebetiyle hazırlanan tören kıtasını gösteriyor.

AYRILIK ÇEŞMESİ

Hasretin başlangıç noktası

Kadıköy Çeşmeleri, Kadıköy Belediyesi Yayınları

Bugün Ayrılık Çeşmesi dendiğinde, İstanbul Anadolu yakasında bir metro durağı anlaşılıyor. Oysa geçitlerin, yolların arasına sıkışmış, kaderine terkedilmiş bu 400 yıllık tarihî çeşme, bir zamanlar Hac yolculuğunun, askerî seferlerin, Doğu'ya giden kervanların çıkış noktasındaydı.

MUZAFFER ALBAYRAK

Bugün Ayrılık Çeşmesi denince ilk akla gelen Marmaray ve metro durağı olur. Oysa Ayrılık Çeşmesi, Osmanlı devrinde yüzyıllar boyunca sefere giden orduların, hacca giden Surre Alaylarının toplanıp yolculuğa başladıkları yer olmuştur. "Gidip de dönmemek, dönüp de bulamamak" deyiminin hayatın bir gerçeği olduğu zamanlarda, aylar belki yıllar süren yolculuklarda uğurlama merasimlerinin yapıldığı Haydarpaşa Çayırı'ndaki bu törenlere Ayrılık Çeşmesi tanıklık etmişti.

Söğütlü Çeşme ve Ahmed Ağa Çeşmesi adıyla da bilinen Ayrılık Çeşmesi, Haydarpaşa'dan İbrahim Ağa'ya giden yolda, eski demiryolu köprüsü altından geçildikten sonra karşınıza çıkan bir meydan çeşmesiydi. İstanbul'un ve Osmanlı geleneğinin kadim ve zengin hatıralarıyla dolu bir tarihi eser...

Fotoğraf: Muzaffer Albayrak

Cengiz Kahraman koleksiyonu

Çeşmeyi ilk yaptıran Kapıağası Gazanfer Ağa'dır. 1603'te vefat eden Gazanfer Ağa'nın bu çeşmeyi inşa tarihi 1590-1600 yılları arasında olmalıdır. Zaman içinde harap olan çeşme 1741'de yine sarayın önde gelen görevlilerinden, I. Mahmud'un Kapıağası Ahmed Ağa tarafından tamir edilmiş ve çeşmenin kemeri altında günümüze ulaşan kitabesi bu tamirde konmuştur. Kitabenin son satırı olan "Pâk ihya eyledi Ahmed Ağa" ile ebced hesabı ile çeşmenin tamir tarihi düşürülmüştür (Hicri 1154).

Tarihî bir mekan

Bu kitabenin hemen altında daha yeni görünen diğer bir mermer kitabe ise çeşmenin ikinci defa tamir edildiğine işaret etmektedir. İkinci kitabede sade bir dil ve yazıyla sadece: "Dürriye Sultan'ın ruhiyçün elfatiha 1340" (1922) yazmaktadır.

Dürriye Sultan, Sultan V. Mehmed Reşad'ın büyük oğlu Mehmed Ziyaeddin Efendi'nin kızıdır. Mehmed Ziyaeddin Efendi, babası Sultan Reşad'ın yaptırdığı Haydarpaşa Çayırı'nın üst tarafındaki köşkte ikamet ediyordu. Bu köşk, çeşme yakınında bugün içinde bir AVM'nin ve apartmanların bulunduğu son derece geniş bir arazideydi. Dürriye Sultan daha 18 yaşında iken vefat edince, babası şehzade Mehmed Ziyaeddin Efendi kızının hatırasını yaşatmak için köşkün yakınında bulunan harap durumdaki çeşmeyi tamir ettirerek bu kitabeyi çeşmeye koydurmuştu.

Ayrılık Çeşmesi'nin bir köşesinde bulunduğu Haydarpaşa Çayırı, Surre Alaylarının ve sefere çıkan orduların, kervanların uğurlandığı, ayrılıkların başladığı mekandı. Osmanlı dinî geleneğinin önemli merasimlerinden birini oluşturan Surre Alayları, her yıl Hac zamanından birkaç ay önce Recep ayının 12. günü Topkapı Sarayı'ndan (sonradan Dolmabahçe Sarayı'ndan) şaşaalı törenlerle yola çıkardı. Bizzat hacca gidemeyen padişahlar her sene tertip ettikleri muhteşem alaylarla, Mekke ve Medine ahalisinin en ileri gelenlerinden en yoksuluna varıncaya kadar dağıtılmak üzere para ve çok çeşitli hediyeler gönderirlerdi. Surre Alayı saraydan çıktıktan sonra Üsküdar'a geçip oradan Haydarpaşa Çayırı'na gelip konaklardı. Burada Surre Alayı'na katılacak hacı adaylarıyla buluşulur, hacca gidenlerin eşi dostu akrabası bu çeşmenin etrafında toplanır, Medine ve Mekke'ye kadar uzun bir yolculuk başlardı.

Haydarpaşa Çayırı aynı za-

Dünden bugüne suyu kesilen tarih

Ayrılık Çeşmesi erken Cumhuriyet dönemine kadar kullanılan, suyu akan bir mahalle çeşmesiydi (üstte). 1930 tarihli Pervititch haritasında "37" numarayla işaretlenmişti (solda üstte). Bugün ise sadece bir metro istasyonunun adı olarak biliniyor (solda).

AYRILIK ÇEŞMESİ SOKAĞI

Kadıköy'ün 'Paris Mahallesi'ydi

Acıbadem Caddesi'ne kadar uzayan sokak, adını Ayrılık Çeşmesi'nden alıyor. Çeşmenin arka tarafından başlayarak doğuya doğru sokağın bir tarafında Ayrılık Çeşmesi mezarlığı duvarı, diğer yanında ise demiryolu hattı var. Sokakta, bu dar şerit boyunca uzanan ikişer katlı ahşap evler bulunuyor.

Haydarpaşa Garı'nda çalışanlar için yapılan bu evler, 1919-1922 yılları arasında İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edildiği yıllarda farklı amaçla kullanılmıştı. Bölgeye yerleşen İngiliz-Fransız askerleri yüzünden Galata'daki umumhanelerden buraya taşınan hayat kadınları yüzünden kötü bir şöhretle anılmıştı. Hayat kadınlarının burayı mesken tutmasından dolayı, sokak Kadıköylüler tarafından bir müddet "Paris Mahallesi" diye anılmıştı. Cumhuriyetin ilk yıllarında sokaktaki bu evler boşaltılarak "Paris Mahallesi" sakinleri Galata, Beyoğlu'ndaki genelevlere nakledildi. 100 yıldan fazla bir geçmişi olan sokaktaki evlerden çeşme tarafı ucundakilerin bir kısmı Marmaray çalışmaları sırasında yıkılmıştır.

manda ordunun Doğu'ya yapacağı seferlerde de toplanma ve uğurlanma yeriydi. İlk olarak IV. Murad 1638'de Bağdat seferine çıkarken ordusunu burada toplayarak devlet erkânı ve İstanbul halkı tarafından uğurlanmış ve bu tarihten itibaren de buradan başlayan yola "Bağdat Yolu/Caddesi" adı verilmiştir. Günümüzdeki Bağdat Caddesi'nin Ayrılık Çeşmesi'nden başladığı 1930'lu yıllarda hazırlanan Pervititch haritasında da gösterilir.

Sefere çıkan ordunun yanısıra, Anadolu'daki vilayetlere tayin edilen paşaların kalabalık maiyetleriyle buradan görkemli alaylar tertip ederek yola çıkmaları da kadim geleneklerdendi. 1813'te Sivas Valiliğine tayin edilen Baba İbrahim Paşa'nın muhteşem alay törenini görmek için devrin padişahı II. Mahmud tebdil-i kıyafetle Ayrılık Çeşmesi'nde merasimi bizzat izlemişti.

İstanbul Çeşmeleri kitabında çeşmeyi tanıtan İbrahim Hilmi Tanışık, 1940'lı yıllarda çeşmenin bazı parçalarının düşmüş, tamire muhtaç olduğunu yazmaktadır. Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi'nde* (1960) çeşmeyi anlatırken; "Susuz, harap olmaya, yıkılmaya mahkum bırakılmış bir halde, lülesi kopmuş, teknesi yanındaki yalakları taş ve toprakla dolmuş" diye yazmış, çeşmenin hemen arka tarafında bulunan tarihî namazgâhın da yokolmak üzere olduğunu eklemiştir.

Tarihî çeşmenin kaderi maalesef günümüzde de değişmemiş, hatta daha kötülemiştir. Bakımsızlık, ilgisizlik yüzünden çeşme neredeyse toprak altında kaldığı gibi, arka tarafında bulunan namazgâh da gecekonduların istilasına uğramış, üzerine bir ev kondurulmuştu. Marmaray çalışmaları sırasında şantiye alanı içinde kalan çeşme, 2010'da Kadıköy Belediyesi tarafından bir proje kapsamında ele alınarak onarıldığı gibi, arkadaki namazgâhın bulunduğu

Fotoğraf: Muzaffer Albayrak

Kitabelerin anlatır, ruhlar yaşatılır...

16. yüzyıl sonlarında yapılan çeşmenin üzerinde, 1741'de yapılan tamirat sırasında konulan kitabede "Pâk ihya eyledi Ahmed Ağa" yazılmış ve ebced hesabı ile çeşmenin tamir tarihi düşürülmüş (Hicri 1154). Hemen altındaki daha yeni görünen diğer bir mermer kitabe ise ikinci tamir sırasında konulmuş: "Dürriye Sultan'ın ruhiyçün elfatiha 1340" (1922).

yerde arkeolojik kazı yapılarak namazgâhın taş duvar kalıntıları ve çeşmenin toprak altında kalan üç yalağı ortaya çıkarıldı.

Kadıköy Belediyesi'nin bu takdire değer çalışmasıyla ortaya çıkarılan çeşme ve namazgâh, her nedense aradan geçen 5-6 yıl içinde yine ihmal edilmiş. Bugün Marmaray'la beraber yapılan demiryolu hattı ile alttan ve üstten geçen yollar, köprüler arasında kıskaca alınmış daracık bir alanda, etrafını çeviren bir tel örgü ile sanki cezalandırılmış, acınacak bir haldedir. Bir zamanlar çeşmenin yukarısında bulunan Halit Ağa Caddesi'ne adı verilmiş olan, III. Selim'in Darüssaade Ağası Halid Ağa'nın Çamlıca'dan getirttiği suyla yolcuları serinleten çeşmede sudan eser olmadığı gibi, lülesi ve kurnası da yok olmuştur. Çeşmeyi tanıtıcı bir yazı bulunmadığı gibi, üzerinde adının olduğu bir küçük levha dahi yoktur. Son derece kötü ve yazıyı bozacak şekilde, yazıyı bozacak şekilde boyanmış 1741 ve 1922 tarihli eski yazı iki kitabe ise önünden gelip geçenlere hiçbir şey söyleyememektedir.

Son namaz

Hacca gidecek hacı adayları, sefere çıkacak askerler, Doğu'ya hareket eden kervan yolcularının İstanbul'daki son namazlarını kıldıkları namazgâhın kalıntıları da, aradan geçen birkaç yıl içinde kaderine terkedilmiş, inşaat ve beton kalıntıları, yabani otlar ve kendiliğinden çıkan fidanların istilasına uğrayarak görünmez hale gelmiştir.

Namazgâh, günümüzde Marmaray tren hattı ile dar bir alana sıkıştırılmış vaziyettedir. İlginçtir, Ayrılık Çeşmesi Namazgâhı benzer bir saldırıya 110 yıl önce de maruz kalmıştı. Osmanlı Arşivi'ndeki belgelere göre Bağdat demiryolu inşaatı sırasında namazgâhın bir bölümüne tecavüz eden Anadolu Demiryolu Şirketi mühendislerinden Alman Mihail Kris'e, Evkaf Nezareti tarafından 1905'te açılan dava 1908'de sonuçlanmış ve namazgâha müdahale edilmesinin engellenmesi yönünde karar çıkmıştı.

400 yıllık tarihin tanığı Ayrılık Çeşmesi'nin günümüzde yalnızca bir durak ismi olarak bilinmesi, çeşmenin raylar, köprüler, otoyollar arasında sıkıştırılıp kaderine teslim edilmesi, maalesef tarihe ve tarihî eserlere duyarsızlığın en canlı örneklerinden biridir. Dinî ve askerî organizasyonların başlangıç noktası olarak köklü bir geleneğin en önemli menzil noktası olan çeşmeyle namazgâhın aslına uygun şekilde ihya edilmesi, üzerimizdeki bir vefa borcudur. Adını Ayrılık Çeşmesi'nden alan 300 yıllık mezarlık ve 100 yıllık tarihî sokak da, çeşme ve namazgâhla bir bütün halinde ele alınarak düzenlenmelidir.

Sürekli büyüyen İstanbul'un en başta gelen sorunlarından biri olan toplu taşıma ve ulaşıma çözüm üretmek ve projelerin hayata geçirilmesi ne kadar gerekli ise, bu çalışmaların şehrin dokusuna ve tarihî mirasına zarar vermeden yapılmasını beklemek de o derece meşru bir taleptir. Yitirilen eserler bir daha yerine konamıyor, yok olan her tarihî eserle şehrimiz daha da kimliksiz bir hale geliyor. Ayrılık Çeşmesi'nden ayrılan anıları, tekrar günümüze akıtalım. ■

AYRILIK ÇEŞMESİ MEZARLIĞI

Mezarlıklar öldü apartmanlar doğdu

Adını çeşmeden alan tarihî mezarlık, çeşmeden başlayarak Acıbadem Caddesine kadar 500 metre uzunluğunda 20-25 metre enindedir. Ayrılık Çeşmesi Mezarlığı, Üsküdar'dan başlayarak Kızıltoprak'a kadar uzanan büyük Karacaahmet Mezarlığı'nın günümüze ulaşabilen son ucudur. Mezarlığın şimdiki Taşköprü Caddesi'nin (eski Bağdat Caddesi) öte tarafında bulunan kısmı zamanla gecekondular tarafından işgal edilmişti; günümüzde ise üzerinde apartmanlardan oluşan büyük bir mahalle bulunmaktadır.

1700'lü yıllardan itibaren oluşmaya başlayan mezarlıkta özellikle saray görevlilerinin mezarları bulunmaktadır. Mezartaşlarının bir kısmı kırık, bazıları toprağa gömülü veya bitki örtüsü altında kaybolmuş durumdadır.

UNUTULAN ÇEŞMENİN UNUTULAN ANILARI

İstanbullu bir Alman, Ayrılık Çeşmesi'nden duygulara tercüman

27 yıl boyunca İstanbul'da yaşayan, çocukları burada doğan yazar, gazeteci, sanat tarihçisi, filolog ve çevirmen Friedrich Schrader (1865-1922), 1. Dünya Savaşı sonunda, sevdalısı olduğu şehri terketmek zorunda kalmıştı. Ayrılık Çeşmesi'nin 98 yıllık bilinmeyen şiiri ve o şiiri yazan Alman Schrader'in renkli ve trajik öyküsü…

KEREM ÇALIŞKAN

İstanbul'un insanı her zaman şaşırtabilecek gizli bir tarihi vardır. Marmaray'ın Kadıköy ayağındaki 'Ayrılık Çeşmesi' adlı metro istasyonundan her gün gelip geçen onbinlerce kişinin acaba ne kadarı, o yakınlarda Osmanlılardan kalma bu adı taşıyan eski bir çeşme olduğunu bilir? Peki o çeşme hakkında yazılmış bir şiir olduğunu, üstelik bu şiiri bir Almanın yazdığını bilen bir edebiyatçımız ya da tarihçimiz var mıdır?

O çeşmede ve o şiirde İstanbul'dan çıkıp Doğu'ya yönelen askerî seferlerin, hac kervanlarının (Surre Alayı) gizli tarihi yatmaktadır... Üstelik Alman yazar 'Ayrılık Çeşmesi' adlı bu şiiri, yaklaşık 100 yıl önce çok sevdiği ve bir daha göremeyeceğini anladığı İstanbul'dan ebediyen ayrılırken yazmıştır. Şiir İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalan gerçek bir İstanbul aşığının gözyaşlarını yansıtmaktadır. Gelin şimdi Türkçe'de ilk kez yayımlanan 'Ayrılık Çeşmesi' şiirinin ve 100 yıl önce bu duygulu dizeleri kağıda döken yazarın peşine düşelim.

Friedrich Schrader

Yazarımızın adı Friedrich Schrader (1865-1922). Bir Alman gazeteci ve sanat tarihçisi. Almanya'da Magdeburg'da filoloji, orientalistik ve sanat tarihi eğitimi gören bu genç Almanın yolu 26 yaşında İstanbul'a düşüyor. Ve geliş o geliş. 1891-1918 yılları arasında tam 27 yıl boyunca İstanbul'da kalıyor. Bizans ve Bizans öncesi pagan dönemi İstanbul'unu da çok iyi bilen Schrader, bu 'bin kocadan arta kalan bive-yi bakir'i (Tevfik Fikret/ Sis) gençliğinin bütün ateşi ile seviyor. İki evliliği ve üç çocuğunun doğum yeri İstanbul oluyor. Schrader, Robert Kolej'de doçentlik yaptığı 1891-95 yıllarında, aynı okulda hocalık yapan Tevfik Fikret ile de dostluk kuruyor. Onun makale ve şiirlerini Almanca'ya çeviriyor.

Schrader 1900'den itibaren İstanbul'da hocalığın yanısıra gazetecilik yapmaya başlıyor. Çeşitli Alman gazetelerine 'İştiraki' takma adıyla İstanbul'dan makaleler, izlenimler yazıyor. Kod adından da anlaşılacağı gibi daha çok sol ve sosyal demokrat yayınlarla çalışıyor. 1908-1917 arasında İstanbul'da Alman lobisinin Almanca-Fransızca yayınladığı *Osmanischer Lloyd* gazetesinin kurucularından biri ve yardımcı yönetmeni.

Renkli yıllar

Bebek'te o zaman koyun sırtında denize nazır tek bina olan 'Alman Evi'nde oturan Schrader'in ilk eşinden iki oğlu bu evde doğuyor. Eşi öldükten sonra, 1908-1918 arasında Bulgaristan göçmeni Yahudi kökenli ikinci eşi ve üç çocuğu ile birlikte Pera'da (İstiklal Caddesi) ünlü Doğan apartmanında yaşıyor. İkinci eşinden bir de kızı oluyor.

Alman gazetecinin İstanbul'daki yılları oldukça renkli

Fotoğraf: Schrader aile arşivi-The Guardian

ve hareketli. Jön Türkler'i ve döneminin ilerici akımlarını destekliyor. Namık Kemal ve Şinasi'den çeviriler yapıyor. O sırada İstanbul'da bulunan ünlü Alman müzik pedagogu Paul Lange ile de yakın dostluk kuruyor. Lange, V. Mehmet Reşat döneminde Mızıka-yı Hümâyun şefliği de yapmış bir Alman.

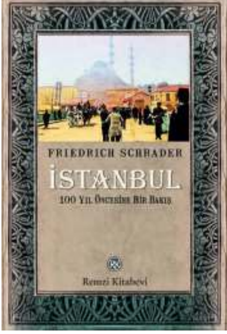
Ahmed Hikmet (Müftüoğlu), Halid Ziya (Uşaklıgil), Halide Edip gibi dönem yazarlarının eserlerini ve bazı Türk masallarını Almanca'ya çeviren Schrader, Türk-Alman kültürel ilişkilerini geliştirmeye çalışıyor. 1909'da bir Ermeni Tiyatrosu ile birlikte İstanbul'da Schiller'in 150. doğum yıldönümünü kutlayan bir anma gecesi düzenliyor.

1. Dünya Savaşı içinde, 1915'te Türkiye'deki Alman askerî çevrelerin Ermeni tehcirini kışkırtıp desteklediğini farkeden Schrader, buna karşı tutum alınca başı belaya giriyor. Alman yetkililerin müdahalesiyle, çalıştığı gazeteden (*Osmanischer Lloyd*) kovuluyor. Bu arada İstanbul'da doğan iki oğlu Osmanlı donanmasında Almanca-Türkçe tercüman olarak çalışıyor. Büyük oğlu Wolfgang savaş sırasında bir ara Çanakkale'de de bulunuyor.

Bu zor dönemde onu koruyup kollayan tek ahbabı Türk Arkeoloji Müze Müdürü Halil Edhem Bey (Osman Hamdi Bey'in kardeşi). Kurduğu bir kent kültür komisyonunun başına Schrader'i getiren Edhem Bey, ona İstanbul'un tarihî eserlerinin dökümünü çıkarıp fotoğraflama görevi veriyor. Schrader'in dönemin ünlü Ermeni fotoğrafçısı Agop İsken-

Doğan Apartmanı'nda son mutlu yıllar

Yıl 1912. Friedrich Schrader, ikinci karısı ve İngiliz gazeteci (muhtemelen *The Times*'dan Peter Graves) bir arkadaşıyla Pera'daki meşhur Doğan Apartmanı'ndaki evlerinin balkonunda.

İstanbul üzerine müstesna bir kitap

Friedrich Schrader'in 1917'de yazdığı ve içinde deneme ve makalelerini topladığı *İstanbul* adlı kitabı, Kerem Çalışkan'ın çevirisiyle RemziKitabevi tarafından 2015'te ilk kez Türkçede yayımlandı.

Robert Kolej'de hocalık yaptı

Sanat tarihi ve filoloji uzmanı Friedrich Schrader, 1891-95 arasında Robert Kolej'de dersler vermişti. Yöneticilerin ve hocaların toplu fotoğrafı 1892'de çekilmiş.

der ile birlikte gerçekleştirdiği bu değerli çalışma, 1918'de İngilizlerin Schrader'in evini basıp bütün kütüphane ve belgelerine el koyması sırasında kayboluyor. 60'lı yıllarda Otto Feld isimli bir Alman gazeteci, İstanbul'da yaptığı çalışma sırasında bu belgeleri Alman Arkeoloji Kütüphanesi'nde gördüğünü öne sürüyor. Ancak henüz bu çalışma ortaya çıkarılmış değil.

1. Dünya Savaşı sonunda Schrader, İngilizlerin ve savaşın galibi İtilaf donanmasının işgal ettiği (13 Kasım) İstanbul'dan apar topar kaçmak zorunda kalıyor. Çünkü İngilizler, yıllarca İstanbul'da Alman propagandasının en önemli gazetesinin başında olan böyle bir isim için tutuklama kararı çıkarıyorlar.

Schrader, İstanbul'dan zar zor bulduğu bir gemi ile Ukrayna üzerinden, maceralı bir yolculuk ile Almanya'ya kaçıyor. Asıl vatanı olarak gördüğü İstanbul'u, bu arada eşiyle küçük kızını terketmenin acısına ve savaş sonrası Almanya'nın sıkıntılı ortamına fazla dayanamıyor. Dört sene sonra 1922'de, 57 yaşında kalp krizinden yaşama veda ediyor. Adı sanı ve kitapları gerek Almanya'da gerek Türkiye'de unutuluyor.

Acılar ve ayrılık

Schrader'in 1917'de Almanya'da yayınlanan *İstanbul (Konstantinopel)* adlı bir kitabı var. Gazetede yayınladığı İstanbul üzerine deneme ve makalelerini bu kitapta toplamış (Bir raslantı sonucu yaklaşık 100 yıl sonra 'keşfettiğim' tarihin karanlık yüzünde kalmış bu kitabı Türkçe'ye çevirdim ve kitap geçen sene Remzi Kitabevi tarafından yayınlandı).

Sanat tarihi hocası ve edebiyat tutkunu olan Schrader, Abdülhak Hamit'in 'Merkad-ı Fatih'i Ziyaret' şiiri ile, Namık Kemal'in 'Vaveyla'sından bazı pasajları ve Tevfik Fikret'in 'Siyah Bacı'ya dair şiirinden bazı bölümleri Almanca'ya çevirerek bu eserinde yer vermiş. Yani Osmanlı şiir dilini ve şairlerini iyi bilen bir Alman yazar Schrader. Eserinde ayrıca kendi kaleme aldığı bir 'İstanbul masalı' da var. İstanbul'un semtleri, evliyaları, insan portreleri ve kent efsanelerine yer verdiği bölümler ise 100 yıllık gizli bir hazine gibi.

Alman yazarın edebiyat ve şiire merakını biliyordum, ancak Schrader'in 'Ayrılık Çeşmesi' adlı Türkçe'de benzeri olmayan bu şiirini 'İstanbul' kitabı yayınlandıktan sonra farkettim. Bu şiir yazarın "İstanbul'dan Ukrayna'ya Kaçış" adlı ikinci kitabının başlangıç sayfalarında yeralıyor.

Schrader, İstanbul'dan *Tigris* (Dicle) adlı gemiyle kaçmadan önce, Haydarpaşa Garı civarına ve çeşmeye gitmiş, bölgeden geçmiş olmalı. 'Ayrılık Çeşmesi' şiirinin altındaki tarih 5 Aralık 1918.

Schrader'in Yahudi asıllı Bulgaristan doğumlu İngiltere vatandaşı karısı ve bir çocuğu İstanbul'da kalıyor. Bir-iki sene içinde kadın ölüyor ve çocuk da Yahudi kreşinde kalıp sonra Almanya'ya dönüyor... Muhtemelen 2. Dünya Savaşı'nda o da ölüyor.

Schrader'in torunu

Schrader'in şiirindeki olağanüstü başarısı, Osmanlı döneminde o çeşmeden ayrılan insanların duygu dünyasını, kendi ayrılışı ile bütünleştirip, İstanbul'a daha şimdiden içinde doğan özlemi derin bir duygusallıkla vermesi. İstanbul'un denizine, çınarlarına, kahvelerine olan sevgisi, tutkusu satırlara sinmiş.

Friedrich Schrader'in Osmanlı donanmasında görev yapan (tercüman) denizci büyük oğlu Wolfgang'ın toru-

Ayrılık Çeşmesi

"Bugün yağmurlu bir gün. Umutsuzluk beni ele geçirmeye çalışırken, onu dizginlemek için, Anadolu sonbaharının hüzünlü havasına dair anıları içimde estiren şu dizeleri kağıda döküyorum"

Orada Kadıköy'de Bağdat
Caddesi'nin başında
Uzun, gri, taşlarla döşeli yolun
hemen yanında
Durur bir çeşme
Güneşler içinde…

★ ★ ★

Gerçi tatlıdır suyu, ama
Çöker ondan içenlerin
üstüne
Dünyanın tüm acısı…

★ ★ ★

Veda Çeşmesi, Ayrılık
Çeşmesi'dir adı,
Ve gözyaşlarından çimenler
sarmıştır gri taşı
Ve yaşlı ağaçlarda
Eser sanki kabusun yeli,
Ve duyulur sonbahar
fırtınalarında eskisi gibi, yitip
giden vedanın sesi:
'Allah korusun seni!'
Bak! Şu yolda gururla ilerleyen
kervana
Davullar gümbürder, salınır
at kuyrukları ve sancaklar
üstünde
Ama giden adamların içinde,
terkederken
İstanbul'un canlı, rengarenk,
aşina sokaklarını,
İstanbul'un pazarlarını, direkli
hanlarını,
Çınarlarından kuru
yaprakların sessizce
döküldüğü,
O kahvelerini, yaşamın tatlı bir
düşe dönüştüğü,
Mavi deniz ufuklarını, beyaz
köpüklü gururlu dalgalarıyla
Yüksek tepelerini, zirvelerinde
rüzgarların gezindiği,
Hani bir zamanlar yüce
ruhların eviydi-
Çarpar kalpleri o adamların
şimdi, zırhın, kaftanın,
cübbenin altında
Çılgınca bir acıyla, çünkü yitip
gider artık neleri varsa.
Bilinmedik yabancı ellere düşer
yolu,
Sayısız tehlike gözler yolunu,
Beyaz atının üstünde yalnızca
Hızır'dır koruyan onu…
Tanrıya seslenirken yolun
başından
'Allah'a Emanet olun' yükselir
her ağızdan
Bu koyu, elemli veda anından-

★ ★ ★

Eşlik ederler çeşmeye kadar,
Babalar, evlatlar, oğullar,
analar, kızlar, kadın erkek
Eğilir onlar eyerden bir kez
daha
Çeşmeden bir yudum daha
almaya-
Yaşlı genç yanaklardan
dökülür gözyaşı seli-
Ve bir kere daha çarpıp
yanarlar onlarca değerli bir
kalbin ateşinde.
Sonra kervan gururla düzülür
yola-
Davullar gümbürder, salınır
at kuyrukları ve sancaklar
üstünde…
Güneşler içinde,
Orada durur çeşme…

(Friedrich Schrader-5 Aralık 1918/ Kadıköy-Ayrılık Çeşmesi-Dicle gemisi güvertesi. F. Schrader'in "İstanbul'dan Ukrayna'ya Kaçış" kitabından-Tübingen 1919)

nu Jochen Schrader, *İstanbul* kitabı yayınlandıktan sonra Türkiye'ye gelip beni buldu. Birlikte aile yadigarı eski Bebek fotoğrafından, dedesinin doğduğu yamaçtaki eski evin izlerini aradık...

Wolfgang daha sonra Almanya'da bahçıvanlık yapmış. Doğu Almanya yıllarından sonra Batı'ya oğlunun yanına geçmiş. 60'lı yıllarda oğlu ile birlikte bir Karadeniz gezisi yapmış. Gençliğinde Osmanlı donanmasında o bölgelerde *Yavuz* zırhlısına kömür taşıyan bir teknede çalışmış.

Wolfgang Schrader, İstanbul ve Türkiye gezisi notlarını, Almanya'da o tarihlerde çıkan bir Türk-Alman dostluk dergisinde yayınlamış. Notlarında İstanbul hakkında, "O yıllarda içinde yaşadığımız bu şehrin dünyanın en güzel kentlerinden biri olduğunu yeterince anlamamıştık" diyor.

Wolfgang'ın 60'lı yıllarda Almanya'ya giden Türk işçilerine rehberlik ve tercümanlıkla görevlendirilmesi ise apayrı bir öykü. Gurbetçi Türk işçileri Türkçeyi kusursuz konuşan bu İstanbullu beyefendiyi (Wolfgang kendisine 'Bebekli çocuk!' diyormuş) büyük bir sempati ile kucaklamışlar.

Dördüncü kuşak torun Jochen Schrader, halen Almanya'da düzenlenen çeşitli kültür ve edebiyat gecelerinde büyük dedesinin eser ve anılarını dillendiriyor, canlı tutuyor.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kadıköy'deki 'Ayrılık Çeşmesi' civarında veya metro istasyonunda Friedrich Schrader'in 'Ayrılık Çeşmesi' şiirine ve öyküsüne Almanca/Türkçe bir pano ile yer verse ne kadar hoş olur! ■

OSMANLI DÖNEMİNİN BAŞBAKANLARI

VEZİRİAZAMLAR

'Paralel iktidar' kuranlar, 'paraları vakıflayan'lar, 'düşük profilli' olanlar...

Vezir sözcüğü Farsça "yükü çeken, sırtlayan" anlamına gelir. Osmanlı Devleti'nde de 36 sultanın yanında tüm sorumluluğu, riskleri vezirler üstlenmişti. 600 yıllık saltanatta toplam 218 veziriazamdan kimi büyük başarılara imza atmış, kimi padişahları gölgede bırakmış, kimileri kesesini doldurmuş, kimileri yıllarca kimisi de sayılı gün ve saatlerde kalmıştı. "Geçmiş zaman başbakanları"nın parlak ve trajik öyküsünü, tarihçi Necdet Sakaoğlu anlattı...

Necdet Sakaoğlu, vezirlerle ilgili bir kaynağı tararken

#tarih - Vezirlik müessesesi Osmanlı sisteminde nasıl kurgulandı, sonrasında nasıl işledi hocam? Bu mevkideki insanlar nasıl, hangi kurallara göre seçilirdi?

Necdet Sakaoğlu - Osman Bey'in Orhan Bey'in, vezir sanı taşımayan, danışman, arkadaş denebilecek yardımcıları vardı. Sonraki süreçte babadan oğla birkaç kuşak veziriazamlığa getirilenler, terfiyle veya seçilerek, hatta kur'a ile atananlar olmuştur. Başlangıçta ulu vezir denirmiş. En yaygın unvanıyla sadrazamlar, öyle ya da şöyle, padişahtan sonra devletin en yetkilisi idi.

Bir dönem bu göreve Divan-ı hümayun üyesi olan vezirlerin en kıdemlisi, yani ikinci vezir atanırken 17. ve 18. yüzyıllarda bu kural bırakılmış. Adından uğur umulup atananlar dahi vardır. Sayıca rekor, Hz. Peygamber'le adaş Mehmed /Muhammed Paşalardadır. Bunlardan, müneccim yorumuyla ardarda veya aralıklarla sadrazam seçilenlerden III. Selim'in tercihleri, Hasan ve Mehmed Paşalarda olmuş. Cezayirli Gazi Hasan Paşa ölünce, "bir Hasan Paşa daha bulun" dediği tarih kayıtlarındadır. Listeler, peşpeşe üç Mehmed Paşa, üç Hasan Paşa örneği gösteriyor. Kur'a çektiren, istihraca, istihareye, tefeüle (fal açmak) de başvuran padişahlar da olmuş.

- Sadrazamın kelime anlamı nedir hocam?

NS - "Azam" büyük demek, "sadr" baş, baş taraf, üst mevki. Şu halde "sadrazam" başta oturan, büyük makamda oturan demekti. 17. yüzyıl ortalarına kadar asıl unvan "vezir-i azam"dı (baş vezir, büyük vezir). Bunun bir nitelemesi de sadrazamken, giderek sadrazam asıl unvan olurken veziriazam da arada kullanılmıştır. Padişahların, bu göreve atama fermanlarında "vezirim"/ vezir-i meâlî-semîrim (uğurlu, üstün nitelikli) hitabı usuldendi. Hatta Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Türkçe "uluğ vezir" de denirmiş.

- Osmanlılardan önceye giden bir geçmişi var galiba...

NS - Sadrazamlık Osmanlı Devleti'ne özel bir makam-mevkiydi ama, temeli Sasanilere dayanıyor. Vezir Farsça kökenli bir sözcük. Arapçaya da geçmiş. Anlamı, yükü çeken, yük götüren demektir. Yükü çeken, arabaya koşulan öküzse, devlet yükünü çekene de daha Abbasiler döneminde vezir denmiş. Halifeler ve hükümdarlar devletin doğru yanlış, haklı haksız her işini vezire yüklemeyi tercih etmişler. Kısa bir dönem, Abbasi halifelerinin vezirleri iki üç kuşak Bermekoğulları idi. Ani bir kararla yok edilmişlerdir. Son Abbasi veziri Alkamî ise ihanetiyle ünlenmiş ve öldürülmüştür.

Ortaçağ İslâm devletlerinde –unvanları farklı olsa da– vezirlik bir bakıma Abbasi mirası. Övülmek istenen başarılı vezirlere ise peygamber-hükümdar Hz. Süleyman'ın veziri Asâf'a benzetilerek "Asâf-ı zaman" denmiştir. Büyük Selçukluların ünlü vezirleri, Amidülmülk (devletin direği), Necmülmülk (devletin yıldızı), Nizamülmülk (devlet düzenini kuran kollayan) unvanlarıyla anılmışlar. Ortadoğu, Türk-İslâm devletlerinde vezirlerin "sahib-i devlet", " sahip" , "atabey" "pervane"... gibi unvanları var. Kimi sultanlar vezirlerine "lala" demişlerdir.

Osmanlıların ilk döneminde "bu yetkiyi kullanan vezir tek miydi veya birkaç vezir mi vardı?" tartışma konusudur. Osman Bey'in bu konumda bir yardımcısı bilinmiyor. Orhan Bey'in Alâeddin adlı hem kardeşi hem danışmanı bilge bir vezirden söz edilir. Orhan Bey'in yaşlılık döneminde de büyük oğlu Süleyman Paşa

'Yüksek profilli' Kara Mustafa Paşa

Yedi yıldan fazla sadrazamlık (1676-1683) yapan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1634-1683), II. Viyana Kuşatması'nıdaki başarısızlığı nedeniyle olması üzerine idam edilmişti. Osmanlı tarihinin en etkin, başarılı ve "yüksek profilli" üsarığında padişah sorgucu takılı vezirazam ve serdarı ekremdi. ▶

> *Kanuni'nin vezirazamı Pargalı İbrahim Paşa şöyle diyordu: "Bu büyük devleti idare eden benim… Büyük padişah bir şey ihsan etmek istediği yahut ihsan ettiği zaman bile eğer ben onun kararını tasdik etmeyecek olursam, gayr-i vaki gibi kalır; çünkü her şey; harb, sulh, servet, kuvvet benim elimdedir".*

vezirlik etmiş. Orhan'ın son, Murat Hüdavendigar'ın ilk zamanlarında vezirlik yapan bazı isimler geçer.

- Bu makam Osmanlı Devleti'nde nasıl kurumsallaştı?

NS -Osmanlı Devleti'nde vezirlik kurumunu başlatanlar, ataları Ankara'nın Cendere köyünden olan Candar/Çandaroğulları'dır (Bu ailenin Kastamonu ve Sinop'taki Candaroğulları Beyliği'yle ilgisi yoktur). İlki Kara Halil HayreddinPaşa, Murat Hüdavendigar'a uzun yıllar vezirlik etmiş ama, veziriazam dendiğine dair bir kayıt yoktur. Bunun çağdaşı Hacı Paşa (Beşe), bir de Sinaneddin Yusuf Paşa biliniyor.

Vezirlik ve veziriazamlığın vazgeçilemez, temelli ve geleneksel bir makam oluşu, Murad Hüdavendigar'ın son, Yıldırım Bayezid'in ilk zamanlarındadır. Sistemi, bu aileden vezirler kurmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Candaroğulları* kitabında bu ailenin, Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunda, devlet yapısının işleyişini örgütlediğini anlatır. Bunlar sırasıyla Kara Hayreddin Halil Paşa, oğlu Ali Paşa, torunu İbrahim Paşa ile bunun oğlu (II.) Halil Paşa'dır. Adı geçenler, Osmanlı Beyliği'nin ilk 150 yılında dört kuşaklık bir vezir hanedanıdır. Devletin örgütlenmesinde, Yeniçeri ocağının kuruluşunda, savaşlarda Çandaroğulları'nın başarıları tartışılamaz. Sonuncu Çandarlı Halil Paşa, 20 yıl II. Murad'a, ilk saltanat yılında da Fatih Sultan Mehmed'e vezirlik etmiştir. II. Mehmed, Halil Paşa'yı İstanbul kuşatmasındaki muhalif siyaseti nedeniyle azledip Yedikule'de tutuklatmış, fetihten sonra da boğdurtmuştur. Osmanlı tarihinde idam edilen veya olaylarda öldürülen 40 dolayında veziriazamın ilki bu Halil Paşa'dır.

- Çandaroğulları hanedanı bu idamla mı bitiyor?

NS - Evet. Ondan sonra, Fatih Sultan Mehmed kurmak istediği devlet örgütü için öngördüğü yapı içinde Divan-ı hümayunöne çıkıyor. Divanın başında da devşirme kökenli ilk veziriazam Hırvat veya Arnavut Mahmud Paşa yer almıştı. Sonraki dönemlerde Türk kökenli veziriazamlardan çok, devşirme veya türlü milletlerden vezirler görevdedir.

- Çandaroğullarından sonra gelen veziriazamlar genellikle "düşük profilli" miydiler hocam?

NS - 16. yüzyıl sonlarına, daha doğrusu 1573'teki Sokollu suikastına kadar güçlü ve yetkin vezirlerdi. Kimilerinin soydaşlık akrabalık bağlarından da belki söz edilebilir. Fatih'in İstanbul'u alışından sonra ilk veziriazam olan Mahmud Paşa, payitahtın imarında paşaların almaları gereken görevleri belirlemiş, her semte bir paşanın bir camiyle Türk mahallesi kurmasına öncülük etmişti. O kampanyada görev alan İshak Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Rum Mehmed Paşa, Davut Paşa, Mustafa Paşa... bugün de cami ve semt adlarıyla anılmaktalar. İstanbul'da ilk medresenin kuruluşu ve programının hazırlanmasına da Mahmud Paşa öncülük etmiştir. Devşirme bir veziriazam olarak, İstanbul'un ilk camilerinden birini, ilk ticaret hanını, ilk büyük çarşı hamamını inşa ettirmiş, çar-

Vezirlerin özgeçmişleri

Osmanlı sadrazamlarının özgeçmişlerini içeren yazma *Hadikatü'l-vüzera*, Osmanzade Taib'in eseridir. Bunun zeyilleri de vardır (altta). Padişah, atadığı veziriazama "Benim Vezirim..." hitaplı bir hatt_ı hümayun göndererek önerilerde bulunurdu (sağda altta).

şıları örgütlemiş, İstanbul'daki, ilk şer'i mahkemeyi de kurmuştur.

17. yüzyılda ve sonrasında vezirlerin yönetim ve sefer başarıları, donanımlarındaki eksiklikler nedeniyle düşmüştür. Mesela Nevşehirli İbrahim Paşa'dan önce III. Ahmed'in atadığı sadrazamlardan bir Hoca İbrahim Paşa vardır, balıkçılıktan gemicilikten gelme. Her nasılsa sadrazam yapılınca Edirne Sarayı'nda bir iç odasında, gemici sarığı çözülerek başına sadrazam kavuğu konulurken odayı kötü kokular sarmış, kibar saraylılar bayılacak gibi olmuşlar! Bu adam, Edirne sokaklarında kadınlara laf atmaya başlayınca Sadaretinin, 21. gününde idam edilmiş. Değerli ama isyancı kapıkulları tarafından öldürülen sadrazamlar da yok değil.

- Bu dönemden itibaren azletmeler ve idamlar arttı. Sizce bunun sebebi neydi?

NS - 36 padişahın toplam 622 yıllık saltanatında 218 sadrazam var. Her padişaha ortalama 7-8 sadrazam düşüyor. Buna karşılık II. Selim'in sekiz yıllık saltanatı, babasından devraldığı kendi damadı Sokollu'nun sadaretinde geçmiş. II. Selim, Sokollu'yu oğlu III. Murad'a devretmiş. Onun saltanatının ilk beş yılında da Sokollu makamında. Mütercim Rüşdî Paşa'nın 1876'daki aylarla sınırlı dördüncü sadaretinde Abdülaziz tahttan indirilmiş, V. Murad üç ay padişahlık ettikten sonra tahttan indirilmiş, II. Abdülhamid tahta çıkmış. Yani Rüşdî Paşa hepi topu yedi sekiz ay zarfında 2 hall, 2 cülus olmuş. Sadareti 15 yıl sürenlere karşılık günlerle sınırlı kalanlar da var. Ahmet Vefik Paşa'nın ikinci sadrazamlığı sadece iki gündür.

- Ancak öyle isimler var ki hocam, dediğiniz gibi Sokollu veya daha öncesinde Pargalı İbrahim Paşa gibi... Bunlar neredeyse padişah kadar, bazen padişahın da önüne geçen inisiyatifler kullanmışlar...

NS - Yetkilerini kapsamlı tutan Köprülü Mehmet Paşa da unutulmamalı. Çocuk padişah IV. Mehmed'in annesi Hatice Turhan Sultan'a koşullar dayatarak yönetim sorumluluğu almış. Padişah ve valide sultanı, yönetime karışmamaları için Edirne Sarayı'na göndermiş.

Kanuni'ye rağmen 'tek adam' olmuştu

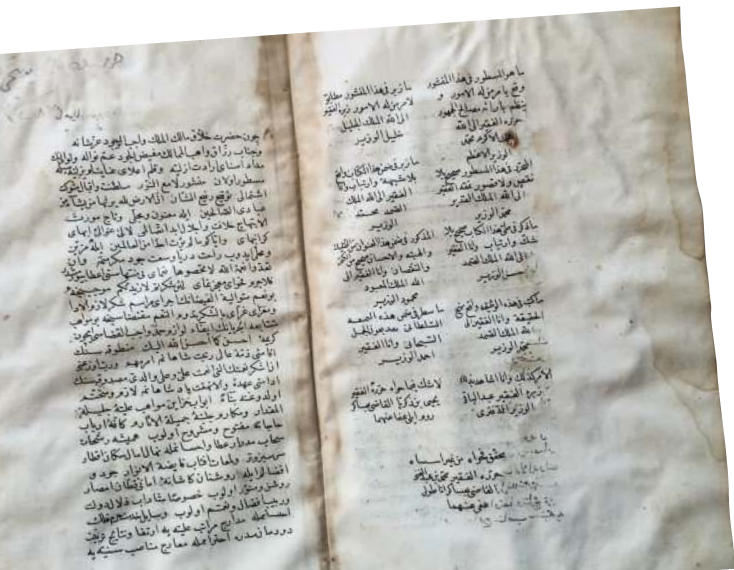
Önce "makbul" sonra "maktul" İbrahim Paşa (1493-1536), devlet idaresinde Kanuni'ye rağmen tek adam olmuştu. 16. yüzyılın ünlü Alman gravür sanatçısı Sebald Beham, İbrahim Paşa'nın minyatürler dışında bilinen tek resmini yapmıştı.

Mustafa Reşid Paşa, oğlu Galip Paşa'nın Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'la evlenmesinden önce Baltalimanı'ndaki yalısını 250 bin altın liraya devlete satmıştı. Evlilik töreninde padişah aynı yalıyı kızıyla damadına hediye etmişti! Yani bir sirkat-i müevvil" (örtülü hırsızlık), kılıfına uydurularak hazineden para yürütme örneği.

Beş yıllık sadrazamlığında Çanakkale Boğazı'ndaki Venedik ablukasını kaldırmış, Anadolu'daki Celalî eylemlerini sindirmiş. Ölüm döşeğinde IV. Mehmed'e sadarete oğlunun getirilmesini öğütlemiş. Oğlu Fazıl Ahmet Paşa, 27 yaşında genç bir müderrisken, Edirne'ye çağırılıp sadaret mührü verilmiş. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı 1661'den 1676'ya kadar onbeş yıldır ve devletin son güçlü dönemidir. Yani baba oğul toplam 20 yıl sadrazamlık yapmışlar.

Köprülülerin üçüncüsü Mehmet Paşa'nın manevi oğlu ve damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, dördüncüsü küçük oğlu Fazıl Mustafa Paşa'dır. Köprülülerin iktidarı 1651'den 1710'a kadar altmış yıl demektir. Aynı dönemde Fransa'da Kardinal Mazarin'in, İngiltere'de Cromwell'in de iktidar yılları vardır.

Sadrazamlığın rastgele ona buna verilmesinin örnekleri ise, Şimşirlik'te ve Kafes Kasrı'nda yıllarca kapalı kalan şehzadelerin tahta oturtuldukları 1620'lerden 1808'e kadarki iki yüzyılda sıkça görülmüştür. .

Vezirlerin imzaları

Bir münşaat mecmuasında Divan-ı Hümayun kararı ve veziriazamın, vezirlerin kadıaskerlerin imzaları.

- Yani padişahların niteliği düştükçe, sadrazamlarınki de düşüyor...

NS - Evet. Seferlere gitmiş, ülkeler tanımış, okuyan yazan, yasalar düzenleyen Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazam seçmedeki öngörüsü ile çocuk yaşta tahta çıkan veya taşrayı hatta İstanbul'u tanımayan, donanımsız, örneğin 4 yaşından 55 yaşına kadar haremde tutuklu yaşamış, sonra tahta oturtulmuş III. Osman'ın sadrazam atama-azletme ölçütü kıyaslanabilir mi?

III. Osman, babası II. Mustafa'nın Edirne Sarayı'ndaki hareminde 1698'de doğmuştu. Babası tahttan indirilince, Osman ve ağabeyi Mahmud, Edirne'den İstanbul'a getirilip Saray Şimşirliği'ne hapsedildiler. Önce amca III. Ahmed'in, sonra ağabey I. Mahmud'un toplam 51 yıllık saltanatlarında Osman hapis yaşadı. 55 yaşında tahta oturtuldu. Üç yıl kadar padişahlığı var, ama dört kez sadrazam atamış, azletmiş. Deneyimli paşaların karşısında hanedan mensubu olmak dışında bir özelliği yok! Ezik bir adam, dünyayı bilmiyor, siyaset bilmiyor. Ama padişah! İstiyor ki yetkisini sonuna kadar kullansın.

Meşhur öyküdür: Deneyimli veziriazamlardan Hekimoğlu Ali Paşa'ya bir gün çıkışmış: "Şimdi seni azleder, Hamallarbaşı Ali Ustayı vezir edinirim!" deyince aldığı yanıt şu olmuş: "Elbette hünkârım. Ama o vakit kendisine Hamalbaşı Ali Paşa denir".

- Hocam bu 218 sadrazamın kaçı azledildi, kaçı katledildi?

NS - 38 sadrazam idam edilmiş. Ayrıca asker tarafından linç edilerek öldürülenler var, suikaste kurban gidenler var, hatta öldü gösterilen ama zehirlenerek öldürülenler dahi var. Gerçek şu: İyi kötü, bu 218 kişilik kadro, 36 padişahın buyruğunda imparatorluğun en büyük yükünü çekmişlerdir. Timur'un neden olduğu Fetret Devri de dahil, bütün zamanlarda devleti temsil etmiş ve yönetmişlerdir. Yanlışları, aymazlıkları olanlar yanında fevkalade başarılı olanları, zafer kazananları, savaşta ölenleri vardır.

Daha genel bakıldığında, Sasaniler döneminden Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar geçen kabaca 2.500 yıllık zamanda, vezirler Ortadoğu'nun asıl yöneticilerdir. Halifeler, sultanlar, padişahlar, sorumlulukları vezirlerin boynuna sararak saltanat sürmüşlerdir. Bu bakımdan Ortadoğu vezirleri üzerine esaslı çalışmalar yapılmalıdır. Bunlar arasında yüklendiği görevin bedelini canıyla ödeyenler çoktur.

İdamlarında bile anlamlar vardır. Başının baltayla, kılıçla uçurulması hakaret, boynuna kement geçirilerek boğulması ise suçuna karşın kendisine saygı da duyulduğunu gösteriyordu. Boğulmak, kişiye suçlu olmasına karşın hizmetlerinin de bilindiğinin işaretiydi. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa böyle idam edilmişti. Buna karşılık, II. Osman'ın Yedikule'de öldürülüşüne sebep olan sadrazam Kara Davud Paşa,

bir padişahın katline sebep olduğundan sarayın avlusunda teşhir edilerek boynu kılıçla vurulacakken adamları tarafından kaçırılmış, sonra yakalanıp Yedikule'de idam edilmiştir.

- Veziriazamların azledilmesi nasıl gerçekleşiyordu?

NS - Azil işleminde, padişah mühr-i hümayun denen mutlak vekillik mührünü ya doğrudan istiyor veya bir saray görevlisine aldırıyordu. Bunun için kendisine "seni azlettim!" içerikli bir yazı gönderilmesi gerekmezdi. Ama göreve atanan yeni sadrazama ya bizzat padişah mührünü verir veya gönderir, ayrıca bir de saraydan hatt-ı hümayun (atama fermanı) yazılırdı. Yeni veziriazamın sarayda padişahın huzurundan çıktıktan sonra vezaret alayı denen bir kortejle Paşakapısına/Bâbıâli'ye gelmesi, buradaki merasimde atama hatt-ı hümayununun okunması âdetti. Son Mâbeyn-i hümayun Başkâtiplerinden Ali Fuad Bey (Türkgeldi), derlediği veziriazam atama fermanlarını bir yazmada toplamıştır.

Azledilen eski vezirazamı ise konağında oturmak, sürgüne gönderilmek veya idam edilmek gibi bir yazgı beklerdi. İdam ve sürgün infazı Bostancıbaşının göreviydi. Azledilenin durumuna göre özel önlemler de alınırdı.

Sadrazamların yaşamları başlı başına birer uzun öyküdür. Örneğin Pargalı İbrahim Paşa, yirmili yaşlarda atandığı bu görevde 15 yıl kalmış ve uykuda boğdurulmuştu. Sofu Mehmet Paşa ise 80 yaşında atanmış dokuz ay görevde kalmış ve o da boğdurulmuştur. Sultan İbrahim'i tahttan indiren sonra boğdurtan ekiptendi.

- Hocam, beğenelim beğenmeyelim ama, bir yerde devletin ağır yükünü bu insanlar üstlenmiş...

NS - Osmanlı sadrazamlarından bize ne kaldığı önemli. Aralarında rüşvet düşkünleri, entrikacılar var. Kanuni Süleyman'ın damadı Veziriazam Rüstem Paşa bunların başında anılır ve imparatorluğun en zengin veziri bilinir. Sonuçta Rüstem Paşa'dan bize kalan, serveti değil yaptırdıklarıdır. İstanbul'da Sinan yapısı bir külliye ve cami, Edirne'deki büyük kervansaray, Bilecik'teki kervansaray, imparatorluğun çeşitli yerlerinde daha bir dizi eser... Mesela Sokollu Mehmed Paşa'nın da İstanbul'da ve Balkanlar'da Drina Köprüsü'ne kadar yaptırdığı anıt eserlerin çoğu bugün de ayakta. Bunların yapılışındaki sermaye, iyi niyet, kötü niyet sorgulamaları her zaman ola-

Tanzimat'ın mimarı, paraların babası

Tanzimat'ın mimarı Mustafa Reşid Paşa (1800-1858), şahsi servetinedeniyle adeta bir banker gibi çalışmıştı 58 yaşında ani bir krizle ölüverince, haberi ilk duyanlardan meşhur banker Zarifi'nin "eyvah, ne olacak alacaklarım" diye dövündüğü durmuştu.

İster idam edilsin, ister eceliyle ölsün, ister azledilsin, vezirlerin bütün malvarlığı devletin sayılıyor, müsadere ediliyordu. Bundan dolayı çoğu devletli, edindiği serveti, cami, medrese, köprü, han-hamam yaptırıp bunlar için vakıf kurarak kurtarmaya çalışmıştır. Buna "hileli vakıf" deniyordu ama, bir bakıma memlekete faydalı olmuştur.

Avlonyalı Ferid Paşa

Son dönem sadrazamları, donanımlı ve deneyimli olmalarına karşın, 33 yıl boyunca II. Abdülhamid'in buyruklarına tâbi Babıali katibi kıyafetinde; II. Meşrutiyet'in art arda değişenleri ise Kanun-i Esasi'ye tâbi idiler. II. Abdülhamid'in son sadrazamlarından Avlonyalı Ferid Paşa

caktır ama bunlar kültürel mirasımızın önemli parçalarıdır.

Unutmamalı ki ister idam edilsin, ister eceliyle ölsün, ister azledilsin, vezirlerin bütün malvarlığı, konağı, serveti, çiftlikleri devletin sayılıyor ve müsadere ediliyor çocuklarına da devlet yetimi denerek aylık bağlanıyordu. Bu uygulama Tanzimat'a kadar devam etmiştir ve salt sadrazam için değil, vezirler, devlet ricali için de geçerliydi. Bundan dolayı çoğu devletli, edindiği serveti, cami, medrese, köprü, han-hamam yaptırıp bunlar için vakıf kurarak kurtarmaya çalışmış, bu sayede Osmanlı kentleri bir bakıma imar görmüştür.

- Peki bu bir servet kaçırma değil mi?

NS - Evet, buna "hileli vakıf" deniyordu ama, memleket için faydalı olmuştur. Müsadere edilip hazineye aktarmak yerine, hazineden beş kuruş harcanmayan ülkede imar çalışmaları bu yoldan mümkün olmuştur. Arşivlerde bu konuda belge çoktur. Taşradaki vezirler için de aynı durum söz konusuydu. Taşrada ölen bir paşanın malvarlığına el koymak için Turnacıbaşı (mübaşir) çıkartılıp sayım yaptırılır, ölenin neyi var neyi yok paraya dönüştürülerek hazineye götürülürdü. Ölenin yetişkin çocuklarından biri, gelen mübaşirle pazarlığa girişerek İstanbul'daki devletlilere rüşvetler önerir, kabul edilirse babasının vezirliğini ve görevini üstlenirdi. Örnekleri çoktur. Bu yoldan rütbe ve görev alanlar, verdikleri rüşvet parasını kazanmak için zulüm ve soyguna girişirlerdi. Bunun bir örneğini, yıllar önce *Anadolu Derebeyi Ocaklarından Köse Paşa Hanedanı,* adlı, arşiv belgelerine ve sözlü tarih derlemelerine dayalı kitapta anlatmıştım. Bu kitapta, babası Vezir Köse Mustafa Paşa'nın 1802'de ölümü üzerine oğlu Veli Bey'in babasının vezirliğini ve malvarlığını elde etmek için, mübaşir aracılığıyla Sadrazam Yusuf Ziya Paşa ile yaptığı pazarlığın safahatı yazılıdır.

Sonuçta "kazanan memleket" olmuş diyebilmek için olayların doğru incelenmesi gerekir. Bugün "ecdadımız yapmış" diye övündüğümüz kimi eserlerin bu tür pazarlıkların sonucu olduğunu unutmamalıyız. Ecdadımızın çok iyiliksever, vatansever/hayırsever olduklarını söylüyoruz ama, geçmişte işlerin nasıl becerildiğini, servet kaçırma, rütbe elde etme pratiklerini bilmeden!..

- Demin Rüstem Paşa demiştiniz hocam. Bu tür akçeli işleri olan başka vezirler var mı?

NS - Rüstem Paşa'nın 16. yüzyıl ortasında çevirdikleriyle, çok övdüğümüz Mustafa Reşid Paşa'nın 19. yüzyıl ortasında servet edinimi için başvurduğu yöntem arasındaki benzerlik veya koşutluğun ayırdında olmayabiliyoruz. İkisi de kendi zamanlarına göre birer yol bulmuş. Rüstem Paşa'nın çevirdiklerini yazan tarihçiler var. Mustafa Reşid Paşa'ya gelince... Baltalimanı'ndaki sahilhanesi bugün ayakta. 1850'lerde kişisel servetiyle yaptırmış. Sonra ne yapmış? Oğlu Galip Paşa'nın Sultan Abdülmecid'in kızı Fatma Sultan'a namzet (damat adayı) olmasını sağlamış. Padişah kızı almak kolay değil, şahane düğün yapmak için çok para gerekiyor. Padişaha sızlanarak sahilhanesini Hazine-i Hassa'ya 250 bin altın liraya satmış! Devamı daha ilginç: Fatma Sultan'la Galip Paşa evlenirken padişah aynı sahilhaneyi kızıyla damadına hediye etmiş. Yani sahilhâne eski sahibine iade edilmiş. Olay, Sultan Abdülmecid'in deyimiyle sirkat-i müevvil" (örtülü hırsızlık) örneği, yani kılıfına uydurularak hazineden para yürütmek. Bu da bir Tanzimat icraatıdır! Büyük Mustafa Reşid Paşamızın ölümünde düzenlenen tereke defteri de ilginçtir. O kadar borcu ve alacağı olan bir paşa o kritik dönemde devlet işlerine ne kadar eğilebilmiştir? Şaşmamak olanaksız. Böyle bir adam ancak bankerlik edebilirdi.

Geçmişi değerlendirirken sadece bir yönden bakıyoruz. Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat'ı ilan etti, şöyle yaptı diyoruz da onun ailesi, iç dünyası, alacağı-borcu, akrabaları, ilişkileri neydi merak etmiyoruz. Bu paşa 58 yaşında ani bir krizle ölüverince, Banker Zarifi ilk duyanlardan biriymiş, "eyvah ne olacak alacaklarım!" diye dövünüp durmuş. ■

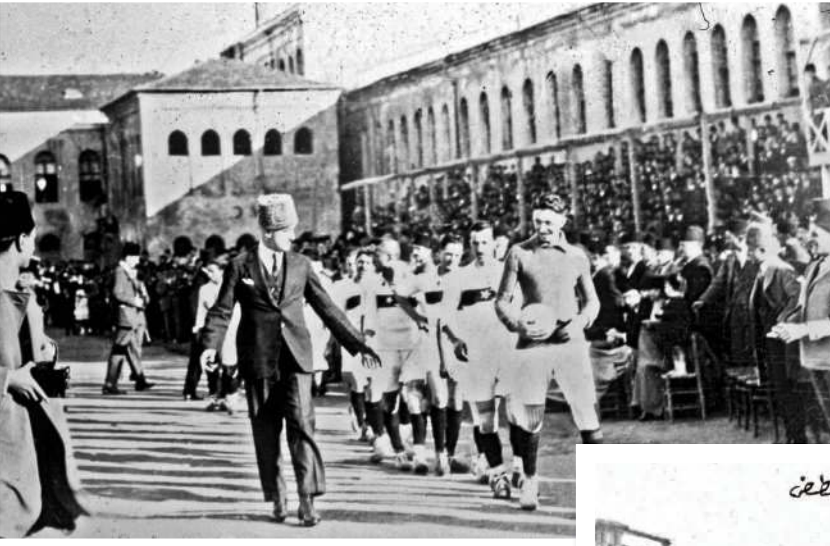
DÜNDEN BUGÜNE MİLLİ FUTBOL TAKIMI

Kırmızı Beyaz en büyük Türkiye

1928 Amsterdam Olimpiyatları'ndaki Türkiye-Mısır maçı öncesi para atışı. Solda milli takım kaptanı Zeki Rıza (Sporel), sağda Mısır kaptanı Ali el-Hasani. Para atışını yapan orta hakem ise Fransız Marcel Slawick.

1923'ten beri 500'den fazla maçta ter döken A Milli Futbol Takımı, Fransa'da bu ay başlayacak Avrupa Şampiyonası finallerinde de mücadele edecek. Tarihinin en önemli sınavlarından birine çıkacak milli takımdan beklenti büyük. Ama işler her zaman böyle değildi. Milli takım 1950'li yıllardaki başarıları saymazsak, 1996'daki Avrupa Şampiyonası'na katılana kadar genellikle kötü sonuçlarla ve "şerefli yenilgilerle" anıldı, dünya sıralamasının sonlarında yer aldı. İşte ay-yıldızlıların tarihinden ilginç kareler...

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

Milli takım futbolcuları ilk maça çıkıyor. Tarih 26 Ekim 1923, rakip Romanya. Önde, soyadı kanunu çıkınca Kaleci soyadını alacak kaleci Nedim, arkasında takım kaptanı Hasan Kamil (Sporel), İsmet (Uluğ) ve diğerleri.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

İlk milli maçın oynandığı Taksim Stadı tıklım tıklım. Maçta Romanya karşısında 1-0 mağlup duruma düşen milli takım Zeki Rıza'nın 32 ve 50'inci dakikalarda attığı iki golle öne geçecek ama Romanya'nın beraberlik golüne engel olamayınca maç 2-2 bitecektir.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

Romanya Milli takımları maçında Türk takımının sahaya çıkışı. Maçın 32.dakikasında Zeki Rıza'nın serbest vuruştan attığı bu gol, milli takım tarihinin ilk golüydü.

تورك - رومه‌ن ملی طاقملری آره‌سنده‌كی بویوك مسابقه

1926'da Romanya'yla oynanan maç için bastırılan Türk-Romen Milli Takımları Arasındaki Büyük Müsabaka başlıklı davetiyede Alaaddin Bey İbrahim Bey Nihat Bey Emin Bey Zeki Bey Bedri Bey Bekir Bey İsmet Bey Hüsnü Bey Tevfik Bey Cafer Bey'den oluşan takım kadrosu için "Futbolda Türklüğün varlığını teşkil eden en kıymetli oyuncularımız..." deniliyor. Ortadaki büyük resimde, Bekir Bey'in yanında "Bugün Almanya'da tahsil etmekte bulunan..." notu düşülmüş.

1924 Paris Olimpiyatları milli takımın ilk yurtdışı turnuvasıydı. Çekoslovakya'yla oynanan ve 5-2 kaybedilen maç da ilk yurtdışı maçı oldu.

1924 Paris Yaz Olimpiyatları'na katılan milli takımın başında, Türk futbolculara çağdaş futbolu öğreten ilk teknik direktör İskoç Billy Hunter var (ayakta en solda). Fotoğraftaki futbolcular (ayaktakiler soldan) Bedri, Zeki Rıza, Aslan Nihat, Bekir, Sabih, kaleci Nedim. Oturanlar: Leblebi Mehmet, İsmet, Alâeddin, Kadri ve Cafer.

1928 Amsterdam Olimpiyatları'na katılan milli takım ilk maçta Mısır'a 7-1 yenilerek elenmişti. O maçın kadrosu (ayaktakiler soldan sağa) Burhan, Kadri, İsmet, Alâeddin, Zeki Rıza, Aslan Nihat, Leblebi Mehmet, teknik direktör Ton Belle. Oturanlar kaleci Ulvi, Cevat, Bekir, Muslihittin.

Futbolun Türkiye'de yaygınlaşmaya başladığı 1930'lu yıllarda milli takım.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

4 Kasım 1932'de milli takım özel maçta Bulgaristan maçına çıkmadan önce Bulgaristan kafile başkanının konuşmasını dinliyorlar. Bulgar futbolcular kadraja girmemiş. Taksim Stadı'ndaki maçı Bulgaristan 3-2 kazanacaktır.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

Türkiye'nin güreşteki başarılar sayesinde en çok madalya kazandığı olimpiyat olarak tarihe geçen 1948 Londra Olimpiyatları'nda milli takımın Yugoslavya'ya 3-1 yenildiği maçın ilk 11'i kaleci Cihat Arman, Murat Alyüz, Vedii Tosuncuk, Naci Özkaya, Bülent Eken, Hüseyin Saygun, Fikret Kırcan, Erol Keskin, Gündüz Kılıç, Lefter Küçükandonyadis ve Şükrü Gülesin'den oluşuyordu.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

1948 Londra Olimpiyatları'nda çeyrek finale yükselen milli takım 5 Ağustos 1948'deki maçta Yugoslavya'ya 3-1 yenilerek elendi.

Milli takım 17 Haziran 1951'de Berlin Olimpiyat Stadı'nda Federal Almanya'yla yapacağı özel maçtan önce seremonide.

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

Federal Almanya'yı deplasmanda 2-1 yenen milli takımın galibiyet golünü 85. dakikada Galatasaraylı Muzaffer Tokaç atmıştı.

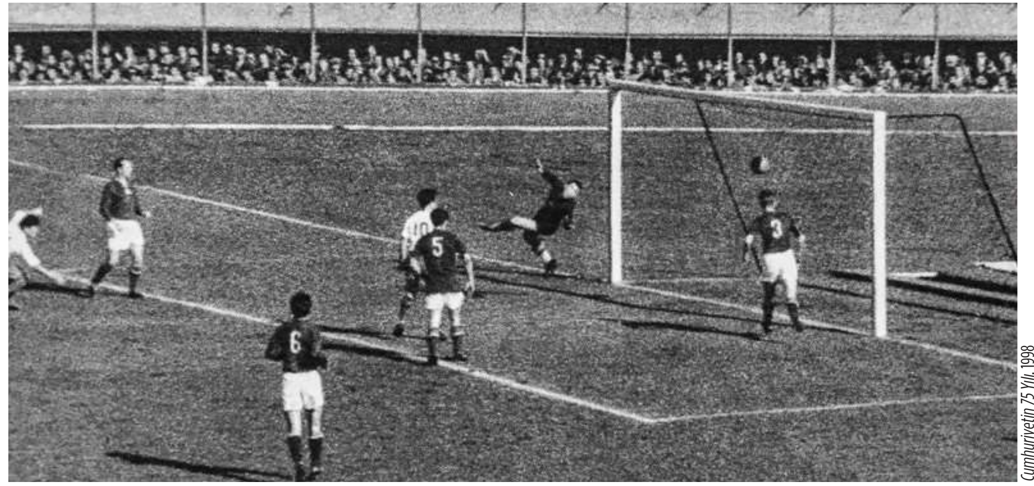

Getty images

1950 yılında Dünya Kupası finallerine katılmaya hak kazanan Türkiye, Brezilya'daki bu organizasyona ekonomik nedenlerle katılamamıştı. Neyse ki bekleyiş uzun sürmedi ve milliler 1954'te İsviçre'de yapılan Dünya Kupası'na da katılmayı başardı. 2. Grup'taki ilk maçlarında 17 Haziran 1954'te karşı karşıya gelen Türkiye ve Federal Almanya sahaya çıkıyor. Kaleci ve kaptan Turgay Şeren en önde, Alman takımında en ön sırada kaptan Fritz Walter, hemen arkasında kaleci Toni Turek var.

Getty images

Tarihindeki ilk Dünya Kupası maçına çıkan milli takım ne yazık ki Federal Almanya'ya 4-1 mağlup olmaktan kurtulamadı. Grubu Macaristan'ın ardından ikinci bitiren Almanlar, kupa finalinde de Macaristan'la rakip oldu ve kupayı kazanan taraf oldu. Türkiye ise gruptan çıkmak için play off maçı yaptığı Almanlara bu kez de 7-2 yenilecek ve grup üçüncülüğüyle yetinecektir.

Milli takım tarihinde, 17 Şubat 1956'da oynanan Macaristan maçı kadar konuşulan bir başka özel maç yoktur. O dönemin futbol devi Macaristan'la İnönü Stadı'nda karşılaşan milliler maçı 3-1 kazanmış, bu galibiyet on yıllar boyunca anlatılan bir efsane maç haline gelmişti. Fotoğrafta, maçın 6. dakikasında Galatasaraylı İsfendiyar'ın ortasına nefis bir vole vuran Fenerbahçeli Lefter'in ve Türkiye'nin ilk golü görülüyor.

Cumhuriyetin 75 Yılı, 1998

Cengiz Kahraman Koleksiyonu

26 Ekim 1975'te çekilen fotoğrafta ayaktakiler soldan: Engin, Ali Şen (dönemin Milliyet yazarı), Yasin,?, Alpaslan, ?, teknik direktör Coşkun Özarı, Çetin Güler (antrenör), Rasim, "Fuji" Mehmet, Fatih, Zekeriya, Gökmen, Zafer , Kadir, Sebahattin. Oturanlar: Necati, Ali Kemal, Hüseyin, İsmail. Kafile, üç gün sonraki İrlanda maçı için Dublin'e Frankfurt aktarmalı gitmek niyetinde. Ancak aktarma kaçınca bir gece Frankfurt'ta kalıyorlar. Maçı İrlanda Givens'ın attığı dört golle 4-0 kazanıyor.

Getty Images

14 Kasım 1984, milli takımın en kara günlerinden biri olarak tarihe geçti. İnönü Stadı'nda oynanan ve İngiltere'nin Türkiye'yi 8-0 yendiği maçın sekizinci golünü Viv Anderson böyle atmıştı.

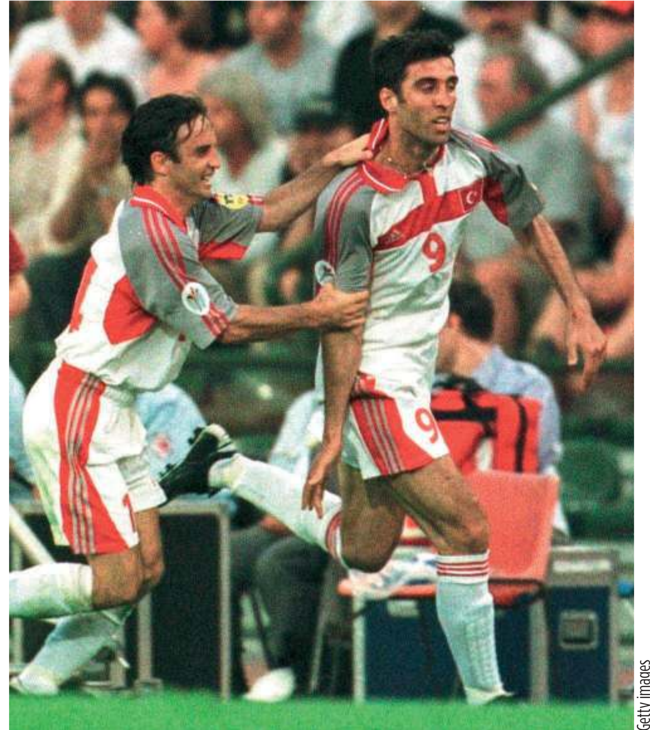
8-0'lık hezimetten üç yıl sonra, 29 Nisan 1987'de milli takım Avrupa Şampiyonası elemelerinin ilk turu için bir kez daha İngiltere karşısına çıktı. Maç İzmir Atatürk Stadı'nda oynadı. Milli takımın ilk 11'i ayaktakiler: Fatih Uraz, Hasan Vezir, Ali Çoban, Savaş Demiral, İsmail Demiriz, Erhan Önal. Oturanlar: Uğur Tütüneker, Erdal Keser, İskender Günen, Rıza Çalımbay ve Semih Yuvakuran. Maç 0-0 bitiyor ama ne yazık ki 6 ay sonra Londra'da Wembley Stadı'nda oynanacak rövanş maçını İngiltere yine 8-0 kazanacak ve Türkiye elenecektir.

Murat Toklucu Koleksiyonu

Türkiye, ilki 1960'ta düzenlenen Avrupa Futbol Şampiyonası finallerine ilk kez 1996'da katıldı. Elemelerde çok başarılı maçlar çıkaran milli takım ne yazık ki İngiltere'de yapılan finallerde aynı başarıyı gösteremedi, gol atamadan ve puan alamadan turnuvadan elendi. İlk iki maçta Hırvatistan ve Portekiz'e 1-0, üçüncü maçta Danimarka'ya 3-0 yenilen milli takım gol atamadan ve puan alamadan elendi. Fotoğrafta, Hırvatistan'la yapılan ilk maçta Sergen Yalçın ve Robert Prosinecki mücadele halinde. 11 Haziran'da oynanan maçı Hırvatlar 1-0 kazandı.

1996 Avrupa Şampiyonası'nda istediğini elde edemeyen milli takım, 2000 yılında Hollanda ve Belçika'nın ortaklaşa düzenlediği Avrupa Şampiyonası finallerine de katılmaya hak kazandı. Üçüncü maçını 19 Haziran'da Belçika ile oynadı. Maçı 2-0 kazanan milliler, bu sonuçla o güne kadar elde edilen en büyük uluslararası başarıyı kazandı ve çeyrek finale yükseldi. Maçın iki golünü de atan Hakan Şükür gol sevincini Suat Kaya ile paylaşıyor.

Getty images

Milli takım tarihinin zirvesine Japonya ve Güney Kore'nin ortaklaşa düzenlediği 2002 Dünya Kupası ile çıktı. Şenol Güneş yönetimindeki milliler ilk maçta Brezilya'ya 2-1 yenilse de sonradan toparlanıp yarı finale kadar yükseldi. Yarı finalde de Brezilya'ya yenilen milliler Güney Kore'yle 29 Haziran'da oynanan üçüncülük maçını 3-2 kazandı. Milli futbolcularımız, maçtan sonra rakip takımın oyuncularıyla birlikte seyircileri selamlıyor.

2008 Avrupa Şampiyonası finallerinde yarı finale yükselen Türkiye, bu turnuvadaki en büyük başarısına imza attı. 20 Haziran'da Hırvatistan'la oynanan çeyrek final maçı yalnızca iki takımın değil tüm turnuvanın en heyecanlı maçlarından biri oldu. Maçın normal süresi 0-0 bitti, uzatma dakikaları son iki dakikada atılan gollerle 1-1 bitti. Yarı finale yükselecek takımı belirlemek için penaltı atışları yapıldı. Penaltılar sonucu maçı kazanan milli futbolcuların ve tribündeki seyircilerin sevinci görülmeye değerdi.

Milli takım 25 Haziran 2008'deki yarı finalde Almanya'ya 3-2 yenilerek finale kalmayı kıl payı kaçırdı. Ama bu kadarı bile milli takımın daha fazlasını hedefleyebileceğini gösteriyordu.

DİŞ AĞRISI

İnsanoğlunun 12.000 yıllık cezası

Tarımla birlikte sadece çevremizin değil, ağızlarımızın da ekosistemini değiştirdik. Nişasta-karbonhidrat ağırlıklı yeni beslenme alışkanlığımız, ağızlarımıza diş çürüğü, dişeti rahatsızlığı ve diş ağrısı olarak geri döndü. İnsanoğlunun on bin yılı aşkın süredir muzdarip olduğu bu musibetlerle mücadelesinin satır başları...

✎ FATMA ÖZLEN

İnsanoğlu sadece 600 kuşaktır, yani yaklaşık 12.000 yıldır tarımla uğraşıyor (*#tarih*, sayı 24, Füsun Ertuğ). Bundan önceki 2.5 milyon yıl boyunca yabani bitki ve hayvanları yiyerek yaşayan avcı-toplayıcı atalarımızda diş çürüğüne nadiren rastlanıyordu.

Tarım toplumunun gelişmesi, beslenmenin değişmesi, diş çürükleri ve dişeti hastalıklarını da beraberinde getirdi, adeta bir salgına sebep oldu. Hepsi hastalık etkeni olmayan birçok mikroorganizma, bir zamanlar insan ağzında da biyolojik bir denge içinde yaşıyordu. Tarih boyunca giderek daha çok nişastalı besin tüketimi, zararlı bakterileri artırdı. Ağız içindeki bu bakteriler, diş taşları içinde saklı kalır. 100 yıllıktan 6000 yıllık fosile kadar iskelet dişlerindeki taşların analizinde ortaya çıkan bakteri DNA'ları, tarihimizin farklı zamanlarına ait ağız ekosistemimizin sırlarını açığa çıkarıyor:

1-İnsanlar çiftçilikle birlikte daha çok buğday ve arpa yemeye başlayınca oral ekosistem değişti; dişeti hastalıklarına yol açan bakteriler çoğaldı.

2-İşlenmiş un ve şeker tüketimi ekosistemi yeniden değiştirdi; denge bu sefer diş çürüten bakteriler lehine bozuldu.

3-Beslenme alışkanlıkları farklılaşırken ekosistemdeki çeşitlilik de azaldı. Biyolojik çeşitlilikten yoksunluk, modern insandaki diş problemlerini daha da arttırdı.

Yakın zamana kadar diş tedavisine dair en eski bulgunun, Pakistan'da İndus vadisi medeniyetlerine ait MÖ 7.000'lerden kalan bir fosil insan dişi olduğu düşünülüyordu. Çakmaktaşıyla temizlenmeye çalışılmış bu çürük dişin pabucu, geçen yıl Kuzey İtalya'da bulunan müdahale görmüş 14.000 yaşındaki dişler tarafından dama atıldı. Bilinen en eski diş dolgusu ise Slovenya'da bulunan 6.500 yıl önceye ait bir balmumu dolgu. Diş ağrısı ve diş çürümesine dair bilinen ilk yazılı belgeler ise Mezopotamya'da Fırat vadisinde oraya çıkarılan ve MÖ 5.000 yıl öncesine uzanan Sümer tabletlerinde yer alıyor. Bu tabletlerden, insanların binlerce yıl boyunca diş çürümesini nasıl açıkladıklarını anlıyoruz: Diş kurdu! Hindistan, Mısır, Japonya ve Çin'de aydınlanma çağına kadar hüküm süren ve Homeros tarafından da bahsedilen efsaneye göre "diş çürümesine ve diş ağrısına diş kurdu sebep olmaktadır". Bu inanış, 14. yüzyıla kadar sürdü.

Diş tedavilerine dair en eski kayıtlara ise Mısır'da rastlanıyor. Mısır'da yaşamış olan ve kitabesinde diş tedavisi yaptığı, "dişle ilgilenenler ve hekimler içinde en iyisi" olarak beyan edilen Hesy-Ra, bilinen ilk diş hekimi olarak kabul edilir. Mısırlıların ağız ve diş temizliğine önem atfettiği, apse drenajı ve günümüzde köprü olarak ifade edilen uygulamanın ilk denemelerini yaptıkları, Ebers Tıp Papirüsü içinde yer alan bilgiler ortaya koyuyor.

MÖ 1750 tarihi, dişlerin yasalarda geçtiği ilk ve belki de son tarih! Hammurabi'nin ▶

Osmanlı dişçisi
15. yüzyıl Osmanlı dönemi hekimi ve cerrahı Şerafettin Sabuncuoğlu'nun cerrahi el kitabının 21. faslından bir minyatür. Osmanlı döneminde gezgin bir sokak dişçisi, hastasını iyileştirmeye çalışıyor.

200 ve 201 numaralı yasaları: "Bir kişi kendisiyle aynı sınıftaki bir kişinin dişine zarar verirse onun da dişi çekilir" ve "Bir kişi kendinden daha alt sınıftaki bir kişinin dişine zarar verirse 166 gr. gümüş öder" hükümlerini içeriyordu.

Romalılar MÖ 600'den itibaren diş çekiminin yanısıra, çürük dişlerde altın kaplama yapmaya, diş eksikliklerini sabit köprülerle tedavi etmeye başladılar. Roma'da ağız hijyenine önem verilir, diş temizleme gayesiyle kemik, yumurta kabuğu veya midye kabuğu tozları kullanılırdı. Dişlerini temizletmek için özel köleler görevlendiren aristokrat sofralarında ise altın kürdanlar bulunur, bunlar gelen konuklara hediye edilirdi.

Tıbbın babası, Kos adası doğumlu Hippocrates (MÖ 460-370), yaradılış, tükürük ve beslenmeyi diş çürümelerine neden olan faktörler olarak tanımlamış, diş ağrısı, çürük varsa ve diş sallanıyorsa dişin çekilmesini; ağrılı ancak sağlam bir dişin ise tedavi edilmesini savunmuştu. Ayrıca dil kenarında kronik yaralar olan bireylerde keskin kenarlı diş olup olmadığının mutlaka incelenmesi gerektiğini ifade etmişti.

Aristoteles (MÖ 384-322) ise diş ve diş eti hastalıklarının tedavisi, pense ile diş çekimi, kayıp olan dişi ve parçalanmış çeneyi sabitlemek için tel kullanımı gibi konuları içeren diş hekimliği yazıları yazmıştı. Buna mukabil erkeklerin kadınlardan iki diş fazlası olduğu gibi yanlış bir inanca da sahip çıkmıştı.

Bergamalı Galen (130-200), tıbba büyük katkılar yaptığı gibi diş hekimliği konusunda da önemli gözlemlerde bulunmuştu. Dişin içindeki sinirleri (pulpa) farkeden ve bunun dişte hissetme unsuru olduğunu ilk kez tanımlayan odur. Dişleri şekillerine ve fonksiyonlarına göre sınıflandırarak, diş hekimliğinde metodolojiyi başlatan da Galen'dir.

Hem diş ağrısı çekenlerin hem de bunu tedavi edenlerin sembolü ise Azize Apollonia'dır. 249 yılında, Roma İmparatorluğu'nun Hıristiyanlığı kabulünden önce Decius zamanında İskenderiye'deki ayaklanma sırasında inancı nedeniyle yakalanan Apollonia ağır işkencelere uğramış, dişleri sökülmüş ve ardından yakılmıştı.

Dünya tarihinin bilinen en eski tıp eseri Nei-Ching'i (Tıp Yasası) yazan Çinliler, ağız hastalıklarını, iltihaplar, yumuşak doku hastalıkları ve diş çürükleri olmak üzere üçe ayırıyordu. İlk diş fırçası da Çin'de Tang hanedanı (619-907) zamanında üretildi. Amalgamla diş dolgusu yine aynı dönemde, 659 yılında Su

Eski zamanlarda adamın birinin diş ağrısı tutmuş, ızdırap çektiği süre zarfında Almanca'yı icat etmiş.

Mark Twain

Diş kurtlarını cehennem zebanisi olarak tasvir eden fildişi oymalar, 18. yüzyıl.

ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA

Eski Türklerin de diş kurtları vardı

Orta Asya Türklerinde ağız hijyenine önem verilirdi. Çeşitli bitkisel fırçalarla dişleri ovmak, ağız yıkamak ve "hilal" adı verilen kürdanlar kullanmak bir gelenekti. Diş taşlarının temizlenmesinde kullanılan araç ve gereçler yine Rus arkeologlar tarafından bulunmuştur. Yemekten sonra ellerin yıkanması, temiz havlular kullanılması ve ağzın suyla çalkalanması, halk sağlığına verilen önemi gösterir.

Uygur dilinde yazılmış olan ve günümüze kadar gelebilen, 8-12. yüzyıla ait belgelerde, diş çürüklerinin müsebbibi olarak Uygurlarda da diş kurdunun etken görüldüğü anlaşılmaktadır. Karahanlılar başta olmak üzere, bölgede kurulan diğer Türk devletlerinde de diş hastalıklarının nedeni olarak diş kurdu gösterilmektedir.

Uygurlarda diş çekimi cerrahlar ve berberler tarafından yapılmaktaydı. Anadolu Selçuklularında da diş çekimleri yine berberlere ve cerrahlara bırakılmıştı.

“Ben şuyum, ben buyum” laflarının diş ağrısını hafife alan bir entelektüelin ifadeleri olabileceğini düşünüyorum.

Milan Kundera

Kung tarafından gerçekleştirildi. Çağdaş örneğine benzer ilk diş fırçasını yine Çinliler 15. yüzyılda yapmıştı ve seyyahlar bunu iki yüzyıl sonra Avrupa’ya getirdi. 20. yüzyılın ortalarına kadar, at kılından yapılmış diş fırçaları İngiltere’ye hâlâ Çin’den geliyordu.

Diş macununu da MÖ 5. yüzyılda Çinliler keşfetti. Marco Polo 1280’de yazdığı seyahatnamesinde, Çinli kadın ve erkeklerin dişlerini ince altın plaklar ile kapladıklarını, bu plakların dişin şekli ve yapısına uygun olduğunu ve devamlı kaldığını belirtmişti.

7-15. yüzyıllar arasında Müslüman toplumlarda temizlik ve ağız sağlığına da önem verilirdi. Müslümanların dişlerini günde en az bir kere “misvak” ile fırçalamak zorunlulukları vardı; ağız kokusu boşanma sebebi olarak kabul edilebiliyordu. Taberi, Razi, Ali bin Abbas, Zehravi, İbn-i Sina, Abdüllatif, Hekim Ahmedi, Akşemsettin, Sabuncuoğlu gibi Türk ve İranlı Müslüman hekimler, tıbbın ve diş hekimliğinin gelişmesine önemli katkılar sağladılar.

Ortaçağ’da diş hastalıkları üzerine çalışan hekimlerden biri olan Taberi (9. yüzyıl), ağız kokusunun gastrointestinal kökenli olabileceğini, dişeti iltihaplarının dişler arasında kalan gıda artıklarından kaynaklanabileceğini ifade etmiş ve bunların giderilmesi için çeşitli gargaralar önermişti. Diş çürüklerinin de ağız ▶

Diş ağrısı ağacının hikayesi

Türkmenistan’da diş ağrısına iyi gelen bir ağaç vardır. Ağacın dalları yakılır, külleri ağrılı dişe sürülür. Yanma sırasında çıkan duman da etkilidir. Britanya Kütüphanesi’nde bulunan minyatürde, yüzü şişmiş diş ağrısı çeken genç, diş ağrısı ağacının ateşinin yanında uzanmış acısını dindirmeye çalışıyor.

SARAYDA DİŞ PROBLEMLERİ

Harem’in macunu II. Abdülhamid’in cesareti

Tarihteki tüm Doğu saraylarında şekerlemeye düşkünlük vardır. Osmanlı sarayında da özellikle Harem kadınlarının zevklerinden biri şekerleme ve macunlardı. Şekerin dişlere verdiği zararın bilinmediği dönemlerde, kadınların dişleri sıklıkla çürüyor, çarpıklıklar artıyordu. Şişmanlamanın yanısıra ağız kokularına da yol açan bu durum, özellikle sultanın gözdelerinin cazibelerini kaybetmeleriyle sonuçlanıyordu. Harem’de “lu’uk” denilen bir macun türü yaygındı. Bunun bir de “keke” denilen ucu eğik kaşığı vardı.

II. Abdülhamid’in ise pek şekere düşkünlüğü yoktu, ancak çok tütün kullanır, sigara sardırırdı. Bundan dolayı hayatı boyunca diş ağrısı problemleri yaşamıştır. Mabeyn katiplerinin yazdıklarına göre, II. Abdülhamid diş bakımını kendisi yapar; hatta ağrıyan dişlerini kendisi kerpetenle çektiğine dair tanıklıklar vardır.

İslâmi diş fırcası

Latince ismi Salvadore Persica, Arapaçası arak olan ağacın ince dallarından yontularak hazırlanan misvak, Müslüman ülkelerde geleneksel olarak kullanılan doğal bir diş temizleme aracıdır. Misvakın ince lifleri tükürüğe temas edince, kendine has kokulu, anti bakteriyel bir sıvı salgılar.

Çeksen bir türlü...

The Poetry of Robert Burns isimli eserde yer alan "Diş Ağrısına Hitabe" adlı şiire eşlik eden illüstrasyon, William Brassey Hole, 1897 (solda). Gagaya benzeyen şekilleri yüzünden "diş pelikanı" ismi verilen ve 1400'lere kadar kullanılan korkunç görünümlü aletler (üstte).

> **Diş ağrısına katlanabilen filozof gelmedi hiç.**
> *William Shakespeare*

kokusuna neden olabileceğini belirten Taberi, tedavi için çürük kısımların eğelenmesi, diş ağrısının tedavisi için de çürük dişin kızgın yağla dağlanması gerektiğini yazmıştı.

Yine 9. yüzyılda yaşamış olan Razi, *El Havi* (Tıp Ansiklopedisi) adlı kitabında, diş hekimliğine de yer veriyordu. Razi, diş çürüklerine sakız ve şaptan oluşan bir muhteva ile dolgu yapmış, diş çekimini ise diğer tedavi yöntemlerinin başarısız olduğu durumlarda uygulamıştır. Razi'ye göre dişleri çürükten korumak için yatmadan önce zeytinyağı ile yağlamak gerekir. Ayrıca sert kabuklu yemişler dişlerle kırılmamalıdır. Sıcak besinlerden hemen sonra soğuk besinler alınmamalıdır. Ünlü hekim diş ağrısına karşı "afyon ve alkol kullanın" demiş, böylelikle diş ağrısında gerçek analjezik etkili ilaçları öneren ilk kişi olarak da tarihe geçmiştir.

Zehravi de Al-Tasrif fi't-Tıb adlı kitabında diş hekimliği konularına değinmiş, bu alanda değerli ve kalıcı katkılarda bulunmuştur. Dişlerin sürekli temizlenmesinin önemini vurgulayan Zehravi, doğal dişlerin ağızda tutulması gerektiğini, çekilen bir dişin yerinin hiçbir zaman tamamen doldurulamayacağını ifade etmiştir. Travma sonucu sallanan dişlerin iki taraftaki sağlam dişleri içine alacak şekilde birbirine bağlanmasını, bu amaçla ağızda renk değiştirdiği için gümüş tel yerine altın tel kullanılmasını, bu telin ömür boyu ağızda kalması gerektiğini söyleyen de odur.

Ortaçağ'dan 19. yüzyıla kadar diş hekimliği bağımsız bir meslek değildi. Dişçilik berberler ve hekimler tarafından uy-

TÜRKİYE'DE DİŞ HEKİMLİĞİNİN GELİŞİMİ

Dua ve muskadan üniversite eğitimine

Osmanlı diş hekimliğindeki modernleşme 20. yüzyıl başlarındadır. O döneme kadar uygulanan tedavi metotları şu şekildeydi:

Telkin tedavileri: Bu amaçla, dua yazılı bir kaptan su içilir, dua okunur ya da muska takılırdı.

Cerrahi uygulamalar: Apse boşaltma, koterizasyon (dağlama), kerpetenle diş çekme gibi usuller uygulanırdı.

Tıbbi tedaviler: Gargara, solüsyon, hap, tütsü gibi ilaç terkipleri kullanılırdı.

Osmanlı döneminde diş hekimliği berberler, cerrahlar ve özellikle küçük cerrahi ile uğraşanlar, hatta ebeler tarafından icra edilmiştir. Sivil tıbbiyenin 1908'de fakülte unvanını almasından sonra resmî bir yapıya kavuşturulan Dişçi Okulu, 28 Ekim 1909'da fiilen eğitime başladı ve diş hekimliği eğitimi de çağdaş bir şekil aldı. Dişçi Okulu ilk mezunlarını 30 Temmuz 1911 tarihinde verdi.

1928'de çıkan "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun"un 30. maddesi, dişhekimliği uygulama yetkisini yalnızca Dişçi Okulu'ndan mezun olanlara tanıdı. 1933 Üniversite Reformu'na kadar, eczacı ve dişçi okulları tıp fakültesine bağlı olarak yönetilirken, 31 Temmuz 1933'de Dişçi Okulu, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Diş Hekimliği Yüksek Okulu adını aldı ve eğitim süresi 3 yıldan 4 yıla çıkarıldı.

Diş Hekimliği Yüksek Okulu 11 Temmuz 1964'de Tıp Fakültesi'nden ayrılarak İstanbul Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi'ne dönüştürüldü ve eğitim süresi 5 yıla yükseltildi.

Sabit protezin mucidi Etrüskler

Etrüskler eksik dişin yanındaki sağlam dişe genellikle bir hayvan dişini altın bantla ve metal vidalarla tutturuyordu. Toskana yakınlarında bulunan bir Etrüsk diş protezinin 1930'larda üretilen tıpkıyapımı, Londra Bilim Müzesi.

Aşk, sadece fakirlik ve diş ağrısının üstesinden gelemez.

Mae West

gulanıyordu. Çoğu kez yapılabilen tek şey, ağrıyan dişin çekilmesiydi. 1258'de Fransa'da kurulan Berberler Loncası, iki gruba ayrılmıştı: Karmaşık cerrahi operasyonlar icra edebilecek düzeyde eğitilmiş hekim-berberler; traş, kanama ve diş çekimi de dahil olmak üzere daha rutin hijyen hizmeti veren berber-hekimler...

Dönemin en ünlü cerrahı olan Fransız Guy de Chauliac, 1343'te ünlü eseri *Inventorium Chirurgicalis Medicinae*'yi yazdı ve "dentista" sözcüğü ilk kez bu kitapta yer aldı. Diş çekimi için pelikan gagasına benzemesinden ötürü "dental pelikan" denen bir çeşit kerpeten icat etmişti ve 18. yüzyılın sonlarına kadar diş çekiminde bu alet kullanıldı.

1530'da Almanya'da tamamen diş hekimliğine adanmış olan, "Tüm Hastalıklar ve Diş Güçsüzlüğü Konusunda Küçük Tıbbi Kitap" adlı eser yayınlandı. Ağız hijyeni, diş çekimi ve altın dolgu yapımı gibi konuları içeren kitap, 200 yılı aşkın bir süre standart ders kitabı oldu.

1575'te cerrahinin babası olarak bilinen Ambroise Paré, diş çekimi, diş çürüğü ve çene kırıklarının tedavisi gibi konuları içeren "Tüm Çalışmalarr" adlı kitabını yayınladı.

A SWELL AFFAIR
DENT'S
Toothache Gum
STOPS TOOTHACHE INSTANTLY.
Not a Chewing Gum.
HOW TO USE IT.
Clean cavity of tooth, press firmly into it a piece of the Gum. If no cavity, apply to the gum as a plaster. All druggists, 15c., or sent by mail on receipt of price.
C.S.DENT & CO. DETROIT - MICH.

Your American Duty...
To keep well... and keep working!
Dr. West's Miracle-Tuft

Dişe dokunur reklamlar

Amerika'da 1900'lerde yaygın biçimde kullanılan "diş ağrısı macunu"nu pazarlayan bir reklam (solda) ve 20. yüzyılın ortalarında Amerikalılara kendilerine bakma ve çalışma görevini yükleyen bir diş fırçası ilanı (sağda).

Hâlâ gülümseyen başkan

ABD'nin ilk başkanı George Washington'ın takma dişleri, Heinz Tarih Merkezi, Pittsburgh.

Bugünkü anlamıyla bilimsel diş hekimliği 17. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başladı. Modern diş hekimliğinin kurucusu kabul edilen Fransız cerrah Pierre Fauchard, bu dönemde son derece kısıtlı olanaklarıyla saat tamircilerinden, kuyumculardan, hatta berberlerden aldığı aletleri geliştirerek dişçilikte uygulamaya koydu. Çürük dişlerdeki oyukları (kavite) tedavi etmek için diş dolgusunu geliştirdi. İlk kez, şekerli besinler tüketilirken açığa çıkan tartarik asit gibi maddelerin diş çürümesine yol açtığına dikkat çekti. Takma dişin (protez) öncülüğünü yaptı. Dişlerdeki şekil bozukluğunu düzeltmek için tel uygulamayı başlattı; başlangıçta bunun için altın kullanırken, daha sonra mumlu keten ve ipekle de iyi sonuçlara ulaştı.

1815'teki meşhur Waterloo savaşı, diş hekimliği bakımından da sonuçlar yarattı. Savaşta ölen yaklaşık 50.000 askerin dişleri söküldü ve "Waterloo dişi" diye bilinen protezlerin fabrikasyonunda kullanıldı. Porselen diş ve yeni materyallerin daha yaygın hale gelmesine rağmen, bu dişler 1860'lara değin protez yapımında kullanıldı. 1816'da Auguste Taveau gümüş ve civa kullanarak ilk amalgamı yaptı. 1840'ta ise ilk modern diş hekimliği okulu olan Baltimore College of Dental Surgery açıldı. 1851'de Charles Goodyear, ucuz ve uyumlu protezlere imkan sağlayan bir madde olan sertleştirilmiş lastiği geliştirdi ve bu keşif daha önce kullanılan altının yerine geçti; böylelikle diş tedavisi sadece üst sınıfa ait bir lüks olmaktan çıktı. İlk diş macununu (kavanozda) 1873'de Colgate üretti ve 12 sene sonra ABD'de diş fırçası üretimi başladı.

1895'te Wilhelm Roentgen'in X ışınlarını keşfetmesi, tıbbın her alanında olduğu gibi, diş hekimliğinde de çığır açtı. 20. yüzyıl ise özellikle lokal anestezi teknikleri, naylon ve elektrikli diş fırçaları, implant tekniklerinin gelişmesiyle, dişleri yeniden yaratan yarı-tanrı diş hekimlerinin yüzyılı olacaktı. ■

100. YIL- ŞERİF HÜSEYİN AYAKLANMASI

Abartılan Arap isyanı, 'arkadan vurma' yalanı

Mekke Şerifi Hüseyin'in hırs ve korkularıyla başlayan isyana katılan Araplar, Osmanlı Devleti'ne sadık kalanların yanında küçük bir azınlıktı. Arapların olmadığı bir Osmanlılık anlayışı Türk milliyetçiliğinin hâlâ sürmekte olan bir sorunu ama, o neslin insanları Arap topraklarını da vatan kabul eden Osmanlılar olarak yetişmişlerdi.

AHMET KUYAŞ

Yüz yıl önce bu ay patlak veren Arap İsyanı'nın ülkemizde algılanışı çok eksik ve yanlıştır. 10 Haziran 1916'da başlayan bu önemli olay, özetle, 1. Dünya Savaşı'nda "Arapların bizi sırtımızdan bıçaklaması" biçiminde bilinir. Araplar, "Britanyalılarla birlik olmuş ve ordumuzu arkadan vurmuştur".

Bu algıda sorgulanması gerekenlerin ilki, "Araplar" adlandırmasıdır. Evet; isyanı çıkaranlar Araplardır; ama bütün savaş boyunca, yani Mondros Bırakışması'na kadar, birçok Arap, ister Bâb-ı Âlî bürokrasisinde olsun, ister yerel yönetimlerde çalışıyor olsun, isterse Osmanlı ordusunda subay olsun, Osmanlı Devleti'ne sadık kalmıştır. Kaçıp, Mekke Şerifi Hüseyin ibn-i Ali'nin kuvvetlerine katılan Arap subaylar vardı tabii. Ama sadık kalanlar daha çoktu. Erzurum-Sivas Kongreleri sırasında Diyarbakır'da konuşlanmış olan 13. Kolordu'nun komutanı Albay Ahmet Cevdet Bey, Araptır. Ayrıca, Britanyalıların daha önce esir almış olduğu ve isyancı orduya katılacakları beklentisiyle salıverdikleri Arap subay ve erlerden de çok küçük bir bölümü isyancılara katılmıştı.

Öte yandan, ister tarihî Suriye'de, yani Suriye, Lübnan, Ürdün ve Filistin'de olsun, isterse Irak'ta, isyanın başladığı duyulduğunda isyana katılan veya isyanı destekleyecek etkinliklere kalkışan neredeyse hiç olmamıştır. Bazı tarihçiler bunu, Suriye Genel Valisi ve 4. Ordu Komutanı Cemal Paşa'nın, Fransızlarla birlik olan ayrılıkçı Araplara karşı hemen 1914'te uyguladığı ve ölüm cezalarına kadar varan sindirme siyasetinin sonuç vermesi biçiminde açıklıyor. Bir dereceye kadar da haklı olabilirler. Ama çoğunluğun hareketsizliğini açıklayan iki önemli hususun kanımca daha ağır

bastığını hatırlatmam gerekir. Bunların birincisi, Arap eşraf ve aydınlarının uzun zamandır istedikleri ve bir tür yerinden yönetim olarak özetleyebileceğimiz hakların, örneğin yönetimde ve mahkemelerde Arapçanın da kullanılabilmesi ya da asker veya sivil Arap memurların Arapçanın hakim olduğu bölgelere atanması gibi hakların, Osmanlı hükümetince 1913'te kabul edilmiş olmasıdır. Yeni yapılan tarih çalışmaları bu tedbirlerin Arapların ezici bir çoğunluğunu Osmanlı yönetimine bağladığını gösteriyor.

Bu süreci kolaylaştıran ve unutulmaması gereken ikinci husus ise, Arap aydınlarının önemli bir bölümünün, Osmanlı yönetiminin sona ermesi halinde Arap topraklarında bağımsızlığın sözkonusu olamayacağının, yurtlarının Fransa veya Büyük Britanya egemenliğine geçeceğinin bilincinde olduklarıdır.

Bütün bunlar, olaya bakışımızdaki belki en önemli zaafımızı, ona önderlerinin ve destekçileri Britanyalıların daha o zamanlar taktıkları çok iddialı adı, "Arap İsyanı" adını, herhangi bir eleştiriye

Kazançsız ve etkisiz bir isyan

1916 Haziran'ında başlayan isyan, savaşın gidişatına etki etmediği gibi, Araplara siyasal açıdan da bir kazanç sağlamadı.

gerek duymadan kabul etmiş olduğumuzu göstermeye yeter sanırım. Dolayısıyla, “Mekke Şerifi Hüseyin’in isyanı”ndan söz etmek daha doğru olur. Nitekim yıllardır yapılagelen birçok araştırma, Şerif Hüseyin’in Arap milliyetçisi olmadığını, hükümdarlık peşinde koştuğunu, ama savaş zamanında bağlı olduğu yönetime karşı isyan başlatabilmek için ciddİ bir meşruluk kaynağına gereksinim duyduğu için fırsatçılık yapıp Arap ayrılıkçılığının önderliğine kalkıştığını ispat ediyor.

Oğlu Faysal aracılığıyla Suriyelilerle alelacele yaptığı bir görüşme ve Britanyalılarla yaptığı ne olduğu belirsiz bir yazışma üzerine isyan bayrağını açması, bir an önce Osmanlı yönetiminden çıkmak istediğinin kanıtı olarak görülebilir. Bu arzusunun çok daha eskiye dayandığını, Osmanlı merkezîleşmesinden, özellikle de Hicaz Demiryolu’ndan hiç hoşlanmadığını, Sultan II. Abdülhamit’in de bunun farkında olduğu için kendisini İstanbul’da tuttuğunu biliyoruz. 1908’de başlayan yeni yönetimin de bütün bunları bilerek kendisini Mekke Şerifi tanıdığı ve Hicaz Valisi Vehip Paşa’nın bu yüzden Hüseyin’in muhafız kıtasını silahsızlandırdığı da bildiklerimiz arasında.

1914’ün Ocak ayında Hicaz milletvekili seçilen oğlu Abdullah’ın İstanbul’a giderken Mısır’dan geçtiğini ve babasının niyetini Britanyalılara çıtlattığını ise daha önce yazmıştık (bkz. *#tarih*, sayı 6). Bunun farkında olan Osmanlı hükümeti, işi dallandırıp budaklandırmamak için Hüseyin’le anlaşmış -ya da anlaştığını sanmış- ve Hicaz Demiryolu’nun Mekke ve Cidde’ye kadar uzatılmayacağına dair güvence vermişti. Ancak, 1914 sonlarında durum çok farklıydı. Hem Hicazlılar Hüseyin’in vergi siyasetinden memnun değillerdi, hem de çok eskiden beri gözlerini Hicaz’a dikmiş olan komşu Suudlar artık Büyük Britanya koruması altındaydı (bkz. *#tarih*, sayı 21). Britanya destekli bir isyan hem para ve bağımsızlık getirecek hem de bu bağımsızlığın komşulara karşı korunabilmesini sağlayacaktı.

Hüseyin ibn-i Ali’nin hırs ve korkularıyla başlayan isyanın kimi sırtından bıçakladığı, yani genelgeçer algıdaki “biz”in kim olduğu meselesine gelecek olursak; yukarıda anlatılanlardan sonra, sırtından bıçaklananlar arasında birçok Arabın, hattâ Arapların çoğunluğunun da olduğu anlaşılır. Ama buradaki “biz”de, “Osmanlı” ve “Türk” kimliklerinin birbirine karışması diye özetleyebileceğimiz bir sorun olduğu gibi, “biz”in “Osmanlılar” biçiminde okunması halinde de, içinde Arapların olmadığı bir Osmanlılıktan söz edildiği aşikârdır.

Ne var ki, Osmanlılıkla Türklüğü eşanlamlı gören bu yaklaşım, Türk milliyetçiliğinin hâlâ sürmekte olan bir sorunu olmakla birlikte, 1. Dünya Savaşı’nı yaşayan ve yeni Türkiye’yi kuran nesil için bir sorun değildi. Çünkü o neslin insanları, Arap topraklarını da vatan kabul eden Osmanlılar olarak yetişmişlerdi ve birkaç yıl öncesinde Trablusgarp’ı İtalyanlara karşı korumaya çalışırken de vatan savunması yapan insanlardı. Şerif Hüseyin’in isyanını Osmanlılığa karşı bir ihanet olarak görmekte haklıydılar. Bu yüzden Medine’deki Osmanlı komutanı Fahrettin (Türkkan) Pa-

Çanakkale ganimeti Lawrence’e gitti !

Çanakkale’de bir İngiliz subayından alınan Lee Enfield tüfeği, üzerine “Çanakkale Muharebatında iğtinam olunmuştur (ganimet olarak alınmıştır)” yazısı kazındıktan sonra Enver Paşa tarafından Şerif Hüseyin’in oğlu Faysal’a hediye edilmişti. Faysal da bu tüfeği, üzerine kendi adını (T.E.L) kazıyan meşhur ajan Lawrence’a hediye etmişti. Lawrence daha sonra tüfeği Kral V. George’a hediye etmişti. Tarhi tüfek bugün Londra’daki Imperial War Museum’da.

şa, sultan ve halifelerine karşı isyancı olarak gördüğü Şerif Hüseyin'in askerlerine teslim olmayı reddetmiş, Mondros Bırakışması'ndan iki buçuk ay sonra, Britanyalılara teslim olmuştur. Kısacası, o neslin insanları "biz" derken, kendilerinden söz ediyorlardı. Ama onların bilincini yüz yıl sonra bizim Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları olarak sürdürüyor olmamız ciddi bir sorundur.

İsyanın kendisine gelince; savaşın seyrine askerî açıdan önemli bir etkisi olmadığını da, isyanda önemli bir rolü olan Albay T. E. Lawrence'a ilişkin yazımızda anlatmıştık (bkz. #tarih, sayı 6). İsyanın, Araplara siyasal açıdan bir kazanç sağladığı da pek söylenemez. 1. Dünya Savaşı'ndan sonra eski Osmanlı topraklarında bağımsız Arap devleti olarak bir tek Hicaz belirmişti. O da ancak yedi yıl yaşayabildi ve 1925'te, daha 1914'te Osmanlı Devleti'nden ayrılmış olan Suudi Arabistan'ın eline geçti. Şerif Hüseyin'in iki oğlu, Faysal ve Abdullah, Irak ve Maverâ-yı Ürdün (Transjordan = Ürdün Ötesi) kralları oldular gerçi; ama ülkeleri 2. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar birer Büyük Britanya mandasıydı.

Tarihî Suriye'de ise Maverâ-yı Ürdün'den başka üç manda ülke daha çıktı ortaya. Fransızlar, 1860'tan 1914'e kadar özerk olarak yönetilen Cebel-i Lübnan Sancağı'nı Suriye'den tümüyle ayırıp daha da büyüterek, bir Grand Liban (Büyük Lübnan = günümüzün Lübnanı) yarattılar. Filistin de, gene Fransızların yönettiği Suriye'den ayrı, bir İngiliz mandası oldu.

Bu sonuç, Mülkiye ve Harbiye Mektepleri'nde yeni Türkiye'yi kuranlarla birlikte okumuş ve İttihat ve Terakki'yi desteklemiş olsun ya da olmasın, Osmanlı modernleşmesinde Türk sınıf arkadaşlarıyla birlikte çalışmış olan Arapların yaklaşık otuz yıl boyunca kendi ülkelerinde egemen olamamaları gibi trajik bir sonuç doğurdu. 2. Dünya Savaşı bittiğinde ise bu neslin artık hiçbir şansı kalmamıştı. Yeni türeyen Baas yönetimleri Suriye ve Irak'ı ele geçirdi. Lübnan ise, Fransızların gözetiminde Marunîleri kayıran anayasası değişen nüfus yapısı nedeniyle işlemez hale gelince, korkunç bir içsavaşa sahne oldu.

Günümüz Ortadoğusu'nda Şerif Hüseyin'in isyanından yadigâr kalan bir tek Ürdün Krallığı var. Hâlâ Hüseyin'in torunlarının yönettiği ülke, kendi halinde bir istikrar yakalamış gibi gözüküyor. Ama Ortadoğu'daki konumu da, Sait Faik'in sözcükleriyle, "haritada bir nokta". ■

Ayaklanma öncesi nabız yoklama

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, ayaklanmadan bir yıl önce Şam'da Cemal Paşa'yla birlikte. Faysal, Suriyeli bağımsızlıkçılarla görüşmek için İstanbul yolculuğuna çıkmış, gidiş ve dönüşte yaptığı temaslar sonucunda Suriyelilerin Hüseyin'in isyanını destekleyecekleri sözü almıştı.

Biranın köpürttüğü

1969'da iki büyük özel şirket üretime başladıktan sonra alkollü içki sınıfından çıkarılıp satışı her yerde serbest bırakılan bira, 15 yıl sonra yeniden alkollü içki sayılana kadar, dönem dönem fena halde şiddetlenen bir mücadeleye konu oldu.

Bira alkollü içki sınıfından çıkarıldıktan sonra kahvehanelerde de tüketilmeye başlandı. İslâmcı *Bugün* gazetesi 1969'da alınan bira satışının serbest bırakılması kararına "Türkiye'yi meyhaneye çevirdiler" diye tepki göstermişti.

büyük kavga

TÜRKİYE'Yİ MEYHANE HALİNE GETİRDİLER

Bira artık su gibi her yerde satılabilecek

Dünyanın her tarafında ve tarihin her devrinde hükûmetler içki ile mücadele etmişlerdir. Bu, boşuna

MURAT TOKLUCU

Şenol Konukçu, *Cumhuriyet* gazetesi arşivi

İlk bira fabrikasının 1890'ların başında açıldığı Türkiye'de, bira üretimi 1939-1955 yılları arasında tamamen devlet tekelindedir. 9 Mayıs 1955'te bira ve şaraptaki devlet tekelinin kalkmasıyla birlikte bazı özel şirketler harekete geçer ama yüksek maliyetli bira fabrikası yatırımını hayata geçiremezler.

Bir yandan devlet de bira yatırımlarına devam eder. Başbakan Adnan Menderes 1955'te Yozgat'ta bira fabrikası kurmayı düşündüklerini açıklar. O tarihte Tekel, İstanbul ve Ankara'daki fabrikalarda bira üretmektedir. 1958'de üçüncü fabrikanın Yozgat'a kurulması fikri bir kez daha gündeme gelir. Tekel tarafından hazırlanan raporda Yozgat'ın bira fabrikası için uygun olmadığı yazsa da Yozgatlı siyasetçilerin baskısı daha etkili olur ve 1958'de fabrikanın yapılmasına karar verildiği açıklanır. Ancak inşaata başlanamadan 27 Mayıs 1960 darbesi olur.

Biraya talep 1950'li yıllardan itibaren artmaya başlamıştır ama cam şişe sıkıntısı, susuzluk gibi pek çok nedenden dolayı üretim düştüğü için özellikle yaz aylarında piyasada bira bulmak zordur. Bu sıkıntı 1960'ların sonuna kadar devam edecektir.

1965 seçimlerinde iktidara gelen Adalet Partisi'nin lideri Başbakan Süleyman Demirel, bira fabrikaları konusuna özel önem vermektedir. 25 Haziran 1966'da Tekel'in itirazlarına rağmen Yozgat Bira Fabrikası'nın temelini atar. Demirel'in teşvik ettiği özel bira şirketleri de işe koyulur. 1966 ve 1967 yıllarında Efes Pilsen'i üretecek Erciyas Biracılık ve Ege Biracılık ile Tuborg'u üretecek Türk Tuborg şirketleri faaliyete başlar. Erciyas ve Ege Biracılık Türk işadamları tarafından, Türk Tuborg ise Türk-Danimarkalı ortaklığında kurulmuştur. Bunlardan başka Türk-Alman ortaklı bir şirketin de Prinz Bräu markasını üretmeye başlayacağı açıklanır.

21 Ağustos 1967'de İzmir'de üç bira fabrikasının temeli Demirel tarafından atılır. Prinz Bräu projesi daha sonra iptal olur. Efes Pilsen, İzmir dışında İstanbul'da da üretilecektir. Fabrikalar 1969'da faaliyete geçer. 9 Temmuz'da Tuborg, 25 Ağustos'ta Efes Pilsen piyasaya çıkar.

Emniyet Genel Müdürlüğü, 30 Temmuz 1969'da, yani ilk özel sektör birası piyasaya çıktıktan kısa süre sonra bir genelgeyle biranın alkollü içki sınıfından çıkarıldığını açıklar. Artık bira, çay bahçelerinde, kafeteryalarda, pasta-

nelerde ve içki satış ruhsatı olmayan büfe ve bakkallarda da satılabilecektir

Biranın alkollü içki olmadığı kararı tepkilere neden olur. *Cumhuriyet* yazarı İlhan Selçuk 6 Ağustos 1969'da, "Eskiden birayı bizim devlet yaptığı için alkollü içkiydi ve kolay bulunmazdı. Şimdi yabancı sermaye bira yapıyor, adamların kazanması lazım. Hemen bir karar ile bira alkollü içki olmaktan çıkarıldı ve şimdi her yerde ibadullah..." diye yazar. 10 Ağustos 1969'daki yazısında, "Bence bira her yerde satılsın, başka içkiler de. İsteyen istediğini içsin" yazan *Cumhuriyet* yazarı Doğan Nadi ise sırf özel sektör üretiyor diye birayı alkollü saymamanın tuhaflığına dikkat çekip "Bira bal gibi alkollüdür" demektedir.

Karara asıl tepkinin İslâmcılardan gelmesi beklenir tabii ama İslâmcı gazetelerin hepsi Demirel iktidarını desteklediği için pek ses çıkmaz. *Bugün* gazetesinde 4 Ağustos 1969'da çıkan "Türkiye'yi meyhane haline getirdiler" başlıklı imzasız yazı bunun istisnalarından biridir. Yazıda doğrudan hükümet değil genelgede imzası bulunan Emniyet Genel Müdürü Hayrettin Nakipoğlu ve, "Türklerin manevi varlıklarını yıkmak için onları okşayarak elde etmek mel'unluğunu becermeye, millet olarak sahibi olduğumuz meziyetleri unutturmaya, Türk'ün büyük asker yetiştirme tılsımını yok etmeye çalışan Hıristiyan alemi" suçlanmaktadır. Yazıda, Başbakan Demirel'e, İçişleri Bakanı'na ya da büyük şirketlerin istediği kararı aldırabildiği ekonomik düzene yönelik bir eleştiri yoktur.

Özel sektör fabrikaları iki yıl içinde üretime geçmiştir ama temeli onlardan 14 ay önce atılan devletin Yozgat'taki fabrikası ancak altı yılda bitirilebilir. Fabrika 20 Nisan 1972'de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından açılır. İlk kez fabrikayla tanışan Yozgatlılar çok mutludur. Cumhurbaşkanının konuşmasına "Sevgili Çorumlular..." diye başlaması bile canlarını sıkmamıştır. Ancak birkaç gün sonra çok can sıkıcı bir gerçek ortaya çıkar. Bir bira fabrikası için en önemli şey sudur ve bir litre bira için yaklaşık 10 litre su kullanılması gerekmektedir. Yozgat'taki fabrikanın ihtiyacı olan suyu şehir şebekesinden alması planlanmıştır ancak bu suyun yeterli olmadığı yeni anlaşılmıştır. Yakınlardaki Recepli köyünden su getirilmesi için gerekli tesisatın döşenmesi de birkaç ay sürer. Bu fabrikada üretilecek Altınbaşak markalı biranın önceki Tekel biralarından kaliteli olması ve özel sektörle rekabet etmesi düşünülmektedir. Fabrika nihayet 1973'te üretime geçtiğinde özel sektör çoktan piyasanın yüzde 85'inden fazlasına hakim olmuştur ve o tarihten sonra bu hakimiyeti bırakmayacaktır.

1973 seçimleri öncesi Necmettin Erbakan liderliğindeki Milli Selamet Partisi (MSP) konuyu sürekli gündemde tutar. Erbakan "Milli değerlerimize ters olan, biranın meşrubat sayılması kararının sonucu alkolik nesildir" derken, 1969'da birayı serbest bırakan Demirel'in Adalet Partisi'nden milletvekiliyken, 1973'te MSP'den aday olan Hüseyin Abbas ise kökten bir çözüm vaad etmektedir: "İktidara gelirsek bira fabrikalarını kapatacağız. Tekel'in rakı ve şarap yerine reçel ve pekmez üretmesini sağlayacağız".

MSP seçimlerde büyük bir sürpriz yaparak koalisyon ortağı olmayı başarır. CHP ile kurulan hükümette İçişleri Bakanlığı MSP'ye verilmiştir.

Şenol Konukçu, *Cumhuriyet* gazetesi arşivi.

Satışın yüzde 40'ı

1980'li yılların başında bira satışının yaklaşık yüzde 40'ının yapıldığı kahvehanelerden birinin ocak bölümü. Rafta meşrubatlarla birlikte biralar da dizili.

26 Ocak 1974'te koltuğa oturan İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk, 11 Mart'ta bir genelge yayımlayarak biranın yalnızca alkollü içki ruhsatıyla satılabileceğini duyurur. Artık bira satacak işletmeler ruhsat almak zorundadır. MSP'nin iktidardaki ilk işlerinden birinin bu karar olması tepkilere yol açar. Asiltürk, biranın alkollü içki olduğunu söylemekte haklıdır elbette. Ama başka bazı kararları da, sözgelimi bira genelgesinden on gün sonra Karaköy Meydanı'ndaki Gürdal Duyar imzalı Güzel İstanbul adlı heykeli "Türk anasını hayasızca teşhir ediyor" gerekçesiyle kaldırtması bakanın "hassasiyetleri" ile ilgili şüphe uyandırmaktadır. Bu nedenle biranın alkollü içki olup olmaması ikinci plana itilir ve konu daha çok ilericilik-yobazlık ekseninde konuşulmaya başlanır.

23 Nisan 1974'te Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan da bir açıklama yaparak İçişleri Bakanı Asiltürk'e teşekkürlerini sunar. Ancak 10 Temmuz 1974'te bira şirketlerinin itirazını değerlendiren Danıştay, İçişleri Bakanlığı'nın kararını iptal eder. Biranın alkollü içki ruhsatı olmadan satışı yeniden serbest bırakılmıştır.

Biranın serbest satılması 1969'da 1.6 litre olan kişi başına tüketimi 1979'da 5.5 litreye çıkarmıştır. Sadece bira sattıkları için ruhsat almalarına gerek olmayan birahaneler de her yerde mantar gibi bitmektedir. Bu mekanlar için bira şirketleri çok iyi koşullarda kredi de verdiği için bir anda yüzlerce birahane açılmıştır.

MSP'liler 1979'da, CHP öncülüğündeki koalisyon hükümeti döneminde konuyu yeniden gündeme taşırlar. MSP muhalefettedir ama diğer partilerden de destek almışlardır. Bu kez amaçları birayı genelgeyle değil kanun yoluyla alkollü içki sınıfına sokmaktır.

11 Haziran 1979'da bira Meclis çoğunluğunun kararıyla yeniden alkollü içki sınıfına sokulur. O dönem TBMM, Millet Meclisi ve Senato olmak üzere iki meclisten oluşmakta, Millet Meclisi'nde kabul edilen bir yasanın Senato tarafından da onaylanması gerekmektedir. Bira şirketleri Senato üyeleri üzerinde etkili olur ve Senato yasayı yeniden görüşülmesi için Meclis'e geri gönderir. Fakat araya 12 Eylül darbesi girdiği için konu görüşülemez.

1980'den sonra biracıların karşısına bir "düşman" daha çıkmıştır: Meşrubat şirketleri. 70'li yıllarda bira tüketimi artarken, birayla yakın fi-

Bira'nın içki ruhsatı olmayan yerlerde satılması yasaklandı

İçişleri Bakanı Asiltürk'ün dün bütün valiliklere gönderdiği bir genelge ile

Ruhsatsız bayiler bira satamayacak

Erzurum'un

İçişleri Bakanı açıkladı:

İçki ruhsatı olmayan yerler bira satmayacak

BİRANIN RUHSATSIZ YERLERDE SATILMASININ ÖNLENMESİ BÜTÜN MÜSLÜMANLARI SEVİNDİRDİ DİYE

DİYANET İŞLERİ BAŞKANI DOGAN: «İÇKİDEN SAKINMAK DİNÎ VAZİFEDİR

ANKARA (AA) — Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan, «içkiden sakınmak her mümin için dini bir vazifedir» demiştir.

Biranın ruhsatsız satılmamasını öngören İçişleri Bakanlığı tamiminden müslüman yurttaşlarımızın memnun kaldığını belirten Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan, dün İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk'e bir telgraf göndererek teşekkür etmiştir.

Doğan'ın telgrafı şöyledir:

Kur'an-ı Kerim'in şarap hakkındaki yasaklama buyruğunun kıyas yolu ile emsali içkilere de teşmil edilmiş bulunduğu malumlarıdır. Bu sebeple her mümin için bunlardan sakınmak dini bir vazifedir.

Diyanet İşleri Başkanı Lütfi Doğan

BİRA DA ALKOLLÜ İÇKİ SAYILDI

ANKARA, (Hürriyet) — İçişleri Bakanlığı geçen Cumartesi günü valiliklere bir genelge göndererek, "Biranın alkollü içki olduğunu, bu nedenle, sadece içki satma ruhsatı almış yerlerde içilebileceğini" bildirmiştir.

Üç aylık yasak

11 Mart 1974'te birayı yeniden alkollü içki sınıfına sokan İçişleri Bakanlığı genelgesi, Temmuz ayında Danıştay tarafından iptal edildi. Alttaki fotoğrafta bira satışı serbest bırakılınca Aksaray'da ardı ardına onlarcası açılan "gecekondu" birahanelerden bazıları görülüyor.

Cengiz Kahraman arşivi

Şenol Konukçu, *Cumhuriyet* gazetesi arşivi.

yata satılan meşrubat tüketiminde düşüş olmuştur. 29 Mayıs 1982 tarihli *Dünya* gazetesinin haberinde, "Gazoz ve meyve suyu üreticisi firmalarla bira üreticileri arasında çetin bir savaş sürüyor. Meşrubat firmaları birayı alkollü içki sınıfına sokarak satışını ruhsata bağlamak isterken biracılar bu girişime direniyor" denilmektedir.

Haziran 1982'de açıklanan, Gülhane Askeri Tıp, Ankara ve Hacettepe Tıp Fakülteleri öğretim üyelerinin imzaladığı bir rapor, dengelerin biracılar aleyhine değişmesine yol açar. "Bilimsel yönden biranın alkollü içki olduğuna en küçük şüphe yoktur" denilen ve 109 bilim insanının imzaladığı raporda biranın alkollü içki sayılması ve TRT reklamlarının yasaklanması talepleri vardır. 5-11 Temmuz 1982 tarihli *Yankı* dergisine açıklama yapan imzacılardan Prof. Dr. Orhan Öztürk, "Şunu özellikle vurgulamak isteriz, bizim amacımız 'Bira içilmesin' demek değil. 'Bira içmek gereksiz yere teşvik edilmesin' diyoruz".

Yeşilay da 1983'te biranın zararları ile ilgili bir rapor hazırlayacaktır. *Bira ve Alkolizm* adlı raporda bazı bilim insanlarından alıntılar vardır ama bilimsel dayanakları olduğu pek söylenemeyecek bazı görüşlere de yer verilmiştir. Örneğin raporun sonuç bölümünde, "Yıllardır içki kullandığı halde Yeşilay çalışmalarını daima takdirle karşılayan haysiyetli bir vatandaş"ın ağzından yazılan "Ben bu zehir zıkkımı 30 yıldır kullanırım, fakat hiçbir zaman içindeki vitamin ve besinden yararlanmak için almadım. Bira sadece kafayı bulmak için içilir. Gerisi abrakadabra numaralarıdır" sözlerine dayanarak "Bira kafayı pembeleştirmek için içilir" denilmektedir.

6 Kasım 1983 seçimlerinde ANAP iktidara geldikten sonra, İslâmcı Milli Eğitim Bakanı Vehbi Dinçerler öncülüğündeki bira karşıtı cephe baskıyı arttırır. 8 Mayıs 1984'te radyo ve televizyonlarda bira reklamları yasaklanır. Yasak kararı alındığı zaman TRT'nin 9 milyarlık reklam gelirinin 400 milyon lirası bira şirketlerinden gelmektedir.

Reklam yasağından sonra biranın alkollü içki sınıfına sokulmasına sıra gelmiştir. Bu teklif Meclis'te görüşülmeden önce, bira üreticileri de son bir hamle yaparak 11 Haziran'da *Tercüman, Cumhuriyet, Milliyet, Son Havadis, Güneş* ve *Günaydın* gazetelerine "Bira Olayındaki Gerçek-Türk Kamuoyuna Duyuru" başlıklı, Türk Tuborg ve Efes Pilsen imzalı tam sayfa bir ilan ve-

Biradan şaraba transfer

Biranın çay bahçeleri ve kahvehanelerde satışının yasaklanması sonucu bira tüketimi büyük oranda azalırken, şarap tüketimi yüzde 119 oranında arttı.

rirler. Ancak ilan birçok kesimin tepkisiyle karşılanır. Sonraki yıllarda bira şirketi yöneticilerinin de "Büyük bir hataydı" diye değerlendireceği, "Sayın vatandaşlarımız, Türkiye 60 yılı aşkın Cumhuriyet tarihi boyunca büyük bir medeniyet savaşı veregelmiştir" diye başlayan ilanda 11 kez Atatürk adı geçmektedir. Bira şirketlerine göre birayı alkollü içki saymak, geri adımlar zincirinde sadece bir halkadır: "Yarın bu zümre, başka hangi adımların atılmasını isteyecektir? Türkiye'de tamamen içkiyi yasaklamak isteyen çıkarsa, sinemalarda, otobüslerde, vapurlarda, kadınlarla erkekleri ayrı oturtmak isteyenler çıkarsa, şapkayı atıp fesi, sarığı getirmek isteyenler çıkarsa, eski yazıya dönmek isteyenler çıkarsa bu istekler kabul edilebilir mi?"

İlana ilk tepki hükümetten gelir. Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, "Biranın alkollü içki olmasıyla Atatürk'ün ne alakası var? Ayrıca kimse bira yasaklansın demiyor, alkollü içki sayılsın diyor" açıklaması yapar. İlanı yayımlamayı kabul etmeyen *Hürriyet* gazetesi de gerekçelerini "Kamu için kutsal ve milli isimlerin ticari menfaatler doğrultusunda kullanılması ihtimaline karşıyız" diye açıklar.

Meclis, 14 Haziran 1984'te birayı alkollü içki sayan yasa teklifini kabul eder. Oylamaya katılan 316 milletvekilinden 250'si kabul oyu vermiştir.

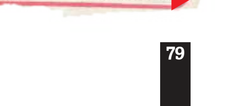
Satışı bir ay içinde yüzde 40 düşen biraya yüzde 30 oranında zam yapılır. Bira şirketleri ev pazarına yönelirler, bu hedefe uygun gazete ilanları artar. Biracıların bir girişimi de alkolsüz bira olur ama bu girişim tutmayacaktır.

Yasaktan iki yıl sonraki durumu da 5 Mayıs 1986 tarihli *Tercüman*'dan okuyoruz.

Tepki yaratan gazete ilanı

Büyük tartışmalara yol açan, 11 Haziran 1984 tarihli Efes Pilsen ve Türk Tuborg imzalı tam sayfa ilanda 11 kez Atatürk'ün adı geçiyordu (en üstte). Biranın yeniden alkollü içki sınıfına sokulması İslâmcı camiada bir sevinç dalgasına yol açtı.

Gazetenin, "Biracılar şarapçı oldu" başlıklı haberine göre bira tüketimi yüzde 40 azalırken, rakı, votka, cin tüketimi yüzde 15, şarap tüketimi yüzde 116 artmıştır. Yani biranın alkollü içki sayılması bira satışını düşürse de toplam alkollü içki tüketiminde büyük bir düşüş olmamıştır. ■

OSMANLI ARŞİVİNDEN BİR KADIN CİNAYETİ

15'inde hamile zevcenin yürek paralayan kaderi...

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş günlerinde bile hukuk sisteminin kadına karşı şiddete bugünkünden çok daha tavizsiz yaklaştığı anlaşılıyor. Arşivdeki bir belge grubuna göre, henüz 15 yaşındaki hamile karısını işkencelerle öldüren adam idama mahkum ediliyor. Üstelik, katil kocanın savaş gazisi bir 'kahraman' olması dahi hafifletici sebep kabul edilmiyor.

Dikkat! Bu yazı şiddet, kan ve gözyaşı içerir.

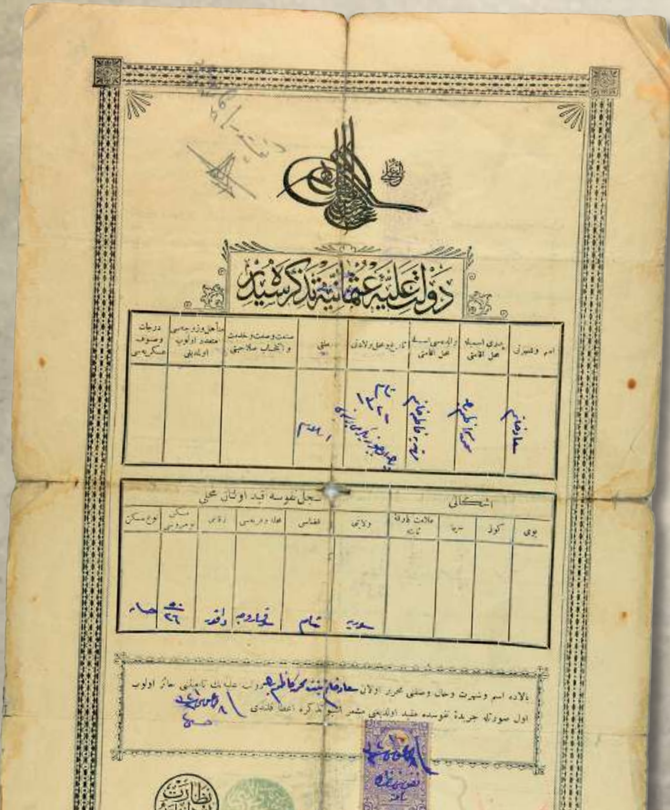
SİNAN ÇULUK

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) belgelerin daha çok devlet erkanıyla ya da kurumlarıyla ilgili olduğu düşünülür. Oysa burada, kimileri olağan günlük hayat hallerine ışık tutan, kimileri büyük trajediler barındıran birçok insan hikayesi de saklanır. Karşımda duran belgeler belki de bunların en yürek sızlatıcı olanlarındandı. O zamana kadar, arşivde günümüze intikal eden belgeler arasında bir kadın cinayeti davasının tüm safhalarını içeren, hukuk tarihimiz açısından önem taşıyan, yaklaşık 400 sayfadan ibaret, böylesine zengin bir başka belge grubuna rastlamamıştım. Okudukça nüfuz ettiğim hadiselerle toplumsal bir nevrozun girdâbına çekiliyordum. 1910'dan itibaren savaşlarla mahvolan bir ülkenin, perişan edilen fertlerinden bazılarının kayda geçmiş dramı tüm ayrıntılarıyla önümdeydi.

4 Mart 1920'de Çanakkale'nin Ayvacık kasabasında, henüz on beş yaşında, beş aydır evli, dört aylık hamile Suad Hanım, iki oda bir sofa evde ölmüştür. Ayvalık Askerlik Şubesi İkinci Bölük Kumandanı Mülazım-ı Evvel (Üsteğmen) Ahmed Tevfik Efendi, eşinin vefatını önce komşularına, sonra hükümet tabibine bildirir. Aslında bütün mahalle, hatta tüm Ayvacık, böylesine acı bir ölümü beklemektedir. Onlara göre eceliyle bir ölüm değildir gerçekleşen. Kocasının işkence, darp ve şiddetine her gün maruz kalan şanssız bir kadının vahşi cinayete kurban gitmesi söz konusudur. Ahmed Tevfik Efendi bağlı olduğu Binbaşı İbrahim Edhem tarafından gözaltına alınır. Savcılık ve adli tabip hemen olaya el koyar ve Tevfik Efendi tutuklanır. Bundan sonrası her satırı okunurken insana eziyet veren bir sürecin ayrıntılı dosyasında saklıdır.

Ahmed Tevfik Efendi paşa çocuğu bir askerdir. Uzun yıllar Irak bölgesinde görev yapan İsmail Hakkı Paşa'nın 1304'de (1888-1889) Bağdat'ta doğan oğludur. Beş erkek kardeşten Tevfik'in büyüğü Celal de yüzbaşıdır. Elli beş yıl askerlik hizmeti olan paşa babaları vefat edince yerleştikleri İstanbul'da annesi Eşref Hanım ile Başıbüyük'teki köşklerinde ailece oturmaktadırlar. Tevfik, Çanakkale gazisi olmuş, zaferden sonra birliği ile birlikte sevk edildiği Bitlis cephesinde çeşitli muharebelerde on iki yerinden yaralanmıştır. Şişli Hastanesi'nde 3,5 yıl tedavi görür. Bir mektubunda "Yemen'in o ateşli sahrasıyla, Irak'ın kumlu ovalarında, Çanakkale'nin kanlı ateş püsküren savaşlarında, Kafkas ve İran cephesi harp-

Nüfus tezkiresi
Eşi tarafından işkence ile öldürülen Suad Hanım ve nüfus tezkiresi:
Ad: Suad Hanım
Babası: Mehmen Kâzım Bey
Annesi: Mühtediye Fatma Hanım
Doğumu: Şam 1321 (1905)
Dini: İslam

Katil koca
Genç karısını vahşice katleden Mülazım-ı Evvel Ahmed Tevfik Efendi ve Osmanlı Devleti nüfus tezkiresi.

leriyle o karlı buzlu yüce dağlarında göğsümü hedef ederek defetmeye uğraştığımız düşmanın süngü, bomba, şarapnel ve kurşunlarından aldığım yaralardan delik deşik olan vücudumu, kol ve bacaklarımı bu uğurda bıraktım. Üç buçuk sene hastane köşelerinde operatörlerin bıçaklarıyla kesilen et ve çıkarılan kemikleri, o ameliyat masaları üzerinde inleyerek geçirdiğim o kanlı ve feci günleri kendime bir saadet telakki etmiştim" diyerek vatan uğrunda çektiği acılarını dile getirir. Yaraların tesiri uzun tedavi sürecinde tamamen giderilememiş, el ve göz seğirmelerine maruz kalmıştır. Ne var ki bu seğirmeler hayatının geri kalanını etkileyen en önemli unsur olmuştur. Eli veya gözü seğirdiğinde yapacağı işi bırakır, beraberindeki kişileri uğursuz sayar, aklına biri gelirse mutlaka başına kötü bir şey gelmiştir hissine kapılır.

Daha önce iki evlilik yapmış, eşlerinin görev yerlerine gitmek istememesi yüzünden boşanmıştır. Küçük bir kız çocuk babası olan Tevfik Efendi hastaneden çıktıktan sonra, üçüncü evliliğini 9 Ekim 1919'da Tekirdağı Vilayet Muhasebecisi Kazım Bey ve Fatma Hanım'ın kızı Şam doğumlu Suad Hanım ile yapar. Fatma Hanım sonradan İslam'a girmiş bir mühtediyedir. Kızına yazdığı mektupların yazısı çok kötü olsa da üslup itibarıyla Türkçeye hâkimdir. Aşırı düşkün olduğu kızıyla bir arkadaş gibi yaşadığı anlaşılıyor. Kızının mektuplaştığı Tevfik

... Bu kadın hem güzel hem de terbiyesi mükemmel olmağla beraber hane dahilinde pek mahzun, pek kederli bulunurdu. Haneye hariçten kimse gelmez ve gelemezdi. Kocasından çok korkardı. Ben iç yüzünü bilemem.

> ... İzinli olarak İstanbul'a gideceği sırada daireye gelerek "zevcemden emniyetim yoktur. Hatta Edremitli Rıza'yı seviyormuş. Bana söyledi ve el yazısıyla buna dair kağıt da yazdı. Bu sebepten karıma iki yüz tekme ve yüz elli sopa vurdum" dedi.

ile evlilik kararı almasına karşı çıkar ama baba Kazım Bey rıza gösterince evlilik gerçekleşir. İlk şoku da bu sırada yaşarlar. Ayvacık'a tayini çıkan damatları kızlarını da beraberinde götürmek isteyince pek canları sıkılır. Suad Hanım da gitmek konusunda kararsızdır ama kocası kayınpederinin ailesi önünde "gelmezsen seni öldürürüm" diyerek tehdit eder. Kızın ailesi naçar sessiz kalır ama bu tehdide göz göre göre sessiz kalmasalardı belki de kızlarını yaşatabilirlerdi.

Ayvacık'a geldiklerinde kira evlerinde kalırlar. Tevfik Efendi kız kardeşinin kızı 12 yaşındaki Cemile'yi de yanlarında getirmiştir. Güya yardımcı olması düşüncesiyle getirilen bu kız aslında Tevfik'in evdeki gözü kulağı olacaktır. Karısını sürekli izletir, evde olup biteni kızdan öğrenir. Tevfik'in ruhi durumu gün geçtikçe kötüleşir. İlk evlerini güvenlikli bulmaz başka eve çıkarlar. Yeni evin komşuları, merak ettikleri bu aileyi ziyaret ettiklerinde alışılmışın dışında evin erkeği de odadan ayrılmaz. Suad Hanım sıkı sıkıya örttüğü çarşaf ile misafirlerin yanında oturur, neredeyse hiç konuşmaz. Binbaşının hanımı davet ettiğinde de o evde aynı kıyafetle oturur ama oradakiler ilk defa gözlerindeki morlukları görürler. Suad hanım ud çalıp şarkılar söyleyen bir İstanbul kızı olarak Ayvacık sakinlerinin epey ilgisini çeker ama bir türlü o çevreye dâhil olamaz. Bu gidip gelmeler ilk aydan sonra tamamen kesilecek ve Suad Hanım kocasının her sabah evden çıkarken kilitlediği odada Cemile ile bütün gün kapalı kalacaktır. Komşular için merak konusu haline gelen bu evin önünden gelip geçenler inleme sesleri, "cankurtaran yok mu?" feryatları duymaya başlarlar.

Katledilen Suad Hanım'ın validesi Fatma Hanım'ın Çanakkale avukatlarından Ahmed Mağmumi Bey'e verdiği vekaletname.

Toplumumuzda yaygın olan "karı-koca arasına girilmez" anlayışı o devirde de aynen geçerlidir. Büyük çoğunluk sessiz kalsa da o evde neler döndüğünü merak edip fırsat kollayanlar da vardır. Bazı komşular bir şekilde bu fırsatı yakalar. Altmışlarında bir komşu kadını evlerine çağıran Tevfik, karısının hamur yoğurmayı bilmediğini, un eleğini alıp gelmesini söyler. Kadın evde bir yandan yoğurtlu makarna hazırlar öte yandan kaş göz işaretleriyle yüzündeki yara bereyi sorar. Korkusundan ağzını açamayan Suad Hanım zorlukla kocasını işaret eder. Daha sonra küçük Cemile'den bu durumu öğrenen Tevfik, o yaşlı kadına da şiddet uygulayarak darp edecektir.

Bu sıralarda evinin etrafında zamparalar dolaştığına, karısının gayrimeşru ilişkisi olduğuna dair bir saplantıya kapılan Tevfik, ulu orta bu ▶

DUİT 111/32 166

Kızım Suad, eğer başına bir şey gelecek olursa korkma. Hemen beybabana telgraf çek. O senin imdadına yetişir. Nasıl Ferhunde ablanın imdadına yetişti. Ve hem de sakın çocuk doğurma. Her şeyi kocana söyleme. Bir gün olur söylediğine pişman olacaksın. Yirmi gün evvel Tevfik Bey'e mektup gönderdik. İşine gelmediyse sana göstermemiştir. Her vakit ceplerini gizlice ara.

endişelerini yaymaya başlar. Komşuları Tevfik'le konuşmaktan korkar hale gelmişlerdir. Binbaşıdan bir tüfek ister ve alır. Zampara iddiası karşısında iki neferi de evinin çevresine nöbetçi olarak diker. Artık bütün gece uykuyu terk ederek eve gelecek zamparaları yakalamaya çalışır. Suad Hanım'a uyguladığı şiddetin dozu iyice artmış ve kendini aldattığına dair kafasındaki kurguların gerçekliğine yönelik yazılı ifadesini almaya kalkmıştır. Bir ara Edremitli bir adamın karısının aşığı olduğunu diline dolar. Binbaşı şubede de huzursuz olan Tevfik Efendi'nin ahvalinden tedirgin olunca biraz takibe başlar. Bunun üzerine Tevfik, Edremitli aşığı unutup binbaşıyı hedef seçer. Binbaşının yüzüne karşı karısının aşığı olduğuna dair ithamda bulunur. Edhem Bey ne kadar yemin etse, inkâr etse inandıramaz. Suad Hanım'ın bu adamın elinde ölüp gideceği düşüncesi kendisini huzursuz edince doktor, kadı, müftü, müddei-i umumi gibi kasaba erkânı ile neler yapabileceklerini dile getirir. Mevzuata göre hiçbir şey yapamayacaklarından oturup beklemeye başlarlar.

Beklerler ama Suad Hanım Tevfik'in iddiasına göre iki

Annenin beyhude çabası

Suad Hanım'a annesi Fatma Hanım'dan gelen mektup. Annesi kızından uzun süre haber alamayınca bu mektubu yazmıştır. Kızının şiddet ve baskı altında olduğundan emindir. Yol gösterici bazı tavsiyeleri içeren bu mektup sadeleştirilmeden, aynen yeni yazıya aktarılmıştır.

... Gündüzleri familyasını odanın birine kapar ve kilitleyip gider. Geceleri elinde tüfek olduğu halde avluda ve damda güya evine zampara gelip gidermiş insan takibatıyla meşgul olmakta idi.

> **"... şahitlerin ale'd-derecat şehadetleri, doktor raporları, olaydan sonra düzenlenen zabıt varakaları mündericatı delilleriyle anlaşılmış olduğundan, dört aylık çocuğuyla zevcesi mezbureyi işkence etmek suretiyle taammüden katl etmek fiilinden suçluluğuna karar verilmesini..."**

defa kendini asarak intihara kalkışmıştır. Bu intiharlardan kurtarabilmek için ipten indirip müdahale ettiği iki seferde de vücudunda çeşitli yara bere oluşmuştur. Bir seferinde intihar etmek isterken merdivenden düşmüştür. İkinci intiharda Tevfik ipi kesmek isterken karanlıkta yanlışlıkla Suad'ın iki kulağını da kesmiştir. Sol kulağından düşen parçayı atmamış, madalya kutusunda saklamıştır.

O sıralarda İspanyol nezlesi ve frengi Ayvacık ile civar kazaları kırıp geçirmektedir. Suad da hastalanmaya başlar. Tevfik, hükümet doktorunu çağırdığında Suad Hanım'ı eziyetten kurtarmak isteyenlere gün doğar. Ne var ki Suad Hanım yanlarında Cemile'nin de bulunduğu odada doktorun karşısına yüzü tam manasıyla "mesture" bir şekilde çıkar. Sorduğu sorulara "intihar edeceğim" gibi cevaplar verir. Gözleri mosmor çürüktür ve açamamaktadır. Suad Hanım'ın cinnet geçirme taklidi yaptığını ama eziyet gördüğünün kesin olduğunu anlatması üzerine müşahede altına alarak Tevfik'ten bir süre ayrılmasını sağlamak isterler. Tevfik buna izin vermediği gibi şiddetin dozunu arttırır ve İstanbul'a kendi tedavisi için gitmek ister. İzin beklenirken denkler hazırlanır ve bir araba kiralamaya kalkar. Bulduğu ilk arabacıya "Eğer yolda arkaya dönüp bize bakarsan seni öldürürüm" deyince arabacı vaz geçer.

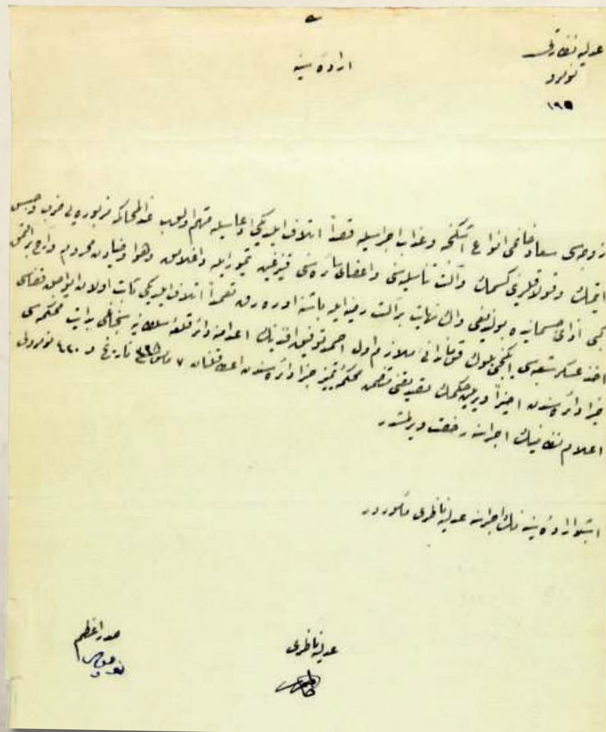
Güçlükle bulduğu arabayı hazırlattığı akşamın sabahında İstanbul'a yola çıkacaklardır. Maalesef o gece Suad Hanım iyice fenalaşır ve ölür. Tevfik'in tutuklanması ve sonraki mahkeme safhasında verilen ifadeler korkunç gerçeği tüm yalınlığı ile ortaya koyar. Suad Hanım, taammüden ve kasten kocası Tevfik tarafından öldürülmüştür. Kızgın şiş batırmak, dizlerini yanan sobaya dayamak, cinsel organını kızgın maşa ile yakmak, kulağını kesmek, bütün gün penceresiz ve karanlık bir odada kilitli bırakmak, tuvalet ihtiyaçlarını aynı odada gidermek gibi akla hayale gelmeyecek işkencelere maruz bırakılmıştır. Dinlenen şahitlerin tamamı Tevfik'in, karısı Suad Hanım'a işkence ettiğini gözleriyle görmediklerini ama tevatüren ve belirtileri ortada olarak bu kanaatte olduklarını söylerler.

Baştan sona Tevfik ve bilhassa annesi Eşref Hanım daima şahitleri yalancılıkla, para ile satın alınmışlıkla suçlamaktadırlar. Suad'ın annesi ve ailesi de Tevfik ve ailesini itham edip dururlar. İki ailenin aslında birbirlerinden hiç hoşlanmadıkları anlaşılıyor. Mahkeme sürecinde defalarca ifadeler alınır, yenilenir, deliller değerlendirilir. Hatta otopsi yapılır, el yazısı sahteliğini tespit için yeminli komisyon kurulur. En son küçük Cemile dayısının hapiste olduğu sürede doğru ve dayısını suçlayan ifadesini verdiğinde hüküm netleşir. Karısını ve dört aylık çocuğunu bile isteye vahşi işkencelerle öldürmekten dolayı idama mahkûm edilir.

Mahkeme sürecinde Ayvacık Yunan işgaline uğramış, Biga çevresinde de Kuva-yı Milliye çeteleri etkili olmaya başlamışlardır. Yolları bazen kapatan Yunan işgal güçleri, şahitlerin Çanakkale'ye gitmesine engel oldukça mahkeme uzar. Bu arada Biga'ya sevk edilen Tevfik, Kuva-yı Milliye güçlerinin hapishaneleri boşaltması sebebiyle tahliye benzeri bir şekilde serbest kalıp İstanbul'a gelmiştir. Kızının katilinin serbestçe dolaştığını gören Kazım Bey İstanbul mahkemelerine yazdığı bir mektupla bu durumu ihbar eder. Anında yakalanıp Çanakkale'ye gönderilen Tevfik için uzun bir tutukluluk süreci başlar. İdam hükmü temyizden dönse de yeniden yargılanır ve idam hükmü kürek cezasına tahvil edilir. 22 Haziran 1922 tarihli Takvim-i Vekayi ile ilan edilerek kesinleşir. Dosya muhtevası burada bitmekle, mahkûmun hayatının bundan sonraki kısmı takip edilememiştir. ■

Ömür boyu kürek cezası

İdam cezası temyize götürülmüş, Çanakkale Bidayet Mahkemesi yeniden yargılama sonucu müebbed kürek cezası vermiştir. Mahkemenin bu kararını tasdik eden Sadrazam Tevfik Paşa ve Adliye nazırının imzasını taşıyan iradede Sultan Vahdettin'in imzası yoktur ancak *Takvim-i Vekayi*'de yayınlanmıştır.

FRANSA'DA UMUT, ÖZGÜRLÜK VE İHANET YILLARI

Tarihin işçi sınıfına sol gösterip sağ vurduğu dönem

1936 yılı, işçi sınıfı ve tüm çalışanların tarihinde bir dönüm noktasıydı. Fransa'da sol partilerin oluşturduğu ve Halk Cephesi adı verilen koalisyon hükümeti zamanında ilk kez 40 saatlik çalışma haftası kabul edildi. Sosyalist ve komünistleri birleştiren, genel grevlerle taleplerini kabul ettiren işçiler, savaş atmosferindeki iki yıl içinde giderek hareketi dizginleyen sol partiler tarafından terkedilecekti.

İşçi sınıfı ayakta!

1936 Fransa'yı sarsan grev dalgasının işçiler açısından en önemli kazanımı, ilk defa sahip olacakları 15 günlük ücretli izin hakkıydı. 80 yıl sonra bugün, iş saatlerini uzatan yeni çalışma yasanını protesto eden gençlerden oluşan Nuit Debout (Gece Ayakta) hareketinin ilham kaynaklarından biri de, Halk Cephesi döneminde "ayağa kalkan" işçi sınıfı.

MASİS KÜRKÇÜGİL

Fransa'da Mart ayından bu yana süren "Gece Ayakta" eylemiyle tarihin ender olarak yönelttiği "kim karar verecek?" sorusuna yanıt aranıyor. Sokak kendi kaderi hakkında kendi iradesini yansıtmayan hükümetin yeni çalışma tasarısına karşı çıkıyor. Paris başta olmak üzere bir dizi kentte yaklaşık üç milyon insan sokakta.

Sokak ve barikat Fransız tarihinin malum pek de yabancısı olmayan mekanlar. Bugün yapılan eylemler 10 milyon işçinin grevde olduğu 1968'e anıştırmalar yapıyor. Ne de olsa o kuşaktan ayakta kalanlar var. Sokak ve sandığın yakın tarihteki en büyük mücadelesi ise bugünlerde sekseninci yılını doldurmuş olan 1936'daki Halk Cephesi döneminde yaşanmıştı.

Paris'in fabrikalarla çev-

Haydi greve!
Genel grev ve miting çağrısı yapan bir afişin önünde toplanan Fransız işçilerin yüzlerinde gurur ve kararlılık okunuyor.

relendiği, işçilerin iki güçlü parti ve sendikaya üye olup oy verdiği bir başka dönemin hikayesi bu. Tabii zaman içerisinde çok şey değişti. İşçiler tarihlerinde ilk kez greve çıktıklarında fabrikaları işgal ederken, bugün meydanlarda sabahlanılıyor. İşçi sınıfı da eski işçi sınıfı değil. Dünya üretiminin önemli bir kısmı artık Batı'dan Uzakdoğu'ya uzanıyor. Ama henüz geçen ay Cannes'da büyük ödülü, Altın Palmiye'yi kazanan Ken Loach'ın son filmi "Ben Daniel Blake"de olduğu gibi, çalışanların onurlu yaşam mücadelesi değişmedi, eskimedi ve tarihin ender anlarında hiç beklenmedik biçimlerde yükseliyor.

1930'lu yıllarda İtalya'nın yıllardır faşist partinin egemenliğinde olması yetmezmişçesine, Almanya'da da Hitler iktidar olmuş, Fransız aşırı sağı da sıranın artık kendisine geldiğine inanmıştı. Ancak Fransa'daki aşırı sağ ne sosyalist partiyle ne komünist partiyle yarışacak durumda değildi. Üstelik aşırı sağ ve faşist hareket bir bütünlük arzetmiyordu, kendi içinde hasmane klanlara ayrılmıştı. Bununla birlikte 1929 iktisadi bunalımı Fransa'yı da vurmuş, işsizlik, düşük ücretler, mali skandallar toplumu sarsmış, 1932 seçimlerinde sol genel olarak oy kaybetmişti.

KRONOLOJİ

Fransa'yı sarsan beş yıl

1934

6 Şubat Paris'te 40 bin kişinin katıldığı ve 15 kişinin öldüğü aşırı sağ gösteriler.

7 Şubat Daladier hükümetinin istifası, radikal Doumergue'in iş başına gelmesi.

9 Şubat CGT ve Komünist Parti'nin karşı gösterisi. 6 ölü.

12 Şubat CGT'nin genel grev ilanı ve CGTU'nun da desteğiyle 100 binden fazla emekçinin toplanarak "Birlik!" talep etmesi.

23 Haziran KP siyasi bürosunun, savaşa ve faşizme karşı mücadelede SP'ye eylem birliği önermesi.

2 Temmuz Paris bölgesindeki iki partinin örgütlerinin ortak mitingi.

27 Temmuz Savaş hazırlıklarına, kararnamelere, aşırı sağın eylemlerine karşı SP-KP eylem birliği anlaşması.

1935

15 Mart Askerlik hizmetinin 18 aydan iki yıla çıkarılması.

15 Mayıs Fransa-SSCB karşılıklı yardım anlaşması.

14 Temmuz "Ekmek, barış ve özgürlük" sloganlarıyla Paris'te toplanan 500 bin kişinin Halk Cephesi'nin zeminini hazırlaması.

17 Temmuz Kamu sektöründeki maaşların yüzde on düşürülmesi.

6-8 Ağustos Brest ve Toulon'da gösteri ve grevler.

6 Aralık Silahlı milislerin ve faşist birliklerin feshedilmesi.

1936

12 Ocak Radikal Parti, SP ve KP'nin oluşturduğu Halk Birliği'nin seçim platformunun yayınlanması.

2-5 Mart CGTU'nun "birlikçi" komünistlerinin CGT'ye katılması.

26-3 Nisan Genel seçimlerde Halk Cephesi'nin zaferi.

Herşey 6 Şubat 1934'teki aşırı sağın bir diktatörlük rejimi kurmak üzere (Action française, Jeunesses patriotes, vs.) Paris'in merkezinde sokağa dökülmesiyle başladı. Hükümet başkanı ve Radikal Parti önderi Daladier'nin istifasını isteyen göstericiler, hükümetin görevden aldığı polis müdürü lehine de tezahüratta bulunuyorlardı. Gece boyunca süren gösterilerde 17 kişi öldü, 57'si kurşunla olmak üzere 2.300 kişi yaralandı. Gösteriler amacına ulaştı, başbakan istifa etti ve eski devlet başkanı Doumergue bir "ulusal birlik" hükümeti kurdu. Böylece faşistler radikalleri iktidardan düşürmüş, ancak hükümete muhafazakarlar gelmişti.

Faşist çetelerin saldırısı Mayıs ayına kadar devam etti, çeşitli kentlerde savunmasız işçiler öldürüldü. Özellikle eski muharipler cemiyeti (Croix-de-Feu), sayıları 15-20 bine varan üyelerini silahlandırmış, beklenmedik saldırılarla cinayetler işlemeye başlamıştı.

Hal böyleyken, sol hareket içindeki istikrarsızlık ve kavga da sürmekteydi. Komünist Enternasyonal'in direktiflerini katı bir biçimde izleyen Komünist Parti'ye (FKP) göre kapitalizm "üçüncü dönem"ine girmişti ve pek yakında krize sürüklenip SSCB'ye saldıracaktı. Komünistler sosyalist partileri veya radikalleri de sağda, hatta Almanya'da olduğu gibi "faşizmin ikiz kardeşleri" olarak görüyorlardı. Reformist Sosyalist Parti (SP) bir işçi partisi değil, bir burjuva partisiydi!

Sosyalist Parti de komünistlerden gelecek her türlü teklifin kendi tabanlarını oyma amacı taşıdığına inanmıştı; ancak Radikal Parti'yle ittifaka yanaşıyordu. Sosyalistler ve radikaller 1927 ve 1932'de koalisyona girmişler, ancak her seferinde temel konularda anlaşmazlıklar çıkmış ve radikaller sağla ittifak yaparken sosyalistler muhalefete geçmişti. 1934'ten itibaren bütün partiler birbirini suçlamaya başlamıştı.

Ancak aşırı sağın eylemleriyle birlikte, sosyalistleri, radikalleri ve çeşitli sol grupları parti aygıtlarından bağımsız olarak yanyana getiren antifa-

Dördüncü güç: Basın

Paris'in batısında bulunan Haut de Seine yerleşiminde komünist *L'Humanité* gazetesinin standı, Marcel Cerf, 1936.

11 Mayıs Fabrika işgalleriyle büyük bir grev hareketinin başlangıcı.

4 Haziran KP'nin desteği ve radikallerin katılımıyla Léon Blum hükümetinin kurulması.

6 Haziran Halk Cephesi hükümetinin 210'a karşı 384'le güvenoyu alması.

7 Haziran Grevlerin yaygınlaşması.

11 Haziran Ücretli tatil ve 40 saatlik çalışma haftası yasasının kabulü. Thorez'in "bir grevi bitirmeyi bilmek gerek" çağrısı.

18 Haziran Aşırı sol örgütlerin feshi.

21 Haziran KP yayın organı L'Humanité'nin "Yaşasın Fransız ulusunun birliği!" başlığını atması.

28 Haziran KP'nin eski yöneticisi Jacques Doriot'nun aşırı sağcı Fransız Halk Partisi'ni kurması.

14 Temmuz 1 milyon kişinin katıldığı büyük gösteri.

Ağustos başı: Grevlerin sona erdirilmesi.

1937

13 Şubat Léon Blum'un reformlara ara verildiğini açıklaması.

18 Nisan Anti faşist göstericilere polis müdahalesi, 5 ölü.

21 Haziran Léon Blum'un istifası, yerine Radikal Parti'den Camille Chautemps'ın gelmesi.

1938

13 Mart Léon Blum'un yeniden hükümet başkanı olması.

8 Nisan Léon Blum'un ikinci istifası ve yerine radikal Edouard Daladier'nin gelmesi.

4 Ekim KP milletvekillerinin hayır oyuna karşı Münih Antlaşması'nın onaylanması.

27 Ekim Radikal Parti'nin çekilmesiyle, Halk Cephesi'nin resmen sona ermesi.

2-13 Kasım Haftalık çalışma saatinin 48'e çıkarılması.

30 Kasım Genel grevin ardından kitlesel işten çıkarmalar.

şist komiteler yeni bir dinamik ortaya çıkardı.

Faşist tehlikeye karşı inisiyatif alan sosyalistler, emekçilerin eylem birliğini gerçekleştirmek için komünistlere bir çağrıda bulundu. Ancak FKP Almanya'da olduğu gibi Fransa'da da "faşizmin yatağını hazırlayanlar"la işi olmayacağını bildirdi.

Komünistler ve ona bağlı işçi sendikası CGTU'nun gösterilerinde hâlâ "Kahrolsun Sosyalist Parti ve Radikal Parti tarafından hazırlanan faşist ve gerici ulusal birlik!" sloganları, pankartları görülüyordu. FKP'nin yayın organı *L'Humanité*, "sosyal demokrasi ile mücadele etmeden faşizme karşı mücadele edilemez" diye yazıyordu.

Buna karşılık SP ve ona bağlı CGT sendikası 12 Şubat'ta "faşizmin tehditlerine karşı ve siyasal özgürlüklerin savunusu için" bir genel grev çağrısında bulundular.

FKP sosyalistlerin tabanına seslenmek için bu çağrıya uydu; ancak kendi tabanı sosyalistlerin kervanına katıldı ve iki partinin militanları "Birlik! Birlik!" diye haykırarak meydanda buluştular. Böylece iki partinin tabanı, kendi şeflerinin kararı dışında bir halkçı birliğin zeminini hazırladılar.

Yükselen faşist saldırılara karşı Mart ayında "Antifaşist Entellektüeller Teyakkuz Komitesi" kurulur ve binlerce aydın birlikte davranma ihtiyacını dile getirir.

Kitle seferberliği beklentilerin ötesine geçer: Paris'teki 31 bin posta işçisinin 30 bini (polisin verdiği rakam) greve katılır, günlük gazeteler yayımlanmaz, tiyatrolar kapanır, Citroën'de çalışanların % 85'i grevdedir.

CGT'ye göre Paris bölgesinde greve katılanların sayısı 1 milyondur. Taşra da sessiz değildir, Marsilya'da 100 bin gösterici sokaktadır. Fransa'da toplam 4,5 milyon grevci ve 1 milyon gösterici seferber olmuştur.

Uluslararası destek

Paris yakınlarındaki Garche'da Halk Cephesi'ni destekleyen İspanyol cumhuriyetçi kadın milis, Marcel Cerf, 1936.

Fransa-SSCB anlaşması

Soldaki iki parti arasındaki ilişkiler 1934 Haziran'ına doğru köklü bir değişikliğe uğradı. SSCB kendi hatalarının ve Alman KP'sine dayattığı politikanın sonucu olarak iktidara geçen Hitler'in savaş tehdidiyle karşı karşıya kaldığını görerek İngiltere ve Fransa ile bir anlaşmanın gerekli olduğu kanısına varmıştı.

2 Mayıs'ta imzalanan Stalin-Laval anlaşması (her ne kadar Stalin 1939'da Hitler'le bir anlaşma imzalayacak olsa da!) FKP'nin pozisyonlarını değiştirmesine yol açtı. Ne de olsa Stalin, Fransa'nın ordusunu güçlendirmesini onaylamıştı. FKP siyasal çizgisini Moskova gibi 180 derece değiştirerek "demokrasinin savunusu"na geçer.

Yer gök direniş

Fransa'nın ulusal bayramı 14 Temmuz'da Bastille Meydanı'ndan Paris'in banliyölerine yayılan yüksek katılımlı gösteriler, Fred Stein, 1935.

Büyük Fransız Devrimi'nin yıldönümü vesilesiyle 14 Temmuz 1934'te büyük bir gösteri düzenlenir. Romain Rolland ve Henri Barbusse'ün başını çektiği Antifaşist Entellektüeller Teyakkuz Komitesi ve İnsan Hakları Birliği'nin "Cumhuriyet için Halk Kutlaması"-na 500 bin kişi katılır. Bu olay, 1936 seçimlerine bir sol ittifakla gidilmesi için ilk önemli adım olacaktır.

27 Temmuz'da iki parti "birlikte faşist örgütlere karşı, onların silahsızlandırılması ve feshi için, demokratik özgürlüklerin savunusu için, seçimlerde nisbi temsil için..." bir ortak eylem anlaşmasına karar verirler (Paris'teki sürgün İtalyan Sosyalist ve Komünist partileri de benzer bir anlaşma imzalayacaklardı).

Ekim ayında FKP'nin önderi Thorez, Radikal Parti'ye kendileri ve SP ile bir ittifak yapmasını önerir. Otuz yıldır şu veya bu biçimde iktidarda olan Radikal Parti komünistler katında kıymete binmiştir.

FKP seçim için hazırlanan program konusunda alabildiğine uyumlu davranır. Programın ilk kısmı özgürlüklere ayrıldıysa da sömürgeler için bir kayıt bulunmaz İkinci kısım barışın savunusu ayrılmıştır ama somut olarak ancak silah fabrikalarının millileştirilmesinden söz edilmektedir! Üçüncü kısım ekonomik önlemlerdir. Tarım ürünlerinin değerlendirilmesi, yaşlıların emekliliği, ücretlerde bir düşüş olmadan çalışma zamanının azaltılması gibi hususları içeren maddeler, esas olarak Radikal Parti'nin programına da uygundur.

FKP'nin politikasındaki değişikliği simgesel olarak gösteren en önemli gelişme ise Enternasyonal marşının ve kızıl bayrağın terkedilmesidir. Paris Komünü'nden ve özellikle 1914'ten beri Fransız devrimcilerinin pek de hoşlanmadığı Marseillaise ve üç renkli ulusal bayrak, artık komünistlerin de dilinde ve elindeydi. 14 Temmuz gibi hem ulusal hem devrimci bir anmanın birleştirdiği üç parti böylece Halk Cephesi'ni oluşturdular.

1936 seçimleri ve grevler

Fransa'da Mayıs 1936 seçimleri hararetli bir ortamda gerçekleşti. FKP 1932'deki 780.000 oyunu 1.470.000 bine çıkardı. SP, 2 milyon dolayında kaldı. Radikaller ise önemli oranda oy kaybettiler. Sonuçta FKP 72

Sanatçı-işçi elele

A.E.A.R'ın (Devrimci Yazarlar ve Sanatçılar Birliği) girişimiyle 1934'kurulan Paris Halk Korosu, Montrouge'da bir fabrikada grevci işçilere şarkı söylüyor, Temmuz 1936.

(önce 10), sosyalistler 149 (önce 97), çeşitli sol 55, Radikal Parti 110 (önce 159) sandalye kazandı. Merkez sağ 113, aşırı sağ 111 sandalye kazanmıştı.

Aslında seçim sonuçları çok büyük bir değişimin olmadığını gösteriyordu. Katılım oranı % 84,30 ile öncekinin yarım puan üzerindeydi. Genel olarak sağ ve sol oyların toplamında sağ 37, 35'den 35, 88'e gerilemiş; Halk Cephesi partileri ise 44, 8'den 45,9'a yükselmişti. Bölgesel olarak da sol yine kentlerde ve orta kesimde, sağ ise kırsalda ve ülkenin kuzeyinde egemendi.

Seçim sonuçları ilan edilir edilmez, yaygınlaşmaya başlayan fabrika işgalleriyle grevler patlak verdi. 24 Mayıs 1936'da, 1871 Paris Komünü'nde ölenlerin anısına yapılan törene o güne kadar görülmemiş bir kalabalık, 600 binin üzerinde insan katıldı ve göstericiler komünarların kurşuna dizildiği bölgeye doğru yürüdü.

4 Haziran'da hükümet kuruldu, ancak sendikaların olmadığı yerlerde bile grevlerin patlak vermesi denetimi giderek zorlaştırıyordu. Çeşitli hizmetler durma noktasına gelirken, sendikalar kendilerine rağmen yaygınlaşan grevleri durdurmak için müdahale ettiler.

7 Haziran gecesi başbakanlık konutunda Léon Blum'un başkanlığında, işçi ve işveren temsilcileri (sendikalar) ile yapılan toplantıdan % 7-15 ücret artışı, özgür sendika seçimi, işçi temsilcilerinin seçimi gibi maddeler kabul edildi. Sendikacılar işverenlere işçileri denetimde güçlük çektiklerini belirtiyorlardı!

Yine de tarihte ilk kez işçiler bir bütün olarak ve aynı anda ücret artışı, çalışma saatinin düşürülmesi ve ücretli tatil başta olmak üzere dünya tarihine geçecek kazanımlar elde etmişlerdi.

Durumun belirsizliği karşısında aba altından sopa göstermek için Léon Blum, "sendikal örgütlenmeye yabancı ve şüpheli grupların sızdığı yönünde duyumlarımız var" diyor ve ardından *Lutte Ouvrière* gazetesine el konuyor ve yöneticileri kovuşturuluyordu. FKP önderi Thorez de, "işçi sınıfını tehlikeli bir maceraya sürüklemek üzere harekete sızan şüpheli unsurlar"a dikka-

ANALİZ

Fransız solunun sefaleti

Mayıs-Haziran 1936 olaylarını değerlendirirken, işletmelerde mücadeleleri geliştirenin Halk Cephesi değil, kararlılıkları ve mücadele azimleriyle işçiler olduğu unutulmamalı. Böylesi bir hareketlilik olmadan Halk Cephesi'nin kazanımlar elde etmesi mümkün değildi. Halk Cephesi mevcut sistemi değiştiren değil, sistemde iyileştirmeler yapmak zorunda kalmış bir hükümetti.

Troçki, hadiseler sırasında sıcağı sıcağına şöyle yazmıştı: "Grevlerin hız kesmesi, denilebilir ki, Halk Cephesi hükümetinin yarattığı umut dalgasının bir sonucuydu (...) İşçiler grevle, hükümetin iyi niyetinden duydukları kuşkuyu ya da en azından onun engelleri yok etme, üstlendiği görevleri başarma kapasitesine karşı hissettikleri güvensizliklerini dile getirdiler. Proleterler hükümete 'yardım etmek' istiyor, fakat bunu kendi meşreplerine uygun bir şekilde, proleter tarzda yapıyordu".

Fransa'da her 6 ile biten yılda, Halk Cephesi yeniden değerlendirilir. Son yıllarda Moskova arşivlerine ulaşılabilmesi, yeni belge ve bilgilerin de ortaya çıkmasını sağladı. Bu arşivler yalnızca FKP'nin geçirdiği evreler açısından değil, Nazi işgali sırasında Almanya'ya, 2. Dünya Savaşı sonrasında ise Moskova'ya götürülen ve ancak 90'lı yılların ortasında Fransa'ya teslim edilen dönemin polis raporları açısından da önemli.

Bu raporlar 30'lu yıllardaki olaylarda şu veya bu şekilde yer alan, siyasal ve sendikal mücadelede öne çıkan simaların yanısıra, sade yurttaşların da nasıl takip edildiklerini, fişlendiklerini göstermektedir.

Bugün, sağladığı kazanımların yanısıra, Halk Cephesi'nin özgürlükler ve demokrasi konusunda sakındığı hususlar da değerlendiriliyor. Bunlardan ilki sömürgeler meselesiydi: Fransız solu kendi öncelikleri uğruna sömürge halklarının yaşadıklarına ses etmemişti. İkincisi kadınlara oy hakkıydı: Laiklik konusunda çok titiz olan Radikal Parti, muhafazakarlığın ve Katolikliğin etkisiyle bu hakka karşı çıkıyor, sol da bunun bir özgürlük meselesi olduğunu gözardı ediyordu. Üçüncü husus, özgürlükleri öne çıkarma iddiasında olan bir hareketin, Stalin Rusyası'ndaki Moskova Mahkemeleri'ni (1936-38) ve toplama kamplarını sessizce geçiştirmesiydi.

ti çekiyordu. Thorez, iktidarı almanın sözkonusu olmadığını söylemekle kalmayıp "bir grevi sonlandırmayı bilmek gerekir" diyerek tavrını açıklıyordu.

Halk Cephesi'nde yalpalanmalar

Halk Cephesi'nin kurucuları arasında başından beri varolan bir takım anlaşmazlıklar Temmuz 1936'da İspanya İç Savaşı'nın patlak vermesiyle iyice su yüzüne çıktı.

Blum hükümeti tıpkı İngiltere gibi, savaşa müdahale etmeme politikası güttü. Buna göre Franco'nun yanısıra, Hitler ve Mussolini tarafından İspanya'ya gönderilen İtalyan ve Alman faşistlerine karşı da mücadele eden Cumhuriyetçi İspanyollara silah verilmeyecekti. FKP silah gönderilmesi için bir kampanya yaptıysa da Blum hükümetine bağlı kaldı. İspanya İç Savaşı boyunca Banque de France, Cumhuriyetçilerin talebine rağmen kasasında bulunan İspanyol altınlarını göndermedi. Altınlar ancak Franco'nun zaferinden sonra iade edilecekti!

1936 sonbaharından itibaren Halk Cephesi koalisyonu bozulmaya başladı. Radikaller sosyalistlere yüklendi ve Léon Blum mâli konularda tam yetki istediğinde sağla işbirliği yaparak hükümeti düşürdüler. Blum'un yerini radikal Camille Chautemps aldı.

Savaştan önceki son işçi silkinişi, 30 Kasım 1938'de Chautemps'ın yerine geçen bir başka radikal olan Daladier hükümetini protesto etmek için ilan edilen genel grevdi. Ancak pek takipçisi olmadı.

Halk Cephesi'nin iki yılı, Haziran 1936'yı gerçekleştiren işçi sınıfının gücünü söndürmüştü. Ücretleri düşürmeden ve hatta artırarak çalışma haftasının 40 saate indirilmiş olması gibi önemli kazanımlar tasfiye ediliyordu. Aşağıdan, sendika ve parti aygıtları dışından gelişen hareket, hükümet hesaplarının kıskacında sıkışmış, yörüngesiz kalmıştı. İşten çıkarmalar, hapsedilmeler gündelik hale gelmişti. Mali ve ekonomik sorunlarla başedemeyen Blum, aşırı sağın saldırıları karşısında iyice zayıfladı. Radikal Daladier'nin başa geçmesinden sonra yeniden 48 saatlik iş haftasına geri dönüldü. İşten çıkarmalar, tutuklamalar işçi hareketini iyice zayıflattı. FKP ciddi oranda üye kaybetti. Sonunda Halk Cephesi dağıldı. ■

1 FİLM

La Vie est à nous
Hayat Bizimdir
Yönetmen: Jean Renoir

1 KİTAP

Juin 36 - İşçi Sınıfı Arafta
Yazarlar: Jacques Danos - Marcel Gibelin.

REDDE RATIONEM ! (HESAP VER!)

İktidarın üstünlüğü adaletin küskünlüğü

Sokrates'ten bu yana totaliter devletlerin, yönetimlerin, zihniyetlerin hukuku tutsak kıldığı, güdümüne aldığı yüzkızartıcı mekanizmalar, uygulamalar gördük. Bugün ülkemizde de, yasaları kim çiğnerse çiğnesin, "hesap ver"ilmesini sağlayacak bir ana metin istenmiyor.

ENİS BATUR

Açık Radyo'da Ömer Madra'nın 1999'da Bakır Çağlar ile yaptığı söyleşiye, Gülmekten Ölmek'in bir uçköşesinde değinmiştim. O karşılaşmanın çıkış noktasında, aynı yıl yapılan iki konuşma yeralıyormuş: Anayasa Mahkemesi başkanı Ahmet Necdet Sezer'in ve Yargıtay Başkanı Sami Selçuk'un canalıcı çıkışlarına, Bakır Çağlar'ın yorumlarına bugün, 17 yıl sonra baktığımızda tüylerimizin ürpermesi işten değil: Hukuk devleti, insan hakları, düşünce ve ifade özgürlüğü bağlamında, bir toplumun tarihinde kısa sayılabilecek bir süre içinde yaşanan irtifa kaybı gerçekten de can yakıyor.

Gelgelelim, hukuk tarihi açısından değerlendirdiğimizde, ne bir yenilik söz konusu, ne -belki de- bir gelişme. Birkaç dayanak noktası üzerinden hareket geçebiliriz burada:

Apuleius'un *Altın Eşek*'i 2 bin yaşında. Ne okuyoruz o görkemli metinde:

"Ey ilkel yaratıklar, hatta mahkeme sürüleri, hatta, hatta togalı akbabalar, günümüzde bütün hâkimlerin yargılarını para için satmasına neden şaşırdınız? (...) Hercules aşkına, şöhreti dünyaları aşan Yunanlı komutanlar arasında bile hep o aynı ünlü

Jacques-Louis David'in "Socrates'in Ölümü" adlı tablosu, ünlü filozofun yargılandıktan sonra baldıran zehiri içerek ölüme gidişini tasvir ediyor (1787).

çekişme yaşandı durdu. Eğitimi ve bilgisi kimselerle kıyaslanmayan Palamedos haksız suçlamalar yüzünden ihanetten hüküm giydiğinde de; sıradan bir savaşçı olan Odysseus, savaşta gösterdiği cesaretiyle eşsiz bir adam olan Aiax'a tercih edildiğinde de. Atinalılar tarafından, şu keskin zekâlı yapıcılar, şu kontürlü bilginin öğreticileri olanlar tarafından yürütülen yargılama ne tür bir yargılamaydı? Tanrısal bir önseziye sahip olan o yaşlı adam, hani Delphoi tanrısının bilgelikte bütün ölümlülere üstün tuttuğu adam, son derece çirkin bir hizipçiliğin dalavereleriyle ve kıskançlığıyla oyuna gelmedi mi, gençliği bozuyormuş diye?"

Apuleius, sözü Sokrates'in ölüme mahkûm edildiği mahkemeye böyle getirir ve son ağır yorumunu okurunun önüne sürer: "Ama yurttaşların alınlarına sonsuza değin sürecek bir rezaletin damgası da vurulmuş oldu".

Bin yılı aşkın süre geçmiş aradan, yaklaşık 1220-1250 arasına tarihlenen *Carmina Burana'nın* ilk şarkı-şiirinden alıntı dizelerde aynı diklenmeye tanık oluyoruz:

"Rütbe sahipleri için / hukukî sebep mangırdır; / ancak mangırı görünce / hâkimler bir karara varır. / Büyük söylevleriyle mangır / saptırır bütün adaleti / yoksul kapı dışarı edilip / yenir tam hakkı / pervane olurlar zenginlere / onlardır çünkü hazinenin kapısı. / Hâkimler ayaklarına kapanır, / zenginin dilediği hemen yapılır; / nerede mangır hâkimse / suçlular haklı çıkartılır". (...)

1304 doğumlu Petrarca, yedi yıl boyunca Roma hukuku öğrenimi görür ve okul biter bitmez, "şüphesiz onurlu bir uğraş" olduğunu kabul ettiği hukuk alanında çalışmaktan "kötüye kullanıldığı âşikâr"lığı nedeniyle vazgeçer: O koşullarda hukuka hizmet etmenin onurdan yoksun olmayı kabul etmekle bir olduğunu aktarır *Geleceğe Mektub*'unda.

Batı uygarlığında en geniş anlamıyla Hukuk'un geçirdiği evrimin güzergâhını bir bu soy kaynak metinlerden, bir de ünlü mahkeme sahneleri ve dava kayıtlarından izleyerek görebiliriz: Sokrates'inkinden Dreyfuss davasına gidesiye çok sayıda örnekdurum.

Sonra ne değişti? Bütün XX. yüzyılı totaliter devletlerin, yönetimlerin, zihniyetlerin hukuku tutsak kıldığı, güdümüne aldığı yüzkızartıcı mekanizmalar, uygulamalar katetmedi mi?

III. Reich'ın, Faşist İtalya'nın, Vichy hükümetinin hâkimleri, yargıçları, savcıları hukuksuzluk devletlerinin hukukçuları olarak 1945 sonrası yargılandılar. Moskova duruşmalarının, Franco'nun 'adli bekçileri', McCarthy döneminin lejyoner sözde hukukçuları arkalarında hiçbir şeyin temizleyemeyeceği siciller bıraktılar.

Osmanlıları geçtim, Cumhuriyet Türkiyesi dünden bugüne Adalet'i boynubükük kılmadı mı? İstiklâl Mahkemeleri'nden Yassıada'ya, 12 Eylül'den son on yılın bulanık davalarına geçeduralım: Hukuk adamları Adalet'in korunamadığını, bundaki "pay"larını doğuran nedenleri bize dosdoğru anlatabilirler mi?

Umberto Eco'nun güzelim önsözüyle yayımlanan, Renzo

FRANZ KAFKA

Yasa Önünde

"Yasanın önünde bir nöbetçi durur. Bu nöbetçiye taşralı biri gelir ve yasaya girmek için izin ister. Ama nöbetçi ona bu izni veremeyeceğini söyler. Adam düşünür ve daha sonra girip giremeyeceğini sorar. 'Olabilir,' der nöbetçi, 'ama şimdi olmaz.' Yasanın kapısı her zaman açık durduğundan ve nöbetçi de kenara çekildiğinden adam kapıdan içeriye bakmak için eğilir. Nöbetçi bunu fark edince gülerek şöyle der: 'Eğer sana bu kadar cazip geliyorsa ben yasaklamama rağmen içeri girmeyi dene. Ama şunu unutma: Ben güçlüyüm. Ve ben en alt kademedeki nöbetçiyim. Salondan salona geçtikçe her biri bir öncekinden daha kudretli olan nöbetçiler göreceksin. Üçüncünün görünümüne ben bile tahammül edemem.' Taşralı adam bu türden zorluklarla karşılaşacağını hiç ummamıştır, yasalar herkese ve her zaman açık olmalı, diye düşünür, ama kürk paltolu nöbetçiyi, iri, sivri burnunu, uzun, seyrek, siyah Tatar sakalını yakından inceleyince girmesine izin verilene kadar beklemeye karar verir. Nöbetçi ona bir tabure uzatır ve kapının yan tarafına oturmasına izin verir. Adam orada günlerce, yıllarca oturur. İçeri girmek için birçok kez girişimde bulunur ve nöbetçiyi yalvarmalarıyla bıktırır. Nöbetçi sık sık kısaca sorgular onu, memleketini sorar ve daha başka şeyleri de, ama bunlar, kodamanların laf olsun türünden sorduğu sorulardır, sonunda taşralıya onu henüz içeriye alamayacağını yineler. Yola çıkarken yanına pek çok malzeme almış olan adam, nöbetçiye rüşvet vermek için ne kadar değerli olursa olsun

her şeyini sunar. Nöbetçi gerçi hepsini kabul eder ama bir yandan da, 'Bir şey kaçırdığını sanmayasın diye alıyorum bunları,' der. Taşralı adam onca yıl nöbetçiyi neredeyse gözlerini hiç ayırmadan gözler. İçerideki nöbetçileri unutur ve bu ilk nöbetçiyi, yasaya girmesinin tek engeli olarak görür. İlk yıllarda, kara bahtını bağıra çağıra lanetler, daha sonra, yaşlanınca, ağzının içinden homurdanır. Çocuklaşır, nöbetçiyi yıllarca incelerken kürk yakasındaki pireleri bile tanıdığı için o pirelerden kendisine yardım etmelerini, nöbetçinin fikrini değiştirmesini sağlamalarını ister. Sonunda görme gücü zayıflar, etrafının gerçekten karardığını mı yoksa gözlerinin mi kendisini yanılttığını bilemez. Ama sonra karanlıkta, yasanın kapısından sönmemecesine yayılan bir ışıltı fark eder. Artık ömrünün sonuna gelmiştir. Ölümünden önce kafasının içinde bütün o yılların deneyimleri bir tek soruda toplanır, bu soruyu o güne kadar nöbetçiye sormamıştır. Uyuşan bedenini doğrultamadığı için adama işaret eder. Boylarının arasındaki fark taşralının aleyhine değiştiği için nöbetçinin onun üzerine iyice eğilmesi gerekir. 'Neyi öğrenmek istiyorsun?' diye sorar nöbetçi, 'doymak bilmiyorsun.' – 'Herkes yasaya ulaşmaya çalışıyor,' der taşralı adam, 'nasıl oluyor da bunca yıldır benden başka kimse içeriye girmek için izin istemedi?' Nöbetçi, adamın ölmek üzere olduğunu anlar, duymayan kulaklarına duyurabilmek için bağırır: 'Başka kimse buradan giremezdi de ondan, çünkü bu kapı sadece senin içindi. Artık gidip kapatacağım onu."

(Kafka'nın *Dava* adlı romanının 9. bölümünde yer alan, ancak çok daha önce (1915), yazarın sağlığında kısa hikaye olarak yayımlanan metinden...)

Tosi'nin hazırladığı dev Kadim Yunan ve Latin Özlüdeyişler Sözlüğü'nün içerdiği 2286 maddenin 135'i "Adalete ve Yasalara Dair" olanlarını içeriyor. Sami Selçuk'un konuşmalarında ve yazılarında sık sık gönderme yaptığı bu deyimleşmiş sözler, tıpkı "Adalet Mülkün Temelidir" gibi, hukukçuların tanıdığı temel dayanaklardır. Gelgelelim, unutmamak gerekir: Tanımak, bilmek başka; uygulamak, benimsemek başka.

Hukukçuların "günâh"larının çocuklarını bile bağladığını, etkilediğini vurgulayan bir söz: "Babalar olgunlaşmamış üzüm yemişse, çocuklarının dişleri kamaşacaktır".

Fiat iustitir et pereat mundus! "Tek adalet yerine gelsin de, varsın dünya yokolsun" Kant'ın sevdiği deyimlerden biriymiş. Buna karşılık Hegel değiştirmiş sözü: "Dünya yokolmasın diye Adalet yerini bulsun".

Cicero'dan: "Adaletsizlik yapacağıma adaletsizliğe uğramayı yeğlerim".

Bir başka özlüdeyiş: "Acil yargılama pişmanlığın eşiğine götürür".

Tacitus'tan Thomas More'a, Montesquieu'ye uzanan bir başkası: "Yasa sayısı ne kadar artmışsa Devlet o kadar çürümüş demektir".

★ ★ ★

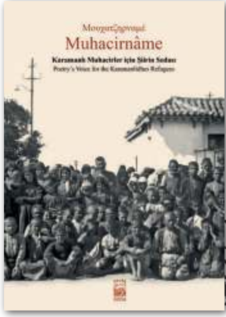
Yarım yüzyıla yakın bir süredir despotik bir ararejime ait bir Anayasa'nın çerçevesini çizmeyi sürdürdüğü bir toplumsal yaşam kuşatıyor bizi. Can Yücel'in "kanun çalacağız diye çıktılar ortayere / çaldılar kanunu yerden yere" şiiri yaşlanadursun, yeni (demokratik, özgürlükçü, çoğulcu) bir anayasa yazılmasını sağlayamadı siyasal irade(ler).

Türkiye, yüksek düzeyde hukukçular yetiştirmiş bir ülke. Topluma önerilerini sundular. Onlara güven duyulmuyor besbelli: Yasaları kim çiğnerse çiğnesin, "hesap ver"ilmesini sağlayacak bir ana metni istemiyorlar çünkü. Hukuk düzeninin güdümlü olacağı ve kalacağı, güvendikleri hukukçuların bu durumu gözetecek bir karşı-düzenin bekçisi kılınacağı bir yapı, istenen. Söz, içine düşürüldüğümüz durumu yüzyıl önce dile getirmiş Kafka'da, bir kez daha... ■

KARAMANLILAR YABAN ELLERDE, ANADİLDE YAZDILAR

Rum mübadillerden Türkçe özlem dizeleri

Nüfus mübadelesinde toprağını, ocağını terk etmek zorunda kalan Anadolulu Rumların yüreklerinden yükselen hüzünlü bir seda... Her şiirin yansıttığı toplumsal bağlamı okura titizlikle sunan eserin duygu yoğunluğu, Semih Poroy'un çizimleriyle zirve yapıyor.

MUHACİRNÂME
Karamanlı
Muhacirler için
Şiirin Sedası
Haz: Evangelia
Balta ve Aytek
Soner Alpan
Resimleyen Semih
Poroy
İstos Yayın
168 sayfa, 35 TL

SAFFET İSPİR

İstos Yayın tarafından yayımlanan *Muhacirnâme – Karamanlı Muhacirler için Şiirin Sedası,* Lozan Antlaşması çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye arasında uygulanan zorunlu nüfus mübadelesiyle Anadolu'yu terke mecbur kalan Rumların mübadillik deneyimlerini gözlerimizin önüne getiriyor. Muhacirnâme, mübadillerin göç acısını, vatan hasretini ve asıl olarak da Yunanistan'da yerleştirildikleri mahallerdeki koşulları, sıkıntıları, Yunan devletinin verimsizliğini, mübadillerin acılarına karşı kayıtsızlığını ve yozlaşmışlığını dile getirdikleri Türkçe şiirleri ihtiva eden bir seçkiden oluşuyor. Evangelia Balta ve Aytek Soner Alpan tarafından hazırlanan kitapta her şiirin yansıttığı toplumsal bağlam okura titizlikle sunulmuş. Aynı zamanda Semih Poroy da şiirler için etkileyici çizimler hazırlamış. Yeri gelmişken bu çizimlerin muhacirlerin durum ve çilelerine ilişkin şiirlerdeki tasvirleri duygusal olarak oldukça güçlendirdiğini vurgulamak gerekiyor.

Kitabın önemli bir boyutu yayımlanan şiirlerin doğrudan Türkçe yazılmış olmaları. Mübadelenin ardından Atina'da yayımlanmaya başlayan *Muhacir Sedası* gazetesinde yer alan bu şiirler gazetenin büyük kısmı gibi Yunan harfleriyle Türkçe, yani 'Karamanlıca' olarak yayımlanmaktaydı. Nüfus mübadelesinin hemen ardından, Atina'da böyle bir gazete yayımlanıyor olması elbette bir tesadüf değildir. Zira kitapta yer alan şiirlere yaşam koşulları, acı ve özlemleriyle konu olmuş insan-

ların (ve dolayısıyla potansiyel okurlarının) önemli bir bölümü Türkçeden başka bir dil konuşamıyordu. Osmanlı Anadolusu'ndaki Rum Ortodoks nüfusun önemli bir bölümünün Türkdil oluşu, yani anadillerinin Türkçe olması, günümüz okuyucusunu muhtemelen şaşırtacaktır. Mübadele öncesi Anadolu'nun ağırlıkla iç kesimlerinde bulunan ama kuzeyde Karadeniz'deki kimi cemaatlerden güneyde Kilikya ve Antalya'ya, batıda ise Bursa ve Aydın'a, doğudaysa Kayseri ve Sivas vilayetlerine kadar uzanan geniş bir alandaki Ortodoks topluluklar arasında Türkçe hâkim konumdaydı.

İşte *Muhacirnâme*'de yer ederken, diğer yandan yeni vatanlarına bin bir güçlükle uyum sağlamaya çalışıp başka acılar da çekiyor. Türkdil Anadolulu Ortodoks mübadillerin kendilerinin dile geldiği bu şiirlerde Anadolu halk edebiyatının öğeleri de sıklıkla kullanılmakta.

deneyimlerinin evrenselliğini de bizlere hatırlattığı için oldukça önemli. Kitapta yer alan şiirlerin her satırında okur, doksan yılı aşkın bir süre önce yaşanan Anadolu Rumlarının acı gurbet deneyimlerini değil, günümüzde her saat sayısız Suriyeli, Iraklı, Afgan ve başka bölgelerden insanın çilelerini de görecek. Hiç kuşkusuz kitabın en önemli hasleti de bu; tarihin geride kaldığı düşünülen acılarının bugün olanca ağırlığıyla hâlâ yanı başımızda olduğu gerçeğini bize en çıplak biçimde göstermesi.

...Derdimi kimlere şikaya eyleyim
Meskensiz yavruları ya ben neyneyim
Acaba kimlerden ümit gözleyim
Peruşaniyetten ölürsek acap kime ne...

alan şiirler, ilgili literatürde çoğu zaman "Karamanlı" olarak anılan Anadolu'nun Türkçe konuşan bu Ortodoks Hıristiyan ahalisinin mübadele nedeniyle yaşadığı acıları, çektiği sıkıntıları, düştüğü perişanlıkları aktarmaktadır. Mübadele sırasında ölenler, verem, sıtma ve tifo gibi hastalıkların pençesine düşenler, kaybolanlar, ailelerin parçalanması, insanların mallarını mülklerini, doğup büyüdükleri topraklarını terke zorlanmaları, yerli halkın mübadilleri çoğunlukla aşağılaması ve dışlaması şiirlerin ana temasını oluşturuyor. Mübadiller bir yandan sürgün edilmelerine, yaban ellere atılmalarına ve geride bıraktıklarına feryat

Muhacirnâme'de yer verilen bu unutulmuş şiirler sadece vatanlarını terke mecbur kalmış Anadolu Ortodokslarının hatırasına hürmeten değil, günümüzde bir kez daha insanlığın karşılaştığı en önemli krizlerden birini oluşturduğu görülen göç ve mültecilik

Hamdullah Suphi'den erkek dayanışması

Edebiyatçı ve devlet adamı Hamdullah Suphi Tanrıöver, arkadaşı diplomat, maliyeci ve yazar Reşit Safvet Bey'e yolladığı "geçmiş olsun" mektubunda, kadınların 40'tan sonra "kocadıklarını" ama henüz kendileri için bir tehlike olmadığını söylüyor.

EMİN NEDRET İŞLİ

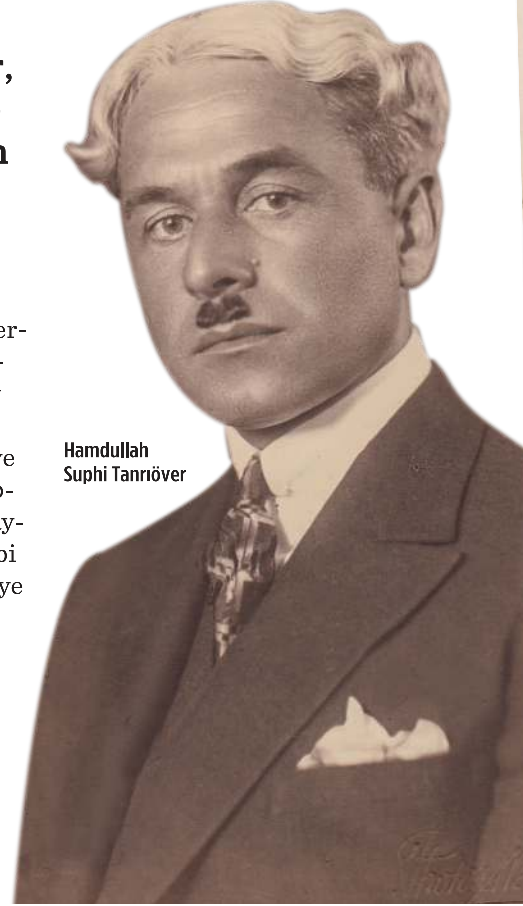
Türk siyaset ve edebiyatının tanınmış simalarından Hamdullah Suphi (1885-1966) uzun yıllar Türk dışişleri mensubu olarak Bükreş elçiliği yapmıştı. Önemli toplantılara katılarak büyük kitlelere etkili konuşmalar yapan Hamdullah Suphi'ye "Tanrıöver" soyadı Atatürk tarafından verilmiştir.

Uzun yıllar sefirlik ve milletvekilliği yapan Hamdullah Suphi Tanrıöver'in dedesi Şair Abdurrahman Sami Paşa, babası devlet adamı, tarihçi, nümizmat Abdüllatif Suphi Paşa, amcası edebiyatçı, yazar Sami Paşazade Sezayi Bey'dir. İstanbullu hanedan bir aileye mensup Hamdullah Suphi'nin en yakın dostlarından birisi Reşit Safvet Atabinen Bey'dir (1884-1965). Lozan konferansının genel sekreterliğini yapan diplomat, maliyeci, yazar Reşit Safvet Bey Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun kurucusu ve uzun yıllar başkanlığını yapmış bir kişidir. Kendisi de aynı Hamdullah Suphi Bey gibi İstanbullu hanedan bir aileye mensuptur. Babası Miralay Safvet Bey Muzika-yı Hümayûn hocalarından olup Türk musiki tarihinde ilk solfeji yayınlamıştır.

Reşit Safvet Atabinen

Bu kıymetli, yaşıt iki şahsiyeti hem diplomat hem de Türk Ocakları kurucusu olmaları birleştirmiş, dostluklarını sağlamıştır. İkisi de çökmekte olan bir imparatorluğun dışişleri teşkilatının çeşitli kademelerinde görev yapmışlar, Türkleri ve Türk topluluklarını Batılı diplomatlara karşı savunmuşlardır. Türk Derneği, Türk Ocakları, Türk Yurdu Cemiyeti gibi kurumlarda çalışmış hatta kurucuları arasında yer almışlardır.

Atatürk döneminde Gazi'nin arkadaşı olarak etkili mevkilerde yer alan Reşit Safvet Atabinen daha sonraki yıllarda geri planda kalmış, kendini Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu reisliğine adamıştır. Hamdullah Suphi Tanrıöver ise uzun Bükreş elçiliği sonrasında milletvekili olarak parlamentoda görev yapmıştır.

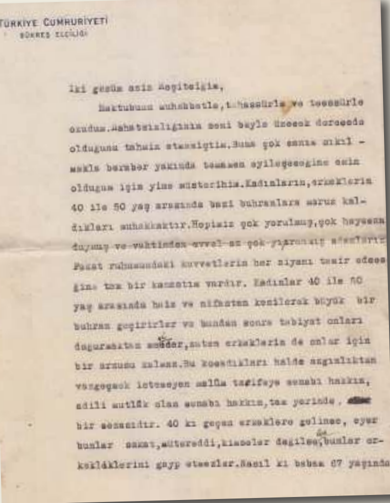

Hamdullah Suphi Tanrıöver

Bu iki eski dost, ülküdaş ve hariciyecinin mektuplarından Hamdullah Suphi Tanrıöver'in 1931-1939 yılları arasında Bükreş sefiri iken daktilo ile yazdığı dört sayfalık mektup bu iki şahsiyetin ruh hallerini göstermesi bakımından çok ilginç bilgiler içermektedir. İlk kez yayımlanan bu mektup Hamdullah Suphi tarafından ıslak imzalı olarak Reşit Safvet Atabinen'in Yıldız'daki Serasker Rıza Paşa'nın konağındaki ikametgahına gönderilmiştir. Edebiyat tarihçileri ve Cumhuriyet tarihi ile

TANRIÖVER'DEN ATABİNEN'E

Babam beni 67'sinde dünyaya getirdi

TÜRKIYE CUMHURIYETI
BÜKREŞ ELÇİLİĞİ

Türkiye Cumhuriyeti
Bükreş Elçiliği
İki gözüm aziz Reşitciğim,
Mektubunu muhabbetle, tahassürle ve teessürle okudum. Rahatsızlığının seni böyle üzecek derecede olduğunu tahmin etmemiştim. Buna çok canım sıkılmakla beraber yakında temamen eyileşeceğine emin olduğum için yine müsterihim. Kadınların, erkeklerin 40 ile 50 yaş arasında bazı buhranlara maruz kaldıkları muhakkaktır. Hepimiz çok yorulmuş, çok heyecan duymuş ve vaktinden evvel az çok yıpranmış adamlarız. Fakat ruhumuzdaki kuvvetlerin her ziyanı tamir edeceğine tam bir kanaatım vardır. Kadınlar 40 ile 50 yaş arasında haiz ve nifastan kesilerek büyük bir buhran geçirirler ve bundan sonra tabiyat onları doğurmaktan meneder, zaten erkeklerin de onlar için bir arzusu kalmaz. Bu kocadıkları halde azgınlıktan vazgeçmek istemeyen malûm taifeye cenabı hakkın, âdili mutlak olan cenabı hakkın tam yerinde bir cezasıdır. 40'ı geçen erkeklere gelince, eğer bunlar sakat, mütereddi kimseler değilseler, bunlar erkekliklerini gayp etmezler. Nasıl ki babam 67 yaşında beni dünyaya getirdi, nasıl ki büyük babam da, Melek Halam dünyaya geldiği vakit 93 yaşında idi. Melek Halamın ise annesinin değil eski mahfuz harem hayatına göre büyük babamın kızı olduğu muhakkaktır. O halde hamdolsun bu cihetten senin için, benim için bir tehlike yok. Yalnız 40 ile 50 arasında uğradığımız hastalıkların tabiyat tarafından daha dikkatli yaşamak için bir ihtar olduğunu unutmamalı. Hamdolsun kocamış kadınları azgınlık yolunda tevkifeden hayıs nifas tehlikesi gibi bir ihtar erkeklere layik görülmemiştir. Bunu hatırladığım esnada hem senin hem benim namıma cenabı hakka teşekkür ettim. İşte sevgili Reşitciğim seni üzgün bir saatında biraz güldürmek için şaka vadisine saptım (...)

Derhal eyileşmen temennisile ve muhabbetle gözlerinden öpen mütehassir dostun: Hamdullah Suphi

Postaya yetiştirmek için mektubu makine ile yazdım, kusura bakma H. S.

ilgilenenler için ilginç ipuçları içeren bu mektup, Hamdullah Suphi Tanrıöver ile babası arasında 67 yıllık bir yaş farkını ilk kez ortaya koyması bakımından da önem taşır.

HAZIRLAYAN: **İPEK CENT**

Kral ile Başkan'ın tarihî buluşması

1970'in son günlerinde Rock'n Roll'un Kralı Elvis Presley ve ABD Başkanı Richard Nixon tuhaf bir talep nedeniyle Beyaz Saray'da bir araya gelmişti. Hikâyenin aslı *#tarih*'te, parodisi beyazperdede.

Michael Shannon (Elvis Presley) ve Kevin Spacey (Başkan Nixon) parodi olarak çekilen filmin buluşma sahnesinde.

Aralık 1970, Memphis, ABD. Elvis Presley yılbaşı hediyeleri için 100 bin dolardan fazla harcamış, babası Vernon ve karısı Priscilla'yı çileden çıkarmıştı. 32 tabanca ve 10 Mercedes de neyin nesiydi? Sıtkı sıyrılan Elvis soluğu havaalanında almış ve ilk uçakla Washington'a uçmuştu. Yanında meşhur polis rozeti koleksiyonu, aklında ise bir planı vardı. Birkaç saat sonra planı erteleyip Los Angeles'a gitmeye karar verdi.

Los Angeles'taki malikanesinde hayranlıkla rozetlerini incelerken Elvis bir tek şey düşünüyordu: Narkotik ve Tehlikeli Uyuşturucular Bürosu resmî rozeti bu koleksiyona ne kadar da yakışırdı... Priscilla Presley kocasının bu takıntısını *Elvis and Me* adlı biyografisinde şöyle anlatıyor: "Elvis için narkotik rozeti sınırsız güç demekti. İstediği ülkeye tabancaları ve binbir çeşit uyuşturucusuyla elini kolunu sallayarak girebileceğini hayal ediyordu."

Los Angeles'a vardıktan bir gün sonra Elvis, tekrar Washington'a uçmaya karar verdi. Uçakta dönemin başkanı Nixon'a bir mektup yazdı. Mektupta kısaca, "başkanını ve Amerika'yı çok sevdiği, güzel ülkesinin uyuşturucu, hippiler, komünistler gibi tehlikelerle karşı karşıya olduğu, kendisinin uyuşturucular üzerine çok derin araştırmalar yaptığı, eğer gizli ajan olursa vatanını koruyabileceği, herhangi bir unvana gerek olmadığı, sadece ajan rozetinin yeterli olduğu" yazılıydı. Vatan aşığı Elvis "Jon Burrows" takma adıyla kaldığı otelin adını da ekleyerek mektubu sabahın 6 buçuğunda Beyaz Saray'ın danışmasına bıraktı. Mektup bir-iki saat içinde başkanın asistanı Egil "Bud" Krogh'a iletilmişti. Krogh Elvis'e hayrandı. Dahası Batı dünyasının lideri ile Rock'n Roll'un Kralı'nın bir araya gelmesi müthiş bir fırsattı. Krogh vakit kaybetmeden randevuyu organize etti, oteli aradı ve kendilerini beklediklerini haber verdi. Elvis mor kadifelerini çekti, altın kemerini taktı ve başkana hediye etmek üzere, silah koleksiyonunun nadir parçalarından olan 45'lik Colt'u da yanına alarak yola çıktı.

Asistanı ve korumasıyla Beyaz Saray'a varan Elvis, Başkan'la görüşmek üzere Oval Ofis'e alındı. Krogh Elvis'in Oval Ofis'e girerken tedirgin göründüğünü, ancak kısa sürede havaya girdiğini söylüyor. Bir süre sonra Elvis rozet koleksiyonunu çıkarmış ve Nixon'la koleksiyon üzerine laflamışlar. O günlerde Nixon 'gizli kayıt' paranoyasına henüz kapılmamış, sarayın dört bir yanına kayıt cihazları yerleştirmemişti. Dolayı-

Elvis & Nixon
Yön.: Liza Johnson
Oyn.: Kevin Spacey, Michael Shannon, Johnny Knoxville
17 Haziran'dan itibaren
bleeckerstreetmedia.com

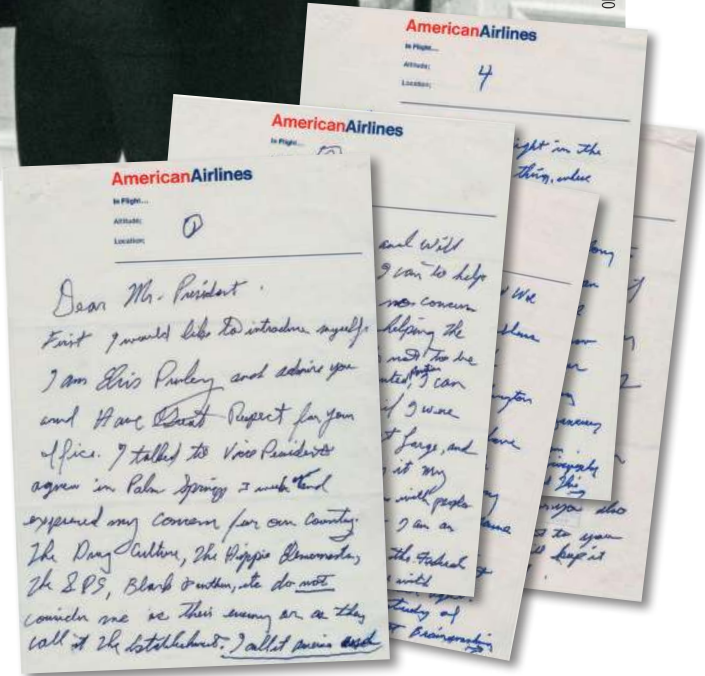
Ollie Atkins

Suratsızlığıyla tanınan Başkan Nixon'ın, Marvel kahramanı görünümlü Elvis'le verdiği bu poz tarihe geçecekti.

sıyla Nixon ve Elvis'in o gün ne konuştuklarını tam olarak bilemiyoruz. Sadece Krogh'un tuttuğu kısa notlar var: "Elvis Beatles'ın Amerikan ruhuna aykırı olduğunu söyledi, Nixon da uyuşturucu kullanan herkesin Amerika'nın düşmanı olduğunu belirtti."

Bu sohbetin ardından Elvis'in meşhur cümlesi gelmiş: "Ben sizin tarafınızdayım." Kral uyuşturucu kültürü ve komünizmin beyin yıkama metodları üzerine çok çalıştığını yineleyerek kendisine Narkotik ve Tehlikeli Uyuşturucular Bürosu resmî rozeti verildiği takdirde vatanı için mücadele edeceğini belirtmiş. Nixon Krogh'a "Yapabilir miyiz?" diye sormuş ve Krogh da yapabileceklerini söylemiş. Sonraki sahneyi Krogh hiç unutamadığını söylüyor; Elvis son derece samimi bir hareketle kolunu, Amerika'nın gelmiş geçmiş en ciddi başkanlarından Nixon'ın boynuna dolamış ve sıkıca sarılmış. Elvis'e rozeti o gün, yani 21 Aralık 1970'te öğle yemeğinde takdim ediliyor, böylece Elvis bir tür gizli ajan oluyor. Kendisinin ricası üzerine olay gizli tutulmuş; bir sene sonra gazeteci Jack Anderson "Presley'e narkotik büro rozeti verildi" başlığıyla haber yaptıysa da kimse ilgilenmemiş. Elvis'in o dönem saraya birtakım "vatan sağolsun projeleri" sunduğu biliniyor, fakat hepsi deli saçmasından ibaret. Zaten 1972'de Watergate Skandalı patlıyor, Nixon 1974'te istifa ediyor, 1977'de ise Elvis aşırı doza bağlı kalp krizinden ölüyor.

Senelerce hakkında konuşulmayan, adeta üzerine örtü çekilen bu tarihî ve tuhaf buluşma artık sinemaya intikal etmiş durumda. Yönetmenliğini Liza Johnson'ın yaptığı film daha çok bir parodi.

American Airlines
In Flight...
Altitude:
Location: 1

Dear Mr. President.
First I would like to introduce myself.
I am Elvis Presley and admire you
and Have Great Respect for your
office. I talked to Vice President
Agnew in Palm Springs I week tend
expressed my concern for our country.
The Drug Culture, The Hippie Elements,
The SDS, Black Panthers, etc do not
consider me as their enemy or as they
call it The Establishment. I call it America and

Elvis'in Los Angeles-Washington uçağında Nixon'a yazdığı mektup.

Hollywood'un gerçek ve ilginç bir hikâye bulduğunda mümkün mertebe suyunu çıkarma geleneğini hakkıyla yerine getiriyor. Zaten yapımcılar olaydan sadece 'esinlenildiğini' de inkâr etmiyor. Filmin kadrosu ise başarılı. House of Cards dizisinde de bir ABD Başkanı'nı oynayan Kevin Spacey Nixon'ı, "General Zod" olarak tanıdığımız Michael Shannon ise Elvis'i canlandırıyor.

SERGİ

Desenlerle Anadolu göçerleri

Yirmi yıldan fazla bir süre Anadolu'da gezerek göçebe ve köy yaşamını fotoğraflarla belgeleyen Amerikalı fotoğraf sanatçısı, araştırmacı ve seyyah Josephine Powell, kilim, heybe ve benzeri el ürünlerini toplayarak Anadolu'nun kırsal bölgelerindeki el dokumacılığına dair muazzam bir koleksiyon oluşturdu. Önemli bir kısmı Koç Vakfı'na bağışlanan bu koleksiyon VEKAM'ın işbirliğiyle Erimtan Sanat ve Arkeoloji Müzesi'nde sergiye açıldı.

Türkiye'ye ilk kez 1955'te Bizans mozaiklerini fotoğraflamak üzere gelen Josephine Powell, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Türkiye'nin tamamını dolaşmasına izin verilen ilk yabancı oldu. El sanatları hakkındaki bilgileri doğrudan göçebelerden almak için yola çıkan Powell, desenleri ve motifleri daha ziyade küçük toplulukların iletişim yolu ve topluluk kimliği olarak gördü, derin ve köklü bir geleneğin ifadesi olarak yorumladı.

Josephine ve Ayrıntılar
10 Haziran'a kadar

Erimtan Arkeoloji ve Sanat Müzesi, Ankara
erimtanmuseum.org

Şizofreninin tarihte serüveni

Türkiye'de bir ilk olan ve şizofreni konusunda toplumsal farkındalık yaratmayı hedefleyen sergi İzmir'de ziyaretçilerle buluşuyor. Sergide ilk çağlardan günümüze ruhsal hastalıkların tanı ve tedavisinde kullanılan yöntemler, Batı ve Doğu toplumlarının farklı dönemlerde konuya yaklaşımı, bilim insanlarının ve hekimlerin öyküleri ilginç görsel ve canlandırmalarla yer alıyor.

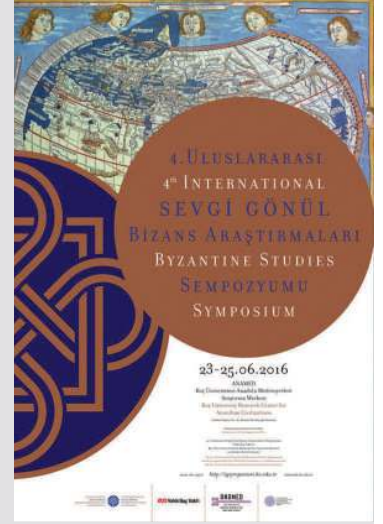

Tarih Öncesinden Günümüze Şizofreni Serüveni
20 Haziran'a kadar

Ahmet Adnan Saygun Sanat Merkezi, İzmir
sizofreniseruveni.com

SEMPOZYUM

Bizans kimliği ve ötekiler

Toplumun Bizans kültür mirasına sahip çıkması için önemli çalışmalarda bulunan Sevgi Gönül'ün anısına dördüncüsü düzenlenen sempozyumda "Coğrafi ve Etnik İmgelemde Bizans Kimliği ve Öteki" konusu işlenecek ve Bizanslıların ötekilerden bahsederken kendilerini nasıl anlattıkları üzerinde durulacak.

Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu
23-25 Haziran, 09:30-17:30

Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi, İstanbul
sgsymposium.ku.edu.tr

ATÖLYE

Şarkılı tarih dersleri

Önemli olaylar üzerine ülkemizde yapılmış şarkılardan yola çıkan Murat Meriç resmî tarihi altüst eden dört derslik neşeli ve plaklı bir etkinlik hazırladı.

PROGRAM

9 Haziran 18:30-20:30
Şarkılarla memleket halleri ve gündelik hayat (1960-1990)
10 Haziran 18:30-20:30
Almanya şarkılı vatan: Türkülerden hip-hop'a göçün anatomisi (1950-1990)
16 Haziran 18:30-20:30
Uzaktan gelen tanıdık sesler: Türkçe söyleyen Avrupalılar (196-1975)
17 Haziran 18:30-20:30
Günümüz Türkiye'sinden ses manzaraları (1990-2015)

Şarkılarla Memleket Tarihi
9-17 Haziran arası
Akbank Çağdaş Sanat Atölyesi, İstanbul
akbanksanat.com

GÜNEY İTALYA

Roma İmparatorluğu'nun papirüs kitaplığı

Antik dönemden günümüze ulaşan tek kütüphane olan Papirüs Villası taşa dönmüş Herculaneum kentinin ortasında 2000 yıl öncesinin “mutluluk ve hazlarını” barındırıyor.

Papirüs Villası'nın plandan hareketle çizilen şeması.

İPEK CENT

79'da Antik Roma kenti Herculaneum'da yaşayan yüksek rütbeli bir devlet adamı (tahminen Julius Caesar'ın kayınpederi Lucius Calpurnius Piso Caesoninus) kentin en güzel evinde imparatorluğun en seçkin kütüphanelerinden birini kurmuştu. Heykeller ve sanat eserleriyle donatılmış olan sayfiye evinde dönemin önemli filozofları ağırlanıyor, uzun felsefe sohbetleri yapılıyor, Yunan edebiyatı ve felsefesi öğrencileri burada bilgilerini geliştirme imkânı buluyordu. Kütüphanedeki eserleri seçen ve toplayan, Epikürcü felsefenin temsilcilerinden ve ailenin yakın dostu şair-filozof Gadara'lı Philodemus'tu; dolayısıyla kütüphane adeta Epikür felsefesenin yuvası olmuştu. “İnsan fanidir, varoluş amacı mutluluk ve hazdır” felsefesine inanan, kendilerini mutluluğu ve zevki aramaya adayan Epikürcülerin bu kütüphanede yaptığı çalışmalar papirüslere yazılıyor ve kütüphanedeki diğer papirüs rulolarına ekleniyordu. Herculaneum kentinde süregiden bu mutlu refah hayat 24 Ağustos 1979 günü Vezüv Yanardağı'nın patlamasıyla son buldu. İlk patlama Pompei'ye göre daha hafif atlatıldığı için halkın bir kısmı deniz yoluyla kenti terketti. Ancak ikinci patlamayla birlikte villalar, tapınaklar, avlular, pazarlar, heykeller, mozaikler, insanlar, hayvanlar, her şey volkanik kül ve lavların altında kaldı. Ve tabii papirüsler de...

Herculaneum'da ilk araştırmalar 18. yüzyılda başladı. 1752'de mimar ve mühendis Karl Weber'in liderliğinde yapılan kazılar sonucu Papirüs Villası'na (Villa dei Papiri) ulaşıldı ve 1800 civarında papirüs bulundu. Rulolar iyice kömürleştiği için parçalamadan açmak zor oldu. Ancak bir süredir üzerinde çalışılan özel bir X-ışını teknolojisiyle nihayet 2015'te papirüsler açılmadan katman katman deşifre edilmeye başlandı.

Papirüslerin büyük kısmı Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde korunuyor. Zamanında “politik hediye” olarak takdim edilen altı papirüs bugün Fransız Enstitüsü'nde, 18'i Britanya ve Bodleian kütüphanelerinde muhafaza ediliyor.

Papirüs Villası dönem dönem ziyaretlere kapalı, restorasyon çalışmaları devam ediyor. Klasik bir “Roma villası” olan yapı 2000 yıl öncesine en yakın şeklini aldığında ve duvar resimleriyle mozaiklerin tamamı ortaya çıktığında, antik dönemden günümüze ulaşan bu tek kütüphaneyi ziyaret etmek gerçekten paha biçilmez olacak.

MÖ 1. yüzyıla ait papirüs
Şair-filozof Gadara'lı Philodemus'a ait olduğu sanılan papirüs Epikür çalışmalarından notlar içeriyor (Tesoro letterario di Ercolano).

HAZIRLAYAN: **PETEK ÇIRPILI**

BALIN TARİHİ

Yeryüzüne damlayan nefis göksel armağan

Tarih boyunca yiyecek, içecek hatta ilaç, tanrılara sunu, takas aracı ve kozmetik amaçlı kullanıldı. "Tanrılar katından, dünya ağacının dallarından yeryüzüne damlayan" her derde deva balsa düzenin, mükemmeliyetin ve hayatın simgesi oldu. Bu armağana layık olmayan insanoğlu, bugün arıların soyunu kurutmak üzere.

Mağara resimleri insanların tarih öncesinden beri diğer vahşi hayvanların ve kuşların izlerini takip ederek doğadaki arı yuvalarını talan ettiklerini gösteriyor. Elinde duman kaynağı ile bir kovanı yağmalayan iki insanı gösteren duvar resimleri insan ve arı ilişkisinin bilinen geçmişinin 13 bin yıl kadar geriye gittiğini göstermekte. Hatta bugün bile bazı topluluklar tamamen aynı yöntemlerle doğadan bal topluyor.

Antik Yunan sikke ve süslemelerinde arı sembolü.

Bal, tarih boyunca yiyecek, içecek, ilaç, tanrılara sunu, takas aracı ve kozmetik amaçlı kullanılmış ve elde etme süreci zorlu olduğundan değerli bir besin sayılmıştır. Nasıl meydana geldiği anlaşılamadığından, birçok uygarlık balın kutsallığına inanmış, tanrılar katından, dünya ağacının dallarından yeryüzüne damladığına inanılmış ve göksel değerler yakıştırılmış.

Yunanlılar kehribara Electron derler ve uyanışı, yenilenmeyi temsil eden Güneş Tanrısı Elector ile ilişkilendirirlerdi. Bal da ambere benzediğinden kehribar içindeki taşlaşmış arılar sembolik olarak çok önem taşımışlardır. Gerek Efes Artemis'i gerekse Roma'nın Diana'sı hep kraliçe arı ile ilişkilendirilmiştir. Bu heykellerin göğsünde taşıdığı yumurtalar ve birinin başındaki kovan şeklinde başlık bu ilişki varsayımını güçlendirmekte. Tanrısal özellikleri olduğuna inanılan bal saflığı simgelediği için evlilik törenlerinde kullanılmış, tanrılar katına yapılacak yolculuklarda ölümsüzlük getireceğine inanıldığından, ölüye eşlik etsin diye mezarlara yerleştirilmiş.

Balın Mısır'dan daha eski tarihlerde Sümer tabletlerinde de adı geçiyor. Daha sonraki Babil tabletlerinde de bal kullanılarak yapılan ilaç tariflerine rastlanmış. Bir Sümer stelinde ana tanrıça bir kraliçe arı, eşlikçileri de arı prensesler olarak gösterilmişler. Sümerlerin apiterapiyi geliştirenler olduğu biliniyor. Bal, polen, arı sütü, propolis ve arı zehrinden sağaltım amaçlı yararlanmayı biliyorlardı. Bal salt yiyecek değil, yaşamsal önemi olan tıbbi bir ilaçtı.

Bal ile ilgili bir başka kayda MÖ 5500 civarında Mısır'da rastlıyoruz. O dönemde Nil deltasından Memphis'e kadar olan bölgeye "Ta-bitty", yani "Arı Diyarı" adı verilmiş. Eski Ahit'te Mısır'dan yola çıkan İsrailoğullarına da Tanrı tarafından 'Vadedilmiş Topraklar'da süt ve bal nehirleri akan bir ülke sö-

zü verilmesi ilginçtir. Dahası 1. hanedanı döneminde Kral Menes'ten sonra firavunların hepsi "Arıcı" lakabını almışlar, bunu da hiyerogliflerde isim kartuşlarının önüne konmuş bir arı resmi ile ifade etmişlerdir. 2500 yıl sonra ise Abusir'deki tapınak kabartmalarında arıcılığın artık bir iş kolu haline geldiği görülmekte. Muhasebe kayıtlarında bile 110 çanak balın bir eşek veya öküze karşılık olduğu ve ticari olarak takasa girdiği anlaşılıyor. 1800'de arkeologların Mısır'da bir mezarda buldukları iki çanak bal bozulmadan korunmuş ve hâlâ yenebilir durumda idi.

Ölüm törenlerinde ölenin son yolculuğuna eşlik eden bal, kötü ruhları uzak tutmak ve yolculuğunda ölen kişiyi beslemek, güçlendirmek amacı taşırdı. Bu nedenle hem mezara konan yiyeceklerin saklanmasında hem de bedenin mumyalanmasında kullanılmıştı.

Mısır'ın kuzeyine çıktığımızda arı kovanlarının toplumsal düzen modeli olarak Akdeniz medeniyetlerinin çoğunda tapınak tasarımlarına etki ettiğini görüyoruz.

Çok daha eski uygarlıklarda da arı kovanı ve petek referansına rastlanır. Çatalhöyük duvarlarına çizilmiş petek desenleri bu düzenin kalıcılığına öykünmüş olabileceklerini düşündürür. Minos uygarlığının başkenti Knossos'da yer aldığı söylenen labirentin bir kovan düzenini yansıttığı ve ruhların öbür tarafa geçişinde rehberlik işlevi gördüğü söylenmektedir. Hindistan'ın cennet ile dünyayı ayıran tanrısı Indra da ilk yiyecek olarak bal tatmıştır. Aydınlanmak için banyan ağacının altında oturan Buddha'ya bir maymun bal taşımıştır.

Daha yakın çağa geldiğimizde Amerikan kolonilerinde tatlandırıcı olarak bal

Tanrısal özellikleri olduğuna inanılan bal ve arı Mısır hiyerogliflerinde yer alıyordu.

üretiminin şeker veya melastan daha ucuza gelmesi nedeniyle ev arıcılığının benimsendiğini görüyoruz. Kızılderililerin "İngiliz sinekleri" dediği arılar, istilanın simgesi olarak "beyaz ayakların otu" denilen yoncalardan bal toplayarak tüm Kuzey Amerika'ya yayıldılar.

Ülkemiz bugün Çin'den sonra bal üretiminde 2. sırada yer alıyor. Ancak bilinçsiz tarım ilacı uygulamaları, sınırsız tağşiş ve yok olan çiçekli alanların balcılığımıza iyi gelmediği ortada. Bugün bazı antropologlara göre beynimizin gelişmesini hızlandıran balı üreten arılarla ilişkimiz onları neredeyse yok etme noktasına kadar getirdiyse, ortak geçmişimizden hiçbir şey anımsamıyoruz demektir. Bunun salt bu ülkeyi değil, insanlığı hangi sona götüreceğini şöyle bir düşünmeye değmez mi?

Atını konsül yapmak isteyen imparator

Eğer aklımda yanlış kalmadıysa, Roma Cumhuriyeti tarumar olup da "Ne rejim değişikliği canım, bilakis cumhuriyeti kurtarıyoruz" diye diye bir imparatorluğa dönüştükten sonra bile, Roma'nın seçilmiş en üst düzey yöneticileri konsüller ve konsüllük de varlığına devam ediyor. Zaten konsülsüz bir konsüllük, konsüllüksüz bir konsülü de pek düşünemiyoruz. Ha nedir, bu ister istemez bir iki-başlılık yaratıyor, zira bir tarafta koskoca bir imparator var, diğer tarafta da koskoca bir konsül. Konsüllük makamı imparatorluğun başlarında devam ediyor etmesine ama görünürde ya da kâğıt üzerinde konsülleri halk seçse de, konsüller fiili olarak imparator tarafından aday gösteriliyorlar, yani aslında basbayağı atanıyorlar.

Tabii her ne kadar cumhuriyet olduğunu ileri sürse de tarihçilerin MS 27 yılından itibaren "yok abi ne cumhuriyeti allahaşkına, imparatorluksun sen" dediği Roma devletinde konsüllük önemli bir makam. Yani evet, cumhuriyet rejimindeki bir sürü yetkisi elinden alınmış, ama yine de spor müsabakalarında artık başlama vuruşunu mu yapıyor, protokolde kendisine önlerde yer mi buluyor, imparator yokken onun adına karar mı veriyor ne. Galiba spor müsabakasında görünüyor, gerisini tam olarak bilmiyorum.

Her neyse, her şeye rağmen devlette imparatorluğun ardından en önemli makam olan konsüllük, gel zaman git zaman devlet işlerinde iki-başlılık mı çıkarıyor, yoksa sadece imparator konsülün maçlarda başlama vuruşu yapmasına mı kıl oluyor tam hatırlamıyorum ama kimi imparatorun şimşeklerini üzerine çekiyor.

Roma tarihinin en renkli imparatorlarından Caligula mesela, bizzat kendi atadığı ya da aday gösterip seçilmesini sağladığı (artık farkı ne tam olarak çözemedim) Pomponius Secundus'a feci uyuz oluyor. İşin öncesine bakacak olursak Caligula, kendisini bugün renkli olarak tanımamızı sağlayan işleri yapabilmek için olsa gerek, son derece büyük paralara ihtiyaç duyan bir adam. Artık ben Cassius Dio'nun yalancısıyım, Caligula başa geçince yaptığı harcamalarla 3 trilyon sestercelik hazineyi sıfırlamış. Bugünkü kurdan ne kadar ediyor bilmiyorum ama külli bir miktar olsa gerek diye düşünüyorum.

Her neyse, har vurup harman savuran Caligula, bir yandan da kendi adına bir sürü yapı inşa ettirdiği için millet bir müddet "yiyor ama çalışıyor da" diyerek kendisine göz yummuş. İyice gaza gelen Caligula beğenmediği, hoşuna gitmeyen, tavuğuna kışt diyen ne kadar adam varsa hepsini de bertaraf ediyor. Zaten doğru dürüst bir insanı sevdiği yok, varsa yoksa sevgili atı Incitatus.

Elbette dünya tarihine geçen bugün bir Bold Pilot olsun, Devir olsun, Johnny Guitar olsun, bir sürü kimisi Gazi koşusu şampiyonu, kimisi her daim sürdirek favori; jokeyi sırtından atlasa da birinci geleninden hem kumda hem çimde galoplarıyla, sprintleriyle büyüleyen bir sürü at var ama, herhâlde hiçbiri Caligula'nın Incitatus'u sevdiği kadar sevilmiyor. Caligula, Incitatus'u yemeğe çıkarıyor, arpasını altın kaselere falan koyduruyor. Ama bunlar da yetmiyor, günün birinde artık daha düşük profilli bir konsül istediği için mi, yoksa atını çok sevdiğinden mi bilinmez, mevcut konsülün yerine Incitatus'u atamaya kalkıyor.

Tabii böyle çok ilginç hikâyelerin genellikle pek de gerçekle ilgisi olmadığını düşündüğümden bu işe şüpheyle yaklaşıyorum ve Caligula'nın o kadar da delirdiğini sanmıyorum ama neticede ben de o döneme daha yakın Suetonius, Dio gibi tarihçilerin yalancısıyım ve şimdi her zaman için bu adamların o dönemin Fuat Avni'si olma ihtimali var. Zaten sanırım mesele Caligula'nın atını konsül olarak atamak istemesi değil; hakkındaki "atını konsül olarak atayacak kadar delirmişti" şayiasının günümüze kadar gelmesi ve birilerinin böyle bir şey uydurması bile bize bir şeyler söylüyor.

Ha maalesef Incitatus hayli düşük profilli olsa da konsül olamıyor, oldurmuyorlar, o da başka bir konu.

Ahmet Cambaz

SANKT PETERBURG

Peterhof Sarayı'nda Çeşme felaketi

Bundan 246 yıl önce Çeşme Limanı'nda Ruslarla yapılan deniz savaşında Osmanlı kuvvetleri ağır yenilgiye uğramış, donanma yakılmış, 11.000 denizci şehit olmuştu. Rus zaferini betimleyen tablolar, bugün hâlâ Sankt Peterburg'daki yazlık sarayın "Çeşme Salonu"nda.

✎ SERHAN GÜNGÖR

6 Temmuz 1770. Ege'nin sakin limanı Çeşme, tarihinin en sıcak ve şiddetli gününü yaşıyordu. 1768'de başlayan ve çoğunlukla Kırım, Eflak ve Boğdan'daki muharebelerle gerçekleşen Osmanlı - Rus savaşı, stratejik bir kararla Ruslar tarafından Akdeniz'e taşınmıştı. 1769 Kasım'ında Kont Orlov komutasında Baltık Denizi'nden ayrılan 21 parçalık Rus donanması, Atlantik Okyanusu ve Cebelitarık rotası ile Akdeniz'e inmiş ve 1770 Nisan'ında Mora Yarımadası'nda bir Yunan isyanı çıkarılmasına yardım etmişti.

Gün içindeki çatışma, biri Rus, biri Osmanlı iki kalyonun yanarak batması ile sona erdi. Çeşme limanına çekilen Osmanlı gemileri manevra yapamayacak şekilde birbirlerine yakın demirlediler. Bu durumu gören Osmanlı amirali Cezayirli Hasan Bey (sonradan Gazi Hasan Paşa), Kaptan-ı derya Hüsamettin Paşa'yı uyarsa da durumu düzeltmeye ikna edemedi.

Felaket geceyarısı geldi: Ruslar, kendilerine danışmanlık yapan İngiliz amirallerin komutasında, Çeşme limanına sıkıştırılmış Osmanlı gemilerine ateş gemileri ile saldırdılar. Yanyana duran Osmanlı savaş gemileri birbiri ardına yanarak batmaya başladı. Sabah olduğunda, Osmanlı donanmasının belkemiğini oluşturan 15 kalyon, 4 fırkateyn, 40 parça ufak gemi yanmış ve batmış, *Rodos* adlı kalyon ve 6 kadırga Rusların eline geçmişti. Osmanlıların insan kayıpları da 11.000 kişiyi buluyordu. Ruslar 1774'de savaşın bitimine kadar Çeşme limanı, Midilli ve Limni adalarına defalarca saldırıp topa tuttular. Denizdeki ve karadaki Rus başarıları, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sonuçlandı: Rusya Kırım'ı önce işgal, 1783'de de ilhak etti!

Rusya'yı modernleştiren ve bir imparatorluk haline getiren Çar Büyük Petro, 1714'de St. Peterburg'un batısına bir yazlık saray yaptırmaya karar vermişti. Olağanüstü güzel bahçeler içinde yer alan ve Peterhof adı verilen bu saray kompleksi, bugünkü halini 1755' de Çariçe I. Elizabeth zamanında aldı. 2. Dünya Savaşı'nda Almanlar tarafından büyük oranda tahrip edilen saray, savaştan sonra restore edildi.

Donanması Osmanlılara karşı büyük zafer kazanarak Rusya'nın Karadeniz'e açılmasını sağlayan Çariçe II. (Büyük) Katerina, bu sarayın bir salonunu Çeşme Savaşı'na adadı. İtalya'da yaşayan Alman ressam Jacop Philipp Hackert, 1771 ve 1773 yılları arasında savaşı canlandıran 12 büyük resim yaptı ve bu resimler Peterhof Sarayı'nın "Çeşme Salonu"na konulmak üzere Çariçe Katerina'ya sunuldu.

Hackert, Livorno limanında üslenen Rus gemilerini çizerken zorlanmamıştı. Ama hiçbir gerçek deniz savaşına tanık olmamıştı ve savaşın şiddetinin nasıl göründüğü hakkında bir fikri yoktu. Rus donanma komutanı Orlov, Çariçe Katerina'dan izin alarak resimlerin gerçekçi olması için kendisine yardımcı oldu: Livorno limanı açıklarında bir firkateyni barut ile doldurup, ressamın ve izleyicilerin gözleri önünde havaya uçurdular!

Savaştan hemen sonra Alman ressam Jacop Philipp Hackert'e yaptırılan 12 büyük resmin bulunduğu salon (altta) ve tablolardan bir detay (üstte).

FİLLERİN SAVAŞI

Hindistanlı Mohini Pakistanlı Azadi'ye karşı

1947'de Britanya Hindistanı'nın bölünmesiyle bağımsızlıklarını ilan eden ve 1948'de savaşan Hindistan ve Pakistan'ın arasının epey gergin olduğu dönemde Hindistan Başbakanı Türk çocuklarına Mohini adlı fili hediye edince Pakistan Başbakanı da Azadi adlı bir fil gönderir.

Hindistan Başbakanı Nehru, kendisinden fil isteyen Japon çocuklarına 1949'da bir fil hediye etmiştir. Nehru'nun yolladığı filin Japonya'yla aralarındaki dostluğa nasıl hizmet ettiğini de anlattığı ve dünya çocuklarına hitaben yazdığı mektup, 2 Şubat 1950'de *Doğan Kardeş*'te yayımlanınca dergiyi mektup yağmuruna tutan okurlar Nehru'dan Türk çocukları için de fil isterler. Bir sonraki sayıda Nehru'ya hitaben yazılan ve yüzden fazla çocuğun imzaladığı bir mektup yayımlanır. Nehru, mektuba olumlu yanıt verir.

Nehru'nun fili yollayacağını söylemesinin üzerinden epey zaman geçmiştir. 17 Ekim 1950 tarihli *Hürriyet* gazetesinde Pakistan'ın da Türk çocuklarına bir fil hediye edeceği haberi vardır. Habere göre *Hürriyet* muhabiri Hikmet Feridun Es, fili Pakistan Başbakanı Liyakat Ali Han'dan bizzat istemiştir. Bu nedenle fili sahiplenen gazete, kendi rollerinin kanıtı olarak filin adının Azadi (Hürriyet) olmasını gösterir.

Ancak Hindistan tarafı bir adım öne geçerek fili Pakistan'dan önce yola çıkarır. Mohini adlı dört yaşındaki fili getiren gemiyi 26 Aralık'ta İstanbul'da bir kalabalık karşılar. İnönü Stadı'na götürülen Mohini için düzenlenen törende Vali ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay ile *Doğan Kardeş* dergisi adına Vedat Nedim Tör birer konuşma yaparlar. Buradan Taksim'e geçilir ve Taksim

6 İlde C.H.P. liste halinde kazandı

Diğer illerdeki neticeler hakkında gelen haberler birbirini tutmuyor

D.P. merkezine gelen haberler

(Devamı Sa. 4; Sü. 6 da)

Arkadaşımız Hikmet Feridun Es. Büyük Asya Röportajları yaptığı sıralarda Pakistan'ın meşhur Sunderband ormanlarında fil üstünde

Fil Geliyor!..

Arkadaşımız Hikmet Feridun Es'in izhar ettiği arzu üzerine Pakistan'ın Türkiye'ye hediye ettiği fil yola çıktı

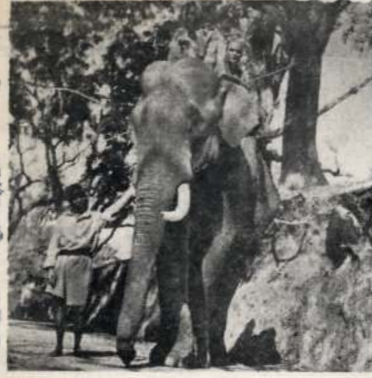
Hindistandan gelen fil

Evvelki geceyi stadyomda geçiren yavru fil, dün törenle Taksim âbidesine ve Sergi Sarayına götürüldü

(Yazısı 5 inci sayfada)

"Hürriyet,, filinin Türkiyeye gönderilmesini temin eden arkadaşımız Feridun Es'in Pakistan'a yaptığı seyahat esnasında fil üzerinde alınmış bir resmi (Foto: Hürriyet - Semiha F. ES)

Arkadaşımız Hikmet Feridun Es'in ricası üzerine Pakistan Başbakanının Türkiye'ye hediye ettiği

Hürriyet fili bu sabah şehrimize geliyor

Nehru'nun Türk çocuklarına hediye ettiği fil yavrusu geldi

Fil yarın hususi bir törenle karaya çıkarılacak

Hindistan Başbakanı "Pandit Nehru,, nun Türk çocuklarına hediye ettiği yavru fil, bir buçuk ay kadar süren uzun bir yolculuktan sonra; dün İtalyan bandıralı Rosselin şilebiyle geldi. Sabahın erken saatinde Sirkeci rıhtımı açıklarında demirleyen İtalyan şilebi, bir çok kimseler tarafından ziyaret edildi. Tabii ziyaretçiler arasında gazeteciler de bulunuyordu... Ne mutlu bu gemiye ki, böyle efkârı umumiyeyi ilgilendiren bir yolcu almıştır. Evet "Mohini,, yi taşımak; Rossel'in şilebinin suvarisinden tutun da yağcısına kadar bir şeref addediliyor... Hem de Nehru'

Hürriyet fili yakında doğuracak

Yavrunun erkek olması bekleniyor

Ankara, 7 (T.H.A.) — Türkiye

Fillerin arasında kavga!

Dün Ankara'ya varan Azadî, Mohini ile kavga etti!

Ankara, 15 — Pakistan

"Mohini,, anjin oldu

Ankarada mütehassıs bir baytar, dün filin boğazına

Azadi Mohini'yi iki dakikada pes ettirdi

Geçen pazar günü beş tonluk iki yaratık Ankara Atatürk Orman Çiftliği hayvanat bahçesinde birbirine girdiler, döğüştüler ve bütün hayvanat bahçesini heyecandan

Seyirciyi selamlayan Azadi
Pakistan Başbakanı'nın yolladığı fil Azadi için düzenlenen tören kısa tutulsa da, Beşiktaş-Austria ve Fenerbahçe –Vefa maçlarından önce İnönü Stadı'nda seyirciyi selamlaması sağlanmıştır.

Anıtı'na "Hint çocuklarından Türk çocuklarına Mohini eliyle sevgiler" yazılı çelenk konulur. Ertesi gün birçok köşe yazarı karşılama törenini ve anıta çelenk koymayı eleştirir.

Mohini'nin geldiğinin ertesi günü Pakistan da Azadi adlı filin yolda olduğunu duyurmuştur. Bütün gazetelerin Azadi diye söz ettiği file *Hürriyet* gazetesi Hürriyet demekte ısrarcıdır ve Mohini'den daha üstün olduğunu vurgulamak için "Mohini daha 4 yaşında bir yavru. 14 yaşındaki Hürriyet'in cüssesi Mohini'nin tam yedi katı" gibi şeyler yazarlar.

12 Ocak 1951'de gelen Azadi için yapılan merasim daha kısa tutulur. Vali yerine yardımcısı katılmıştır törene. Taksim Anıtı'na da gidilmez. Azadi'ye ertesi gün Beşiktaş-Austria ve Fenerbahçe –Vefa maçlarından önce İnönü Stadı'nda tur attırılır. Azadi de 14 Ocak'ta Ankara'ya Mohini'nin yanına yollanır.

İki fil de kısa sürede hayvanat bahçesinin yıldızı olur ama *Hürriyet* gazetesinin bütün çabasına ve Pakistan'ın öne geçmek için 10 Temmuz 1951'de bir de leopar yollamasına rağmen Mohini kesinlikle daha popülerdir.

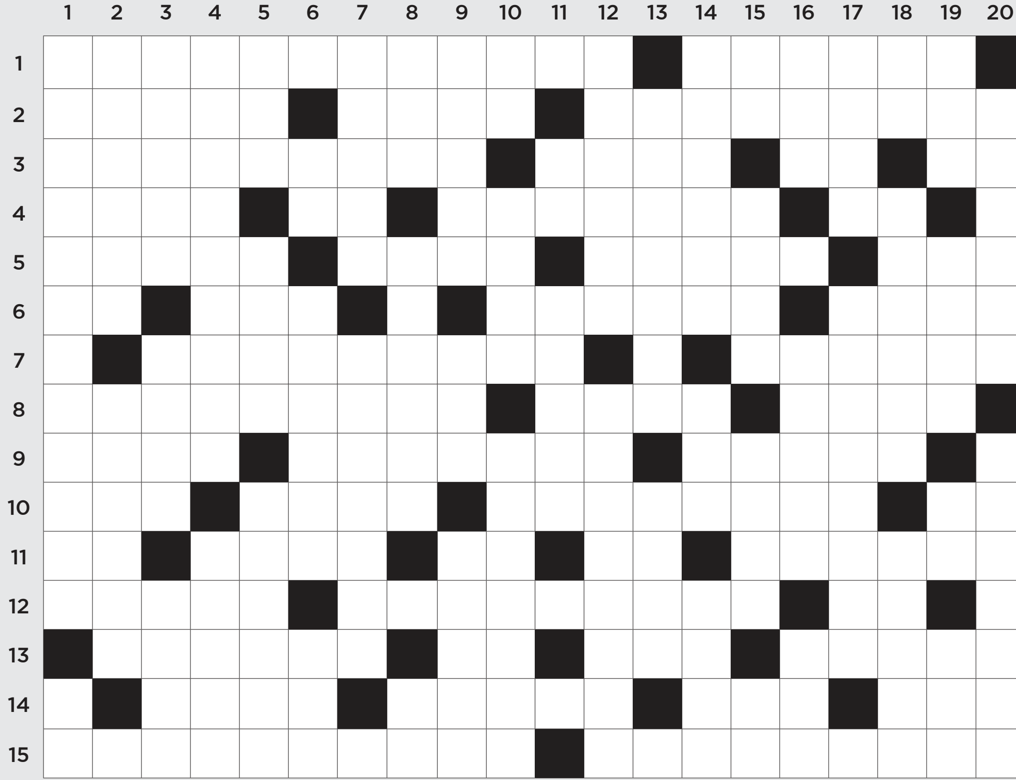
Mohini'nin adı günlük kullanıma da girmiştir. Dönemin meşhur serserilerinden Berbat Süleyman, 1956'da cinayetten yargılandığı duruşma için geldiği adliyede kendisini izleyen vatandaşlara "Mohini miyim ben ne bakıyorsunuz?" diye tepki göstermiştir örneğin.

1950'lerin tanınmış dolandırıcılarından Kazım Çalışır'ın ve Ankaralı gazeteci ve foto muhabiri Rıfat Atamtürk'ün (1925-1963) lakabı Mohini'dir. Orhan Pamuk'un *Kafamda Bir Tuhaflık* adlı romanında da çocukluğunu 1950'li yıllarda geçiren ve lakabı Mohini olan bir karakter vardır.

Azadi'nin ölüm tarihiyle ilgili çelişkili bilgiler var ama Mohini'nin 50 yaşında, 1996'da öldüğü biliniyor.

HAZIRLAYAN: **SEDAT YAŞAYAN**

ta bulunma. **10)** Klor elementinin simgesi – Bir masal kuşu – Avrupa'da bir ülke. **11)** Arnavutluk'un plaka imi – Sancağı, yelkeni ya da sereni direkten aşağı alma. **12)** Ünlü denizci Seydi Ali Reis'in şiirlerinde kullandığı mahlas – Genellikle Uzakdoğu ülkelerinde B vitamini eksikliğinden doğan bir hastalık. **13)** Ailedeki yaşlı ve saygın kadınlara verilen san – İbrani abecesinin ilk harfi. **14)** Anadolu'nun kırsal kesiminde erkekler arasında düzenlenen yâren toplantılarına verilen ad – İran'da tarihî bir kent – Bir bankanın, sattığı menkul değerleri geri satın alma taahhüdüne verilen ad. **15)** Duman lekesi – Gaetano Donizetti'nin bir operası – Eski Roma'da, halka açık oyunların yapıldığı alan – Konut. **16)** Havva'nın Batı dillerindeki adı – Genellikle kare biçimli bir kumaş parçasından oluşan dış giysisi – Hıristiyan azizlerine verilen san. **17)** Hititlerin Anadolu'da yerleştikleri ilk kent olan ve günümüzde "Kültepe" olarak adlandırılan yer – Doğu Afrika'da yaşayan bir halk. **18)** Güzel sanat – Çeyrek yüzyıl boyunca sınırsız bir otoriteyle yönettiği SSCB'yi dünyanın en güçlü ülkeleri arasına sokan devlet adamı – Orta Asya'da bir dağ sırası. **19)** Bir peygamber – Bez dokuma tezgâhı – Şöhret – Tokyo'nun eski adı. **20)** Türk müziğinin en eski bileşik makamlarından biri – Osmanlılarda devlet görevlilerinin yetiştirildiği okul.

SOLDAN SAĞA

1) Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve toplumsal yapısı üzerine araştırmalarıyla tanınan tarihçimiz – İki yılda bir düzenlenen gösteri. **2)** Ürenin kanda birikmesi sonucu ortaya çıkan hastalık – Ortasında lagün bulunan mercan adası – Çarmıha giden İsa'ya kötü davrandığı için sonsuzluğa dek yürümeye mahkûm edilen ve "Gezgin Yahudi" de denilen efsane kişisi. **3)** 1915-1991 yılları arasında yaşamış ünlü fotoğraf sanatçımız – Zerdüşt dininde ateş tanrısı – Hayat arkadaşı – Bir cetvel türü. **4)** Erden çavuşa kadar olan askerlere verilen ad – Nazi partisinin, "Kahverengi Gömlekliler" de denilen hücum kıtasını simgeleyen harfler – Deniz teknelerinde baş bodoslamadan omurgaya kadar uzanan ekleme – İskambilde bir kâğıt. **5)** İki renkli, alaca – Çin'in para birimi – Yüksek aşamalı bilginlerin ve yeniçeri subaylarının giydiği cüppe – Eksiği olmayan. **6)** Köpek – Doğal ve tarihsel özelliklerinden dolayı koruma altına alınan alan – Evren – Maldiv Adaları'nın başkenti. **7)** Yerli bir erik cinsi – İri ve tombul kucak çocuğu. **8)** Yurdumuzun denizlerinde de yaşayan küçük bir balık – Avrupa'da büyük bir yarımada – Proton verebilen maddelerin genel adı. **9)** Kutsal inanç – Osmanlı Devleti'nde yeni evlenen erkeklerden alınan vergi – Askerlik çağı. **10)** Osmanlılarda Bingazi ve Trablus'taki hurma, zeytin ağaçlarıyla kuyulardan alınan vergi – Metin Toker tarafından yayımlanan, Türk basınının ilk haftalık haber ve siyaset dergisi – Geleneksel Kırkpınar güreşlerinin düzenlendiği yöre – Ses. **11)** Tıpta en gelişmiş görüntüleme tekniğinin kısa yazılışı – "Derinlikler" anlamında eski sözcük – Kalın bükülmüş sicim – Vilayet – Fransızların ünlü bir destanı. **12)** Yükselme, yücelme – Şiirimizdeki "İkinci Yeni" akımının önde gelen adlarından biri olup *Galile Denizi, Kül* gibi kitaplarıyla tanınmış şairimiz – Fenike mitolojisinde en büyük tanrı. **13)** Erkeklik ve dişiliğin belirlenmesinde rol oynayan kromozom – Kalay elementinin simgesi – Zeybek – Trafiği yoğun yol. **14)** Atlas Okyanusu'nda Portekiz'e ait takımada – Bir limon cinsi – Önceden verilen güvence parası – Düşman. **15)** Konusunu tarihten alan *Simavnalı Şeyh Bedrettin, Hürrem Sultan, Atçalı Kel Mehmet* gibi tiyatro oyunlarıyla tanınmış yazarımız – Yenilik yapma, yenilikçilik.

YUKARIDAN AŞAĞIYA

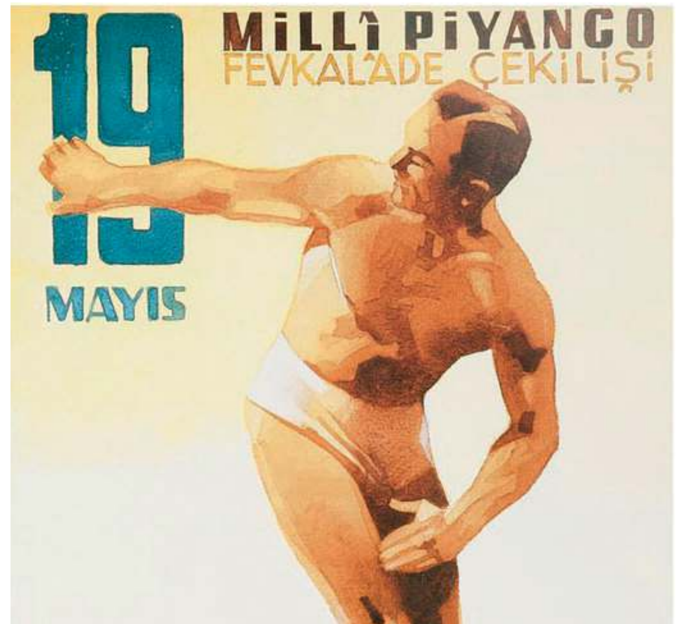
1) Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın kurucularından olup ilk geniş çaplı işçi eylemlerini düzenleyen ve 1922'de kimliği belirsiz kişilerce öldürülen, "İştirakçı" lakabıyla da tanınan gazeteci ve siyaset adamı – İtalya'nın en uzun ırmağı. **2)** Ağrı Dağı'na verilen bir başka ad – Mafya örgütünün suskunluk yasası. **3)** İstanbul'da yayımlanan bir mizah dergisi – Hastalığı teşhise yarayan belirti – Tanrı. **4)** Taklit, sahte – Tirsi balığına verilen bir başka ad. **5)** Takımlar grubu, küme – Avusturya'da bir kent – Kadın savaşçı. **6)** Harekât merkezi – Cepte taşınan tütün ya da sigara kutusu – "O yer" anlamında kullanılan sözcük. **7)** "Yok" anlamında argo sözcük – Herhangi bir biçimde edinilen deneyimlerin ve bilgilerin toplamı. **8)** Tanrıtanımaz – Bir gezegen – Kuzu sesi. **9)** Ayakkabı kalıbının çapı – Adale – Bağışta bulunma.

Bulmaca çözümünün orijinali ya da fotokopisini, adres ve telefon bilgileriyle birlikte bize e-posta ya da mektup yoluyla ulaştıranlar arasından belirleyeceğimiz 10 okurumuza Palto Yayınları'ndan *Tembellik Hakkı* (Paul Lafargue) isimli kitabı armağan ediyoruz.

#tarih
Koşuyolu Mah. İsmailpaşa Sk. No:44 (Koşuyolu Cami), Kadıköy, İstanbul
info@tarihdergi.com

Bir gün size de çıkmayabilir

Aylık olağan çekilişlerin yanı sıra, yılda beş kez düzenlenen fevkalade çekilişlerden 19 Mayıs 1940 piyangosu için yapılan İhap Hulusi Görey imzalı afiş.

1 Milli Piyango idaresi hangi tarihte kurulmuştur?
a) 1929
b) 1931
c) 1939
d) 1943
e) 1952

2 Kayıtlara geçmiş, tarihteki ilk piyango benzeri etkinliklerin hangi ülkede yapıldığı düşünülmektedir?
a) Almanya
b) İngiltere
c) Çin
d) Türkiye
e) Avustralya

3 Belirli sayıda Şehir Konsey Üyesi'nin yine belirli sayıda aday arasından hangileri olacağına yönelik olarak yapılan ve "Loto" adıyla bilinen çekiliş türü ilk defa hangi şehirde yapılmıştır?
a) Hanover
b) Cenova
c) Londra
d) Moskova
e) Buenos Aires

4 Para ödüllü ilk piyango çekilişi hangi yüzyılda yapılmıştır?
a) 1. yy
b) 5. yy
c) 15. yy
d) 18. yy
e) 21. yy

5 Günümüzde hâlâ devam eden en eski piyango hangi ülke tarafından organize edilmektedir?
a) Çin
b) Peru
c) Hollanda
d) Kanada
e) Finlandiya

6 "Virginia Company of London" şirketi tarafından düzenlenen piyangonun geliri ile yerleşimcileri finanse edilen, Amerika'daki ilk kalıcı İngiliz kolonisi nerededir?
a) Portsmouth
b) Salem
c) Jamestown
d) Norfolk
e) Bristol

7 Osmanlı Devleti'nde düzenlenen ilk piyango/çekiliş hangi tarihte yapılmıştır?
a) 1735
b) 1793
c) 1842
d) 1856
e) 1903

8 İkramiyesi nakit para olarak ödenen Cumhuriyet döneminin ilk piyangosunu hangi cemiyet düzenlemiştir?
a) Tayyare
b) Karakol
c) Reddi İlhak
d) Matbuat
e) Tıbbiye

9 Her türlü piyangoyu tümden yasaklamaya çalışmış Osmanlı padişahı kimdir?
a) II. Mahmud
b) Abdülhamid
c) Abdülmecid
d) Mehmed Reşad
e) Vahdettin

10 Avrupa'da bilet satışı karşılığında düzenlenen piyango çekilişleri ilk hangi imparator zamanında gerçekleştirilmiştir?
a) Augustus
b) Nero
c) Marcus Aurelius
d) Hadrianus
e) Constantinus

GEÇEN AYIN ÇÖZÜMÜ 1) b 2) a 3) b 4) c 5) d 6) e 7) d 8) b 9) b 10) e

Doğru cevaplayanlar: Avni Aksaycık, Mustafa Selman Demir, Aslı Umut İbikli

BU NEDİR?

Toplanın ey Hint ahalisi
Başlıyor sanat gösterisi
Hem görüntülü hem sesli
Eğlence burada bi' tanesi

Kitap kapaklarını çizgi ve desenlerle süslemekte kullanılan 19. yüzyıl mücellit perdah takımı.

Doğru cevaplayanlar:
Avni Aksaycık, Özkan Mete

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
1	M	U	A	Z	Z	E	Z	İ	L	M	İ	Y	E	Ç	I	Ğ		M	A	T
2	Ü	R	K	Ü		K	Ü	L	E	K		E	R	O	S		L	E	P	E
3	B	A		B	E	R	L	İ	N		A	Ş		K	I	Z	A	L	A	K
4	E	N	G	Ü	R	Ü		O	S	İ	R	İ	S		R	A		U	Ş	İ
5	C		A	K	S		T	N		Ş	A	L	O	P	A		S	N		N
6	C	A	R		İ	D	A		K	A	R	A	M	A	N	L	I	C	A	
7	E	V	R	E	N	O	S	B	E	Y		Y	A	S		A	P	A	T	İ
8	L		A	R	A	N		A	R	A	P		L	A	T		A	N		S
9	K	O	F	U	L		K	E	Ç		A	H	İ	R	E	T		L	A	K
10	I	R		H	O	T	O	Z		G	R	İ		O		E	S	A	M	E
11	R	İ	T		K	O	R		Ç	E	T	R	E	F	İ	L		R	O	L
12	A	G	U	Ş		M	K	E		R	İ	A		Ç	A	K	I		R	E
13	Y	A	R	I	M	B	U	R	G	A	Z		S	A	D	A	R	E	T	
14		M	A	N	T	A		G	Ü	R	A	N	İ		E	R	O	T	İ	K
15	S	İ	N	A	A	K	Ş	İ	N		N	O	T	A		İ	K	A		İ

GEÇEN AYIN KAZANANLARI:
Füsun Aksaycık, Gamze Budak, Önder Dorak, Arzu Kalır, Taner Kutlu
Özkan Mete, Koray Öztürk, İlker Subaşı, Ercan Şahin, Bülent Şam

Tek başlı yönetim ve koyunlar

Kan kardeşi olan Temucin ve Camuka, göç yolunda giderken aralarında fikir ayrılığı doğar. Dağda dururlarsa atlar dağılacak, düzlükte kalırlarsa koyunlar birarada duracaktır. Temücin de, Camuka'nın öne sürdüğü ikili düzeni değil, tek başlı bir yapıyı tercih ettiğini ileride kendi sözleriyle belirtecektir.

İSENBİKE TOGAN

Bugün Moğolistan'ın başkenti Ulan Bator'un doğusundan akıp giden Tuula nehri boylarında önünde at üstünde dev bir Çinggis Han heykeli olan bir müze bulunmaktadır. 40 metre yüksekliğindeki heykelin içinden merdivenleri tırmanarak yukarı çıktığınızda, kuzeydoğuda sakin sessiz akıp giden Tuula görülür. Nehri görünce insanın aklına Çinggis Han'ın daha Temücin adını taşıyan bir çocukken, buz tutmuş Onon nehri üstünde aşık oynadığı günler gelir.

Temücin dokuz yaşında iken babası onu güvey hizmeti için Kongrat kabilesinden Dei Seçen'in yanına bırakır. Baba Yesügei oradan ayrılırken "köpeklerden korkar, aman dikkat edin" diye tembihte bulunur. Kısa süre sonra da Yesügei Bahadır zehirlenerek ölür. Temücin onbir yaşında iken, Kerait lideri Ong Han'ın himayesindedir. O sıralarda Ong Han'ın himayesinde başka bir genç daha vardır; onun adı bizim çizgi romanlardan da tanıdığımız Camuka'dır. İki genç birbirlerine aşık kemikleri hediye ederek başlayan dostlukla kan kardeşi olurlar. O dönem Moğolcasında kan kardeşliğine "anda" denmektedir.

Bu olaylardan birkaç sene sonra ileride Temücin'in eşi olarak göreceğimiz Börte başka bir kabile tarafından kaçırılınca, Ong Han'ın da himmetiyle iki arkadaş biraraya gelirler. Ong Han, Camuka ve Temücin üç koldan kaçıranlara hücum edip Börte'yi kurtaracaklardır. Bu vesile ile kardeşliklerini tazelemek isterler ve geleneğe göre "kan kardeşi olan kimselerin hayatı ve canı bir olur. Onlar birbirini terketmezler, birbirinin hayatını korurlar" diyerek büyük bir kayalığın bulunduğu yerde bir ağacın altında yeniden "anda" olurlar ve bunu kutlamak için de bir ziyafet tertip ederler. Böylece bu eski iki arkadaş birbuçuk yılı birlikte geçirir.

İlkbahar gelince, yeni bir yere göç etmeğe karar verirler Temücin ve Camuka üstlerinde çadır olan arabalarla giderken, Camuka ileride tarihçileri çok düşündürecek aşağıdaki şu sözleri söyler: "Dostum, Dostum Temücin!

Dağın yamacına konalım
At çobanlarımız
Çadırlara girsinler
Dere boyuna konalım
Koyun çobanlarımız ve kuzu çobanlarımız
Karınlarını doyursunlar"

Bu sözlerden bir şey anlamayan Temücin durakılar ve geride kalan katarın yanına gelmesini bekler. Kendi ailesinin arabaları gelince de annesine Camuka'nın sözlerini tekrarlar ve "anam senden bunun anlamını sormaya geldim" der. Daha annesi cevap vermeden Börte araya girer ve "İşte dostumuz Camuka böyle sebatsız biridir. Şimdi bizim aramızda onun canı sıkılıyor. Dostumuz söylediği sözlerle bizi kastetmiştir. Biz durmayalım, bilâkis büsbütün ayrılarak bütün gece yolumuza devam edelim, en iyisi budur" der ve Börte'nin fikrine uyularak yola devam edilir. Böylece Temücin ve Camuka yol ayırımına gelmiş olurlar.

Bu pasaj birçok tarihçi tarafından farklı şekilde değerlendirilmiştir. Camuka ile Temücin arasındaki yakınlığı kıskanan Börte'den tutun da, bu pasajın çok açık olduğunu ve burada hiç de şaşıracak bir şey olmadığını, Temücin'in Camuka'ya değil de Börte'nin laflarına şaşırdığının söylenmesine kadar.

Evvelce ben bu pasajı, "sosyo-politik yapılanma ve idarenin tek başlı mı çok başlı olması konusunda doğan fikir ayrılığından kaynaklandığı" şeklinde açıklamıştım. Bu açıklama atların ve koyunların sulanma ihtiyacına dayanıyordu ve ne de olsa teorik bir yaklaşımdı. Ancak geçenlerde genç bir Kazak tarihçisi bu pasajı "hayvanların tabiatı" açısından açıklama yoluna gitti.

Onun ifadesine göre eğer Camuka'nın dediği gibi atlar dağa çıkarılırsa, burada toplaşmak yerine ayrı ayrı yerlerde bulunurlar, onun için de çok başlı olmak isteyenleri temsil edebilirler. Koyunlar ise nehir kenarında düzlükte sürü halinde bulunurlar, onları tek başlı olarak idare etmek kolaydır. Temücin de, Camuka ve taraftarlarının öne sürdüğü ikili düzeni değil de tek başlı bir yapıyı tercih ettiğini ileride kendi sözleriyle belirtecektir (*#tarih,* Mart 2015, sayı: 10).

Kısacası yol ayrımı kaçınılmaz olmuştur. Demek ki kaynaklarda sözü edilen siyasi olayları değerlendirmek için sadece dilleri ve kitaptan öğrendiğimiz tarihi bilmek yetmemektedir. Sözkonusu dönemin yaşamını bütüncül olarak anlamak, örneğin step hayatındaki hayvanların tabiat ve davranışlarını da bilmek gerekir.

HARBİYE AÇIKHAVA YAZ OYUNLARI

Cemil Topuzlu Açıkhava Tiyatrosu

31 Mayıs Salı 12. Gece
2 Haziran Perşembe Fehim Paşa Konağı
4 Haziran Cumartesi Ay Işığında Şamata
6 Haziran Pazartesi Cibali Karakolu

Saat: 21.00

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

Diri Ozanlar Derneği

Sadece Şiir...

AKGÜN AKOVA / ALİ ÖZGÜR ÖZKARCI / ASUMAN SUSAM / ATAOL BEHRAMOĞLU
BENGÜ ÖZSOY / C. HAKKI ZARİÇ / CANER OCAK / CİHAT DUMAN / DUYGU KANKAYTSIN
EMRE AKYÜZ / FERHAN ŞENSOY / FRANCESCA SERRAGNOLI / GÜLCE BAŞER / HANDE TEVER
KAAN KOÇ / KERİM AKBAŞ / LEILA FARJAMI / MAHMUT TEMİZYÜREK / MELİKE İNCİ
ONUR BEHRAMOĞLU / ÖMER ŞİŞMAN / RAFET ARSLAN / RIDVAN GECÜ / SEMİH YILDIZ SERDAR
KUTNU / SUNAY AKIN / ŞAKİR ÖZÜDOĞRU / UMAY UMAY

 /diriozanlardernegi.com /diriozanlard /diriozanlardernegi /diriozanlard